

ha-kol

הקול

br. 113 siječanj / veljača 2010.
tevet / švat / adar 5770.

Dani tolerancije u ŽOZ

Vesna Pusić i Ivo Josipović

Sudionici okruglog stola

Sudionici okruglog stola

Umjetnik Ante Teskera

Ognjen Kraus i Vesna Pusić

Sanja Zoričić Tabaković i Melita Švob

SADRŽAJ

IMPRESSUM
Ha-Kol 113
siječanj / veljača 2010.
tevet / švat / adar 5770.

Glavna i odgovorna urednica
Nataša Barac

Urednički savjet
Zora Dimbach, Živko Gruden,
Tamara Indik-Mali, Damir Lajoš,
Vera Dajht Kralj

Tehnički urednik
Ranko Čerić

Oblikovanje i priprema za tisak
ri mo dizajn

Ha-Kol
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Lektorica
Ivana Budja Kurtović

izdavač
Židovska općina Zagreb
Palmotićeve 16, 10000 Zagreb
p.p. 986.
Tel: 385 1 49 22 692
fax: 385 1 49 22 694
e-mail: jcz@zg.t-com.hr
uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača
dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-Kola financijski potpomaže
Savjet za nacionalne manjine
Republike Hrvatske

Pretplata

100 kuna godišnje
za inozemstvo 200 kuna
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
2360000-1101504155
Židovska općina Zagreb

Devizni račun:

Account owner: Židovska općina Zagreb
Bank: Zagrebačka banka d.d.
Account number: 2100018066
IBAN: HR6423600001101504155
Swift: ZABHR2X

Tisak
Offset tisak NP GTO d.o.o.

Naslovna stranica:
Memorijal Holokausta u Berlinu

Stranica 2:

Dani tolerancije u ŽOZ

Stranica 63:

Oratorij Davida Eddlemana, Kolot min
HaShoah, the Voices from the Holocaust

Stranica 64:

Seder večera

- 4 Neistina koje u intervjuu nema
- 5 Dani tolerancije - Jednakost u različitosti
- 6 Doprinos socijalne politike Hrvatske kulturi tolerancije
- 7 Holokaust je negacija ljudske civilizacije
- 8 Auschwitz - nikada više!
- 10 Auschwitz 2010
- 12 Opatija i naše zimovanje
- 14 Zimovanje u Opatiji
- 15 Omladinski seminar u Sarajevu
- 16 Tu Bišvat u Osijeku
- 17 Nove i stare priče "omladine" iz Rijeke
- 19 Holokaust u školama
- 20 Ženske židovske organizacije danas
- 21 Promocija hrvatskog turizma u Izraelu
- 22 Uređenje židovskog groblja u Virovitici
- 22 Hrvatsko odlikovanje za Efraima Zuroffa
- 23 Dvije ukrštene životne priče isprepletene skulpturom
- 25 Phayer: "Pio XII., holokaust i hladni rat"
- 26 Priča o ljubavi i tmuni - magnus opus Amosa Oza
- 27 "Pješčana ura" Bogdana Žižića
- 28 Autobiografija Aleksandra Flakera - veliki esej o Europi
- 29 Krešimir Bedek u Izraelu
- 29 Eli Tauber: Kada su komšije bili ljudi
- 30 Život nakon smrti
- 32 Kutinska sinagoga - temp
- 34 Orahovička sinagoga
- 35 Lublin - židovski Oxford
- 38 Sjećanje na židovsku zajednicu Opatije
- 40 Lekcija iz povijesti prigodom posjeta Istanbulu
- 45 Vatikanski dnevници uskoro na internetu
- 46 Užasi logora Belsetz - istina o RIF sapunima
- 48 Ludwig Lazarus Zamenhoff
- 49 Preminula Miep Gies
- 50 Benedikt XVI. u rimskoj sinagogi
- 51 Suđenje Johnu Demjanjuku
- 52 Hebrejska imena za Uran i Neptun
- 53 Tora koja je preživjela Holokaust u sinagogi u Miamiju
- 54 Njemački atletski savez priznao rekord Margaret Lambert
- 55 Izrael od Njemačke traži Kafkin rukopis
- 56 Duhovi prošlosti afganistanskih Židova
- 58 Odlazak najznačajnijeg pjesnika na jidišu 20. stoljeća
- 58 Preminuo pravедnik među narodima - Ivan Vranetić
- 59 Preminuo Oskar Danon
- 60 Dopuna članka "Zgrada na Starčevićevu trgu vraćena ŽO Osijek"
- 61 In memoriam

U realizaciji ovog broja svojim tekstovima i slikama surađivali su:

Ognjen Kraus, Vesna Domany Hardy, Nataša Maksimović Subašić, Željko Weiss, Melita Švob, Jasna Čirić, Nives Beissmann, Lea Kasabašić, Filip Kohn, Milivoj Dretar, Dušan Mihalek, Regina Kamhi, Zlatko Karač, Mirna Marić, Magda Oblat Roguljić, Oto Konstein, Marijana Hajdić Gospočić, Zdenko Šternberg, Sanja Švarc Janjanin, Andrija Kornhauser
Toda raba!

NEISTINA KOJE U INTERVIJU NEMA

Židovska općina Zagreb etiketira se frakcijom, iako takav naziv pristaje isključivo nekolicini njezinih nekadašnjih članova koji su se izdvojili iz nje, kad se nisu uspjeli nametnuti i ostvariti svoju dominaciju i, mimo zakona, uz pomoć samog predsjednika države, registrirali kao vjerska zajednica

Neugodno iznenađen pročitao sam u Ha-Kolu br. 112, od prosinca 2009. naslov intervjua s Aleksandrom Tolnauerom “Nedopustivo da se frakcije unutar židovske zajednice međusobno žele uništiti“. Naslov ni u čemu ne izražava stav ili mišljenje intervjuiranoga, a za sve koji znaju što se od 2005. zbivalo, on djeluje kao subverzija, pučki: kukavičje jaje, i to u jedinom glasilu Židovske općine Zagreb. Ne ulazeći u to kako je došlo do toga da se intervju istakne takvim naslovom, dužan sam komentirati ono što taj naslov poručuje – zbog članova naše općine koji primaju časopis, a i drugih kojima je Ha-Kol jedini istinit izvor informacija o Židovskoj općini Zagreb i židovskoj zajednici Hrvatske.

Naslov neuvijeno i izravno obilježava Židovsku općinu kao frakciju, što je do kraja apsurdno i neistinito. Ako se uopće može govoriti o frakciji, to je nevelika grupa koja se izdvojila iz Židovske općine Zagreb, pošto na legalni način nije uspjela ostvariti dominaciju, odnosno: svoje interese i potom se uz pomoć predstavnika najviše političke vlasti, naime, samog predsjednika države, a protivno zakonu, uspjela registrirati kao vjerska zajednica. Vođe te zajednice obasuli su Židovsku općinu Zagreb objedama, klevetama, sudskim tužbama, tražili su da se ukine kao vjerska zajednica, da podijele s njom imovinu i nameću joj se kao partneri u izgradnji Židovskog centra i Sinagoge u Praškoj, a sve uz podršku politike i dijela javnih medija s kojima dijele

vrlo konkretne interese. Od 2005. kad je započela ta orkestrirana kampanja, Židovska općina Zagreb bila u medijskoj blokadi, pa istina nije mogla doprijeti do javnosti. Zato i postoji opće mišljenje da je došlo do raskola, podjela i neprijateljstava među Židovima. Ne treba ni reći da je to izazvalo antisemitske izjave i istupe, koji se temelje na poznatim stereotipima.

Židovska općina Zagreb branila se kako je znala i umjela, uglavnom strpljivošću i čekanjem da prestane politička represija koju svojim intervencijama nisu mogli ublažiti ni visoki predstavnici Židovskog europskog kongresa ni ugledne ličnosti. Slučaj je bez presedana u demokratskim europskim društvima, gdje je nemiješanje u unutrašnje stvari manjinskih nacionalnih i vjerskih zajednica neupitna paradigma.

Iako su pritisci popustili i otvara se bolja perspektiva, mi nećemo zaboraviti što smo iskusili, čemu smo bili izvrgnuti i koliko smo bili ugroženi. Učvršćeni tim iskustvom, nastojat ćemo nadoknaditi propušteno. Izgradnja Židovskog centra i Sinagoge isključivo je projekt Židovske općine Zagreb, a bit će pokrenuta kad se steknu povoljni uvjeti. I ovom prilikom zahvaljujem svima u našoj Općini koji su svojim predanim radom i optimizmom pomogli da premostimo ovo najgore razdoblje u dugoj povijesti Židovske općine Zagreb.

Dr. Ognjen Kraus
Predsjednik Židovske općine Zagreb

Svečanost prigodom 140-e obljetnice posvećenja sinagoge i prvog dana Sukota, 27. 09. 2007. u Praškoj 7

Instalacija na mjestu hrama, 2001. Autor Mario Beusan.

S izložbe „Sinagoga i Zagreb“, održane 2001. u Arheološkom muzeju u Zagrebu

Vođeni načelom Tikkun Olam (Popravljanje svijeta), Židovska općina Zagreb nastavlja s aktivnim radom na polju socijalnog djelovanja te je u suradnji s predstavnicom židovske nacionalne manjine Grada Zagreba Sanjom Zoričić Tabaković, pokrenut projekt „Dani tolerancije“ u cilju podizanja svijesti šire javnosti o važnosti tolerancije u svim segmentima društva. Vrijeme održavanja odabrano je tako da obuhvati i 27. siječnja – Međunarodni dan sjećanja na Holokaust.

Dani tolerancije – Jednakost u različitosti

Bogat program manifestacije Dani tolerancije – Jednakost u različitosti, u četiri večeri obuhvatio je predavanja, okrugle stolove, svjedočanstva osoba koje su preživjele Holokaust te promociju knjige i dvije izložbe. Dani tolerancije okupili su brojne stručnjake i predstavnike relevantnih udruga i institucija.

Svečanom su otvorenju, uz mnoge članove ŽOZ-a i goste, prisustvovali visoki politički, vjerski i medijski predstavnici i uzvanici tako da je naša dvorana bila dupkom puna. Nakon pozdravnih riječi domaćina, Sanje Zoričić Tabaković i našeg predsjednika dr. Ognjena Krausa, o značenju dana Holokausta govorio je novoizabrani predsjednik RH, prof. dr. sci. Ivo Josipović. Njega je posebno lijepo bilo vidjeti među nama u svjetlu višegodišnje hladnoće s najviše državne instance. Između ostalog ispričao je kako je kao student posjetio Auschwitz što ga se duboko dojmilo tako da je tada odlučio da mu životno opredjeljenje bude nastojanje da se Holokaust više nikada ne ponovi.

Vesna Pusić i Ivo Josipović

Svojom dužnošću smatra obavezu edukacije mladih u duhu demokracije da bi se u viziji budućnosti sačuvala poruka Holokausta za sve buduće generacije.

U ime predsjednice vlade Jadranke Kosor govorio je ministar kulture g. Božo Biskupić o značenju i važnosti memoriranja Holokausta. Njegova ekscelencija Yosef Amrani, veleposlanik Izraela potrudio se pročitati svoj govor na hrvatskom.

Usljedio je zanimljivo predavanje dr. Renata Matića na temu Društvo između Holokausta i ljudskih prava. Nakon predavanja gosti i domaćini uz ukusno priređen domjenak u ugodnoj atmosferi razgledali su izložbu izvanredno zanimljivih umjetničkih slika u tehnici kolaža Ante Teskere pod naslovom ‘Prostori i vremena’ uz muzičku pratnju kletzmer sastava, naših Jewsersa.

Okrugli stol o Holokaustu i ljudskim pravima

Drugi dan održan je okrugli stol na temu Holokaust i ljudska prava koji je moderirao dr. Zoran Pusić. Kao uvod u diskusiju prikazao je zastrašujući film o neonacističkim ispadima u tranzicijskim zemljama kao i kod nas.

Zora Dirnbach upozorila je na naše ignoriranje takvih ispada, a Mirjana Krizmanić naglasila je kako borbu protiv anitsemizma ne može voditi samo Židovska općina, već u tome mora sudjelovati i šira društvena zajednica. Također je istaknula kako se ova država ne bi morala crvenjeti radi neonacističkih ispada, ako bi se svaki takav ispad primjereno kažnjavalo, u čemu je ključno da svi reagiramo zajedno.

U zanimljivoj diskusiji sudjelovali su još i Aleksandar Tolnauer, Slobodan Uzelac, Milorad Pupovac, Sanja Tabaković, Tin Gazivoda te izraelski konzul Itai Bar Dov. Prema riječima sociologa Renata Matića, osnovni strah od neonacizma je opravdan, a poruka okruglog stola trebala bi biti da je posljedica zataškavanja Holokausta pogubna za društvo sve dok svaka generacija ne bude informirana, o čemu brigu treba voditi svaka pravna država.

U ime Udruge preživjelih Holokausta, Melita Švob naglasila je kako danas u Hrvatskoj živi oko

700 preživjelih žrtava Holokausta te kako se Udruga već godinama zalaže za njihova prava i edukaciju o Holokaustu.

Vesna Teršelić upozorila je kako škole rijetko obilaze mjesta stradanja te kako ona nisu ni primjereno označena.

Zoran Pusić rekao je kako u Hrvatskoj ne postoji muzej otpora, a od 90-ih do danas ne postoji niti jedna inicijativa u tom smislu.

Sjećanja žrtava Holokausta

Trećega dana obilježen je Međunarodni dan sjećanja

na Holokaust. Prof. Vjeran Katunarić govorio je o toleranciji u tranzicijskim zemljama, a Melita Švob o memoriranju Holokausta.

Svoja teška sjećanja iznosili su pojedini svjedoci Holokausta. Mirko Mirković, Lea Kriesbacher, Lea Pinterić, Mirjana Radman, Branko Polić, Boris Braun i Boris Ledić - sve su nas kosnuli svojim tragičnim iskustvima.

Tom prigodom rabin ŽOZ-a Luciano Moše Prelević govorio je o religiji i Holokaustu te o tome kako nastaviti živjeti nakon Holokausta. Također je otvorena izložba o Holokaustu autorice Mire Wolf te prikazan film na temu sjećanja iz Auschwitzta.

Zadnji dan bio je posvećen toleranciji u Hrvatskoj te je održan okrugli stol na temu Doprinos socijalne politike RH kulturi tolerancije. O tom što je na tu temu rečeno možete pročitati u zasebnom tekstu.

Ovaj program koji treba pozdraviti kao početak dijaloga o važnosti tolerancije u svim segmentima društva, inicirale su Ana Hermanović i Laila Šprajc.

Vesna Domany Hardy

Posljednji dan obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta bio je posvećen toleranciji u Hrvatskoj te je održan okrugli stol na temu Doprinos socijalne politike RH kulturi tolerancije.

DOPRINOS SOCIJALNE POLITIKE HRVATSKE KULTURI TOLERANCIJE

Ova tema govori o pokušaju da se na najbolji način manipulira sa sjećanjem na zločin Holokausta i da se iz nereagiranja označi što je nedostajalo društvu da se tako nešto moglo dogoditi, istaknuo je Puhovski dodajući da je tolerancija pitanje moći – tko nema moć ne može biti tolerantan.

Izvorno tolerancija je odnos prema idejama i ne odnosi se na ljudske odnose, nastavio je Puhovski te upozorio da je "normalnost" statistička činjenica; ne govorimo o vjerskoj ili političkoj toleranciji nego kako "normalni" toleriraju "nenormalne" ili one koje su zvali besmislenim imenima: invalidi, ljudi s posebnim potrebama itd.

Zato je potrebno govoriti o politici socijalnog uključivanja, afirmativna akcija ili pozitivna diskriminacija je potrebna, zaključio je Žarko Puhovski i otvorio raspravu.

Predsjednica Saveza udruge tjelesnih invalida Mirjana Dobranović naglasila je geslo Saveza 'O nama uvijek s

nama!', ističući da se govoreći o toj temi treba govoriti o dvama ključnim problemima: prvi, koji treba shvatiti kao poruku: „pitajte osobe s invaliditetom, ne činite ništa kao društvo bez da pitate“, a drugi je problem pristupačnosti, odnosno potrebe da se sve institucije prilagode osobama s invaliditetom.

O zanemarivanju problema oboljelih od Alzheimerove bolesti i njihovih obitelji, govorili su doc. dr. Ninoslav Mimica, Mira Dajčić te dr. Goran Ivkić.

Socijalna radnica ŽOZ-a Ana Hermanović govorila je o preuzimanju skrbi Židovske općine o starijim osobama. Kao uspješan projekt istaknula je prošlogodišnji projekt gdje su studenti volonteri posjećivali osobe koje su preživjele Holokaust. Iznenađujuće je, kako je kazala, bilo veoma oskudno znanje studenata o Holokaustu kao i nepoznavanje činjenice da u Hrvatskoj postoje osobe koje su preživjele Holokaust. Taj projekt smatra primjerom pozitivne prakse.

Na okruglom stolu sudjelovali su još i Paula Novak, Aleksandra Selak Živković, Gordana Bosanac, Lana Vego, doc. dr. sc. Silvija Rusac, Ines Vrban, Meri Gatin, Ana Hermanović, Furio Radin, Vesna Pusić, Mila Jelavić i Robert Zuber.

Nataša Maksimović Subašić

Prigodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, a u sklopu Dana tolerancije, organiziranih ove godine u Židovskoj općini Zagreb, predsjednik ŽOZ-a i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj Ognjen Kraus uputio je poruku o tome što je Holokaust bio i što znači za svijet danas.

HOLOKAUST JE NEGACIJA LJUDSKE CIVILIZACIJE

Svake godine na židovski dan žalosti, Jom Hašoa, 27. nisana i Međunarodni dan sjećanja na Holokaust, 27. siječnja, upućujemo poruku o tome što je Holokaust bio i što znači za današnji svijet. Elie Wiesel, veliki židovski borac za istinu o Holokaustu, književnik, dobitnik Nobelove nagrade, rekao je: „U Auschwitzu je umro ne samo čovjek, nego ideja čovjeka“..

Holokaust je, kako kaže Elie Wiesel, negacija ljudske civilizacije. Počinjen je u kulturnoj Europi, u 20. stoljeću, u doba najvećeg napretka znanja i demokracije kao općeg poretka. Provodio se programirano, sistematski i industrijskom tehnologijom, bio je utemeljen na zakonima i državnoj politici. A iza te prividne racionalnosti bili su iracionalna mržnja, divljački teror i zločin kao metoda uništenja jednog europskog naroda. „Konačnim rješenjem“ bio bi uspostavljen novi svjetski poredak u kojem bi postojala samo rasa nadčovjeka. Zato se Holokaust ne smije uspoređivati ili izjednačavati s masovnim zločinima koje su počinili totalitarni režimi i diktature. To znači ublažavati monstruoznost nacističkog projekta utemeljenog na genocidu bez premca.

Tragedija i sjećanje na žrtve ugrađeni su u temelje Izraela i spajaju sve Židove svijeta. Dugo vremena Holokaustom su se bavili samo pogođeni, iako smo oduvijek upozoravali da je osuda Holokausta izuzetno važna u borbi za ljudska prava, toleranciju i demokraciju. Trebalo je gotovo pola stoljeća da svijet shvati univerzalnu vrijednost naše poruke: Neka se nikada više ne dogodi.

Danas, kako kaže izraelski povjesničar Tom Segev, „Holokaust više ne pripada samo Izraelu ili Židovima, on pripada cijelom svijetu.“ Taj proces univerzalizacije i globalizacije Holokausta bio je snažno potaknut

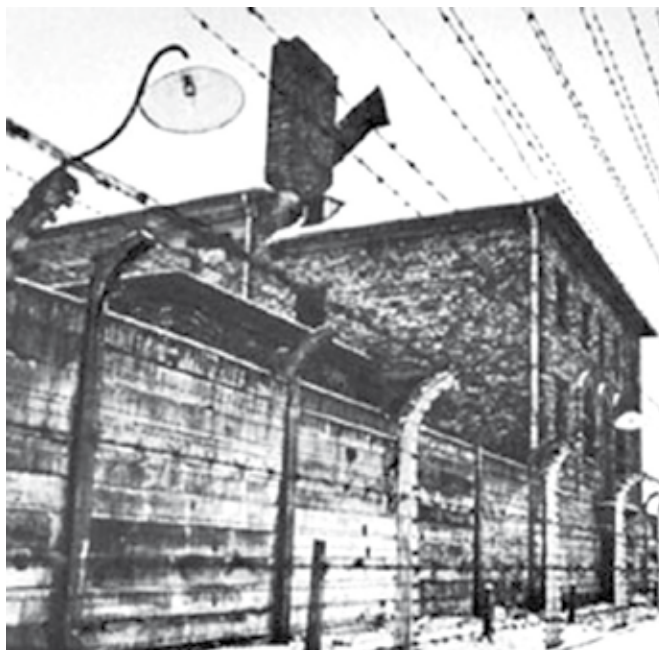
Konferencijom u Stockholmu 2000. godine kada su uspostavljena tri stupa: obrazovanje, sjećanje i istraživanje. A kulminirao je 2005. godine, kad su Ujedinjeni narodi utvrdili da 27. siječnja – dan kada je 1945. oslobođen Auschwitz – postane Međunarodni dan sjećanja na Holokaust.

To sjećanje nije samo upućeno prošlosti nego i budućnosti koju treba svim silama i zajednički osigurati unatoč zlu koje se događa i danas. Završit ću riječima izraelske političarke Limar

Livat prigodom otvaranja novog Muzeja povijesti Holokausta u Yad Vashemu.

“Sjećati se i ne zaboraviti, vjerovati i nadati se”.

Ognjen Kraus

Povodom Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta a na inicijativu Židovske općine Virovitice, te uz suglasnost Upravnog odjela za društvene djelatnosti i gdje Vesne Šerepac u svim osnovnim i srednjim školama Virovitičko-podravske županije prikazan je intervju sa CD-a Otta Konsteina o stradanju Židova u Drugom svjetskom ratu.

Radio Virovitica popratilo je taj događaj u svojim informativnim emisijama.

Željko Weiss

Dana 27. siječnja na 65. godišnjicu oslobođenja zloglasnog nacističkog logora smrti Auschwitz-Birkenau svijet se još jednom podsjetio užasa Holokausta s porukom “Nikada više”. U gotovo svim europskim gradovima obilježen je Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, a mnogi europski čelnici pozvali su svijet da živi u miru, da se takve tragedije više ne dogode

AUSCHWITZ – NIKADA VIŠE!

“Nikad više”, riječi su koje su se najčešće čule u Poljskoj, gdje je obilježen Dan sjećanja na žrtve Holokausta i 65. godišnjica oslobađanja zloglasnog logora Auschwitz-Birkenau. Od 1940. do 1945. godine, približno 1,1 milijun muškaraca, žena i djece, od kojih milijun europskih Židova, izgubilo je ondje živote. Najveći i najsmrtonosniji od svih nacističkih koncentracijskih logora i logora smrti, Auschwitz-Birkenau jedini je sačuvan onakav kakvog su ga ostavili Nijemci u bijegu pred Crvenom armijom. Ostale logore smrti u Poljskoj, poput Sobibora, Treblinka i Belzeca, potpuno su uništili radi prikrivanja tragova.

Cijeli svijet obilježio je Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, koji su prije pet godina ustanovili Ujedinjeni narodi. Svjetski državni okupili su se na mjestu bivšeg logora, a točno u 14,30 sirena je upozorila da je prije 65 godina Crvena armija ušla u logor i oslobodila zatvorenike koje je tamo čekala smrt.

Domaćin komemoracije, poljski premijer Donald Tusk, dočekao je visoke goste, čelnike iz desetak

zemalja, među kojima su bili i izraelski premijer Benjamin Netanyahu te predsjednik Europskog parlamenta Jerzy Buzek. Vidno ganut, govorio je o strahotama koje su se događale u logorima u kojima su ubijeni mnogi Židovi, ali je naglasio da su mnogi Poljaci pomagali Židovima da prežive strahote Holokausta.

“Bog bdije nad ovom zemljom gdje je Auschwitz”, kazao je izraelski premijer.

Na obilježavanju 65. godišnjice oslobođenja stiglo je i preživjelih stotinjak bivših zatvorenika, kao i vojnici koji su bili u sastavu Crvene armije koja je oslobodila logor. U Poljsku je doputovalo i 200 članova Europskog parlamenta.

“Moramo širiti istinu, okrutnu istinu koju ne vole neki vrlo utjecajni i moćni ljudi”, upozorio je poljski predsjednik Lech Kaczyński.

Peres u Bundestagu: svi nacistički zločinci moraju pred lice pravde

U gotovo svim europskim gradovima također je obilježen Dan sjećanja na Holokaust, a europski

Izraelski predsjednik Shimon Peres i izraelska vlada, na čelu s premijerom Benjaminom Netanyahuom, čestitali su novom hrvatskom predsjedniku Ivi Josipoviću uz želje da će u svom poslu biti uspješan i dalje raditi na dobrim odnosima Hrvatske i Izraela.

Čestitke novom hrvatskom predsjedniku iz Izraela

“Dozvolite mi da Vam u ime izraelskoga naroda i u svoje vlastito ime najsrdahnije čestitam na Vašem izboru za trećega predsjednika Republike Hrvatske. Želim Vam puno uspjeha u zahtjevnome poslu koji je pred Vama i vjerujem da će se bliski odnosi i odlična suradnja između Hrvatske i Izraela nastaviti širiti i jačati na dobrobit naših naroda”, napisao je u svojoj čestitki izraelski predsjednik Shimon Peres.

Čestitajući Josipoviću na izboru, izraelska je vlada istaknula da je “Vaša premoćna pobjeda jasna poruka o odlučnosti Vašega naroda da krene naprijed iz razdoblja borbe za hrvatsku neovisnost prema razdoblju stabilizacije zemlje, razvoja gospodarstva i jačanja demokratskih vrijednosti”.

Izraelska vlada očekuje da će se Hrvatska tijekom Josipovićeve mandata pridružiti Europskoj uniji te da će proces proširenja EU-a dosegnuti i ostali dio jugoistoka Europe.

“Sigurni smo da će pristup Vaše zemlje Europskoj uniji doprinijeti miru i suradnji u regiji kao i šire, u cijeloj Europi. Izrael i Hrvatska uživaju bliske odnose i odličnu suradnju. Veselimo se što ćemo zajedno raditi na jačanju svojih bilateralnih odnosa i na prijateljstvu između naših naroda”, ističe se u čestitki izraelske vlade.

predsjednici i premijeri govorili su o strahotama Drugog svjetskog rata i pozvali svijet da živi u miru, da se takve tragedije više ne dogode.

Papa Benedikt XVI. na općoj audijenciji u Vatikanu govorio je na njemačkom jeziku i osudio užase i nezapamćenu okrutnost koncentracijskih logora.

“Oslobođenje Auschwitzta i svjedočanstva preživjelih otkrivaju svijetu užas zločina i nečuvane okrutnosti počinjene u logorima smrti nacističke Njemačke zbog slijepe rasne i vjerske mržnje”, kazao je Papa, ističući priznanje svima koji su spašavali ljude u nesreći, uz rizik za vlastiti život.

Izraelski predsjednik Shimon Peres toga je dana bio u Njemačkoj gdje je u povijesnom govoru u njemačkom Bundestagu kazao da se Holokaust više nikada ne smije dogoditi.

“Nikada više rasne doktrine. Nikada više osjećaja superiornosti. Nikada više da se poriče Bog”, rekao je Peres. Izraelski predsjednik iskoristio je priliku da govori i o tome da se svim silama treba spriječiti krvoločne diktatore koji se skrivaju iza maske demagogije, aludirajući na Iran.

“Svi nacistički zločinci moraju biti izvedeni pred lice pravde”, naglasio je Peres u Berlinu, rekavši da muškarci i žene koji su sudjelovali u najokrutnijoj aktivnosti na svijetu - u genocidu - još žive na njemačkom i europskom tlu i drugdje u svijetu.

“Moj zahtjev vama glasi: Molim vas učinite sve da bismo ih izveli pred lice pravde. Nije to naša osveta. To je pouka”, poručio je izraelski predsjednik.

Peresovu govoru u Bundestagu prisustvovali su njemački predsjednik Horst Koehler i kancelarka Angela Merkel, a zastupnicima se obratio i Poljak Feliks Tychk, koji je preživio Holokaust, no roditelji i braća ubijeni su mu u logoru Treblinka.

Jadranka Kosor: sjećanje na žrtve nas obvezuje

Hrvatska premijerka Jadranka Kosor uputila je poruku u povodu Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust u kojoj je istaknula da svijet koji je iskusio užase Drugog svjetskog rata ne smije zaboraviti nepojmljivi zločin počinjen u ime teorije nadmoći jedne rase nad drugom.

“Prisjećajući se žrtava Holokausta, odajemo počast milijunima ljudi koji su izgubili svoje živote kao i onima koji su izgubili članove obitelji. Svijet koji je

iskusio užase Drugog svjetskog rata ne smije zaboraviti nepojmljivi zločin počinjen u ime teorije nadmoći jedne rase nad drugom”, napisala je predsjednica hrvatske vlade.

“Tako se to vrijeme čini sve udaljenijim, kao i sama ideja da bi netko mogao na takav način odlučiti uništiti dio populacije samo zato jer je druge religije ili kulture, vrlo je važno održavati sjećanje na najveću civilizacijsku strahotu prošlog stoljeća. Stoga je obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust prigoda da osvijestimo da milijuni izgubljenih života nisu samo povijesni i statistički podatak. To nas sjećanje ujedno i obvezuje na odbacivanje antisemitizma i svakog drugog oblika mržnje i radikalizma te na nastavak zajedničkih napora u izgradnji svijeta mira, tolerancije i suradnje”, istaknula je Jadranka Kosor.

Josipović: učvrstiti temelje svijeta u kojem se Holokaust više neće ponoviti

U povodu Dana sjećanja na Holokaust, novoizabrani hrvatski predsjednik Ivo Josipović objavio je priopćenje u kojem je istaknuo da se moramo prisjetiti kako i dio naše povijesti u sebi nosi mračni segment nacističkog zla koji se provodio kroz ideologiju ustaškog režima, poručivši da je “svaki pokušaj povijesnog revizionizma pokušaj relativiziranja zla i skrivanja istine”.

Josipović je podsjetio da je “zločin koji se dogodio židovskom narodu te drugim žrtvama nacističkog progona tijekom Drugog svjetskog rata najmračniji dio suvremene ljudske povijesti koji mora ostati dio memorije svakog naroda jer se u njemu ogleda tragedija svakog pojedinca bez obzira na nacionalnu, vjersku ili rasnu pripadnost”, dodajući da se radilo o zločinu protiv čovjeka i čovječnosti.

Žrtva Holokausta, kazao je, sa sobom nosi opomenu da Holokaust nije pitanje prošlosti, nego se ogleda u svakom zločinu protiv čovječnosti i njegova je tragedija univerzalna.

“Takva povijest mora ostati trajni podsjetnik na potrebu ulaganja maksimalnih napora u stvaranju i očuvanju mira, suživota i demokracije kao najvažnijih civilizacijskih vrijednosti. To mora biti nasljeđe koje ćemo ostaviti budućim generacijama s porukom da kultura međuvjerskog, međunacionalnog dijaloga i dostojanstvo čovjeka temeljeno na pravima koje osigurava demokratsko društvo, nema alternativu”, zaključio je Josipović. (RI)

AUSCHWITZ 2010.

Pogled unatrag, otkako kao predstavnik židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj, a na poziv Europskog židovskog kongresa, odlazim u Krakov i Oswiecim na komemoracije žrtvama logora Auschwitz-Birkenau – a to je već petnaest godina – upućuje na dva naoko oprečna obilježja: kontinuitet i promjenu.

Kad je riječ o kontinuitetu, to je najprije opće židovski zavjet sjećanja i poštovanje žrtava, koji se izražavaju i obilježavanjem obljetnica oslobođenja najvećeg logora smrti. Svake godine 27. siječnja, otkako postoji memorijal, tu su se susretali preživjeli, predstavnici židovskih organizacija, na čelu s Europskim židovskim kongresom (EJC) i Svjetskim židovskim kongresom (WJC), europskih židovskih općina i Izraela, a pridruživali su im se zbog političkih, državničkih i civilizacijskih razloga ili naprosto zbog srca, oni koji su željeli sudjelovati u toj najvećoj europskoj židovskoj komemoraciji. Tako je bilo od početka i do nedavno.

Promjena koja se zapaža i na komemoracijama u Oswiecimu i memorijalnom području na mjestu logora Auschwitz-Birkenau, posljedica je procesa univerzalizacije i globalizacije Holokausta. Taj se proces zasniva na velikim međunarodnim inicijativama, usmjerenima obrazovanju, sjećanju i istraživanju, među kojima su najvažniji: projekt Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, osnovan 1998. godine u Washingtonu, Stockholmska konferencija iz 2000. godine i proglašenje 27. siječnja Međunarodnim danom sjećanja na

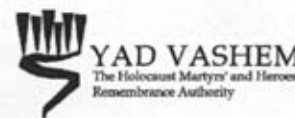
Dr. Ognjen Kraus u Auschwitzu 1995.

Holokaust u Ujedinjenim narodima 2005. godine. Nije vjerojatno potrebno upozoriti na židovski doprinos u nastanku tog procesa, koji seže u doba nastanka Izraela, od osnutka Jad Vašema 1953. i ozakonjenja 27. nisan kao Dana sjećanja i junaštva u izraelskom Knesetu 1959. godine kao svjetske židovske komemoracije, a da se ne govori

o golemom udjelu istaknutih ličnosti i institucija.

Promjeni od 2005. godine smjer i zamah daje današnji predsjednik Europskog židovskog kongresa, dr. Moshe Kantor, koji je 2005. u Krakovu osnovao Međunarodni forum o Holokaustu „Neka moj narod živi!“ (Let My People Live!, WHF), a 2006. Europski židovski fond (European Jewish Fund, EJF) kojemu je cilj obnova europskih židovskih zajednica i renesansa židovske kulture.

Taj novi duh došao je do punog izražaja na komemoraciji 2005. prigodom 60. obljetnice oslobođenja logora Auschwitz-Birkenau, koja je bila svjetski događaj zbog jednoznačnosti poruka, prisutnosti dotad najvećeg broja državnika, predstavnika međunarodnih, omladinskih i studentskih organizacija i nažalost sve malobrojnijih preživjelih, ali i zbog onoga što je proizašlo iz tog velikog susreta. Najvažnije: suglasnost o potrebi edukacije. Istina o Holokaustu i svijest o njegovim posljedicama imaju podjednako važnu ulogu u sagledavanju ksenofobije, rasizma i genocida kao i u borbi za ljudska prava i jednakost u zahtjevima za dostojanstvom i srećom. Za pet godina, koliko je prošlo, zaključci su prevedeni u život i praksu u više smjerova

Simboli organizatora III. Međunarodnog foruma o Holokaustu „Neka živi moj narod“

i razina, što će biti posvjedočeno na Petoj konferenciji izvršnog vijeća Europskog židovskog fonda (EJP), čiji sam od početka član.

“Tko je bio u Auschwitzu, nikada nije izašao”...

Radnom dijelu prethodila je, kao što je uobičajeno, komemoracijska ceremonija u Oswiecimu s govorima državnika i političara, muzikom, zvucima šofara i molitvom kraj Spomenika žrtvama, u kojoj su, kao uvijek, svojim riječima najviše dojmili preživjeli: Władysław Bartoszewski, Marian Turcki, Edward Paczowski, dok je komemoraciju također vodio bivši zatočenik August Kowalczyk. Dan je bio hladan, tlo prekriveno snijegom iz kojeg je mjestimice izbijala skorena, zaleđena zemlja, na mahove se iz oblaka žarkim zrakama javljalo sunce, a čitav logor s najprije zbijenim mnoštvom, poslije grupama i pojedincima koji su se rasuli u različitim smjerovima, djelovao je nestvarno. Ne manje i neke slike/prizori u muzeju – raznorazni predmeti kao jedini ostaci ljudi nestalih u dimu. Auschwitz! „Tko nije bio u Auschwitzu, nikad neće ući, tko je bio u Auschwitzu, nikad nije izašao“, tako je govorio Primo Levi.

U sklopu svečanosti održan je u krakovskoj Operi scenski oratorij „Kolot min HaShoah“ (Glasovi Holokausta), poznatog američkog kompozitora Davida Eddlemana, praižveden 1995. godine u New Yorku. To je svojevrsni kolaž različitih tekstova i glazbe više autora koje Eddleman objedinjuje u dramatičnu i poetičnu cjelinu. I ovdje, kao i drugdje, najpotresnija su svjedočanstva: zapis jednaestogodišnjaka Pavla Friedmana „Nikad nisam vidio drugog leptira“ koji je skončao u Terezinu, borca palog u Varšavskom getu Mordechaia Gebirtiga „Es brennt“ (Vatra gori), partizanske pjesme, dok čistoćom i duhom plijene citati iz Tore.

Treća konferencija Međunarodnog foruma o Holokaustu imala je temu „Sjećanje na prošlost – suočavanje s promjenama“. Razmatrala se iz aspekata

Remuh-sinagoga u krakovskoj židovskoj četvrti Kazimierz. Sredinom 16. stoljeća podigao ju je rabin Israel Isserles, otac rabina Remuha. Svake godine na dan smrti Mosesa Isserlesa, kraće ReMa, velikog halahičkog autoriteta, tu se okupljaju Židovi iz cijeloga svijeta.

komemoracije i tolerancije – posve u skladu s težistima koje je postavio Kantor, potvrđenima i u Kijevu 2006. prigodom 65. obljetnice tragedije u Babjem Jaru i 2008. godine u Bruxellesu prigodom 70. obljetnice Kristallnachts.

Konferencija Europskog židovskog fonda (EJF), održana sutradan, 28. siječnja, bila je pak sva okrenuta budućnosti. Predstavljen je izbor projekata koje potiče fond, a u realizaciji sudjeluje niz židovskih, nežidovskih i raznih vladinih organizacija. Tako „Paideia“, koju su 2000. osnovali švedska vlada i Fundacija Wallenberg, predstavlja jednogodišnji program „Leadership“ i desetodnevni „Incubator“, oba namijenjena specijalnoj edukaciji mladih židovskih aktivista i funkcionara s već navedenim ciljem: renesansom europskih židovskih općina, drugim riječima, obnovom židovstva u Europi 21. stoljeća. Program LEADEL, Learning

Jewish Inspiration, osnovan 2008. godine, prikazao je internetski portal Shevet Achim, koji djeluje od 2009. i već se potvrdio u europskoj židovskoj mreži. Interes i sudjelovanje mladih u tim i sličnim programima otvara optimizam.

Stjecajem okolnosti ostao sam još jedan dan u Krakovu i proveo ga u stvarnom svijetu prekrasnog staroga grada u društvu sa svojim prezimenjakom, Tomasom Krausom iz Praga, dužnosnikom Svjetskog i Europskog židovskog kongresa. Obilazeći sva mjesta židovske prisutnosti, povijesti i života, među njima šest sinagoga, groblja, muzeje... s bezbroj uspomena na velike ličnosti i tragova nepoznatih i zaboravljenih, ponovo sam se uvjerio da naš rad i naše zajedništvo imaju dubok smisao i velik cilj.

Ognjen Kraus

Već samo spominjanje Opatije podsjeća na lijepe hotele, otmjenu publiku, duge šetnje, festivale, maškarade i parade, ali u posljednje četiri godine i na grupu vitalnih članova Udruge holokaust preživjelih u Hrvatskoj.

OPATIJA I NAŠE ZIMOVANJE

Sve je započelo, sada već daleke 2006. godine, kada je «pronađena» mogućnost da Claims konferencija, njihov specijalni fond « Cafe Europe» podupre projekt druženja osoba koje su preživjele Holokaust.

Akciju su poduprle Židovske općine (Zagreb, Rijeka, Dubrovnik), Claims, JOINT, Savjet za nacionalne manjine, udruga Holokaust preživjelih u Hrvatskoj, Ženska sekcija ŽOZ-a, senior klub, a Cendo (Melita Švob) je dao tehničku potporu, korespondenciju, organizaciju.

Napravljen je program «zimovanja» u udobnom hotelu «Kristal» u Opatiji, koji se prilagodio starosti i potrebama sudionika, uz rekreaciju, predavanja, koncerte, promocije knjiga, izložbe, filmove, posjeti kulturnim spomenicima i židovskim zajednicama te kabalat šabat.

Zimovanja su organizirali volonteri i Organizacijski odbor: dr. Melita Švob, Bjanka Auslender, Mira Altarac, dr. Jelica Polak-Babić, Kyra Kardun, Jakov Atijas (+), Lea Pintarić i Bojana Hodalić.

Prvi ambiciozni i uspješni program (13. - 20. siječnja 2007.) bio je za 50 sudionika iz cijele Hrvatske (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, Šibenik itd). Organizirali smo:

- svakodnevnu rekreaciju u bazenu i dvorani s gospođom Mirom Kern
- predavanja dr. Teodora Grunera, Irene Deže i Sanje Dukić
- izložbu
- koncerte (Saša Kabiljo)
- posjet (s vodičem) Trsatu i Židovskoj općini, sinagogi u Rijeci i židovskom groblju na Kozali

- ručak u restauraciji «Ronjgi»
- posjet Židovskoj zajednici i sinagogi u Trstu
- posjet Carlo and Vera Wagner muzeju
- posjet zloglasnom kampu Risiera di San Saba u Trstu
- sastanak Unije židovskih žena Hrvatske
- Kabalat šabat s rabinom, izraelskim ambasadorom, predsjednicima židovskih općina Zagreba (dr. Ognjen Kraus) i Rijeke (Vlado Kohn) te uglednim gostima, članovima židovske općine Rijeka
- košer hrana (Marija) donesena je iz Zagrebačke židovske općine.

Snimljen je film (Siniša Jurica, tekst čitala Vlatka Bjegović, engleski prijevod Vesna Domani); napravljena je promocija filma (8. lipnja 2007.), snimljen je foto-album i CD koji je dobio svaki sudionik, a razaslani su i na važne adrese i organizacije.

O «zimovanju» se pisalo, bili su intervjui, TV, radio, tisak itd. Nismo očekivali tako pozitivan odjek naše akcije - nastavak druženja kroz cijelu godinu u našem klubu ponedjeljkom.

Uspješnu osnovnu shemu zimovanja i organizacijski odbor nismo mijenjali u narednim godinama, samo smo dodavali neke nove aktivnosti i uključivali nove ljude.

U slijedećoj «Opatiji 2008.» godine već se povećao broj sudionik a standardni se program obogatio:

- rekreacijom u bazenu i dvorani s Mirom Kern
- predavanje Narcise Potežice o novim židovskim knjigama
- više zabavnih sadržaja: pjesme (Saša Kabiljo) maškarada, židovski vicevi (Lea Kriesbacher)
- posjet Riječkoj općini i razgledavanje Rijeke

- zajednički ručak u Gradskoj skupštini.
- posjet Židovskoj općini u Ljubljani uz razgledavanje «židovske» Ljubljane sa stručnim vodičem
- ručak u restoranu sa članovima njihove općine
- predavanja dr. Grinera
- promocija knjige Mladena Kušeca «Propusnica za koncentracijski logor Kraljevica»
- posjet gradonačelniku Opatije gospodinu Amiru Muzuru
- Kabalat šabat s rabinom i tako velikim brojem gostiju da smo jedna stali u dvoranu.

U «Opatiji 2009.» organizirali smo:

- posjet ŽO Rijeka i sinagogi
- ručak u Gradskoj skupštini
- izlet u Pulu i Istru
- ručak u Istarskim toplicama
- predavanje o Japanu (Sara Prelević)
- Narcisa Potežica o novim knjigama
- film o Sarajevu
- film o Žuži Jelinek
- prijem kod gradonačelnika Rijeke dr. Obersnela
- tombola, skupljanje židovskih recepata, karte
- kabalat šabat s rabinom i gostima.

«Opatija 2010.» od 9 do 16. siječnja, ponovo u hotelu Kristal, imala je gotovo 80 sudionika.

- imali smo posebne goste – gospodina Roberta Djerassija, direktora JOINT-a za Balkan, novog izraelskog veleposlanika Josefa Amranija koji je na hrvatskom održao govor
- orkestar Židovske općine iz Osijeka svirao je tako dobro da smo zaplesali, zapjevali, a mnogi su odbacili i štuke
- predsjednica ženskih sekcija Srbije dr. Vera Lukić je prisustvovala sastanku Unije židovskih žena Hrvatske.
- Jasna Ćirić, predsjednica ŽO NIŠ - predavanje o svojim istraživanjima
- Narcisa Potežica - predavanje o novim knjigama

- Darko Fišer - predavanje o Izraelu
- Edo Tauber donio je film o Flori Jagodi
- Lea Kriesbacher je priredila cijelu teku židovskih viceva, ali imala je ozbiljnu konkurenciju iz auditorija
- našlo se vremena i za kartanje
- prekrasno vrijeme omogućilo je šetnje
- posjetili smo riječku Židovsku općinu i sinagogu
- ručali smo u Gradskoj skupštini gdje su nam se pridružili gradonačelnik dr. Obersnel, predsjednik antifašista Rijeke
- te gospođa Irena Deže koja nam je uvijek pomogla u organizaciji
- izlet smo ovaj puta napravili u Rovinj, koji je okupan suncem i uz izvrasnog vodiča bio neponovljiv događaj
- ručak u hotelu Adriatic u Rovinju
- večeri nam je uljepšao Sašo Kabiljo sa svojim novim albumom pjesama
- Morali smo ovaj put osobitu pažnju posvetili sudionicima s poteškoćama u kretanju, onima koji trebaju dijetnu hranu, a nosili smo i pravu apoteku «za svaki slučaj»
- za večeru – kabalat šabat s rabinom, izraelskim ambasadorom, direktorom JOINT-a, predstavnicima gradova Rijeke i Opatije, antifašističkih društava, hotelskog poduzeća Liburnija, predsjednicima u članovima židovskih općina Zagreba, Rijeke i Osijeka i mnogo uglednih gostiju imali smo preko 100 gostiju tako da smo otvorili dvije sale
- iz Zagreba su Marija i njezine marljive suradnice dopremile «brdo» delicija
- naše aktivnosti je pratila TV (Prizma) i tisak

Izvrсна hrana i ljubazno osoblje hotela, dobra organizacija, izvanredni program i dobro raspoloženje zimovanja doprinijeli su njegovoj popularnosti ne samo kod nas već i u ostalim židovskim zajednicama i organizacijama.

Melita Švob

ZIMOVANJE U OPATIJI

Na poziv gđe Melite Švob i Udruženja Holokaust preživelih iz Hrvatske boravila sam tokom januara u Opatiji gde sam održala predavanje „Tako ja radim“.

Po četvrti put za preživele Holokausta u Hrvatskoj organizuje se zimovanje, bilo je prisutno 80 osoba. Pošli smo iz Zagreba autobusom sa perona 502, krenuli smo po lošem vremenu a u Opatiji nas je dočekalo sunce, raspoloženje učesnika bilo je dobro, tako da smo veseli i sretni krenuli na zimovanje.

Smeštaj je bio u predivnom hotelu „Kristal“ a program koji je bio osmišljen za dane boravka, bio je prilagođen potrebama starije generacije.

Svako jutro gimnastika u bazenu uz predivnu Miru Kern a zatim se razgibavalo u sali. Neumorna Melita Švob sa svojim saradnicima osmislila nam je i bogat večernji program.

Prvo veče je bilo veče dobrodošlice i druženja, sreli su se prijatelji iz Zagreba, Splita, Rijeke, Šibenika, Osijeka, Beograda i Niša.

U nedelju 10.januara, zabavljao nas je orkestar JUKEBOX iz Osijeka. Pevalo se i igralo do dugo u noć, neki su čak odbacili i svoja pomagala za hodanje i „žestoko“ zaigrali.

Sledeći dan je bio rezervisan za predavanje Darka Fišera „Virtuelni Jerusolim“ a veče smo nastavili opet uz orkestar JUKEBOX i nezaobilaznu tombolu, ovoga puta je svaka srećka dobijala nagradu. U utorak 12. januara u jutarnjim satima, krenuli smo na izlet u Rovinj, gde smo se predivno proveli.

Gospodin Edo Tauber nam je uveče pokazao film o Flory Jagoda. Sutradan je Unija židovskih žena Hrvatske održala sastanak, kome je prisustvovala i Vera Lukić iz Beograda. Po podne sam ja, tj. Jasna Čirić, održala predavanje o svom istraživačkom radu „Tako ja radim“, dok su večernji sati protekli uz muziku Saše Kabilja i nastavak tombole, opet je svaka srećka dobijala nagradu. Viceve nam je pričala Lea zvana „Vesela udovica“ a pridružili su joj se Kira, Darko, Drago i Melita.

U četvrtak 14.januara obišli smo Židovsku općinu i sinagogu u Rijeci a u Gradskoj skupštini, primio nas je

gradonačelnik Vojko Obersnel. Tu nam se pridružio i Robert Djerasi. Narcisa Potežica nam je po podne dala prikaze knjiga sa jevrejskom tematikom. A nastavak večeri je protekao u muzici Saše Kabilja i pričanju viceva. Došao je petak, krenulo se sa spremanjem za šabat, priključio nam se rabin Luciano Prelević sa ženom Sarom. Uz košer hranu i vino, imali smo posebnu čast da nas pozdravi veleposlanik Države Izrael u Hrvatskoj

Yossi Amrani, predsednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus, predsednik Židovske općine Rijeka Vladimir Kohn kao i direktor JDCa za Balkan Robert Djerasi, a pridružili su nam se i brojni gosti i prijatelji iz Rijeke.

Subota je bila dan, kada smo se morali rastati i kada je svako od nas krenuo raznim pravcima ka kućama. Svi smo bili sretni, ostvareni su mnogi kontakti, lepa

druženja, pevalo se i igralo svih dana zimovanja, izleti su bili divni uz dobrog vodiča, čuli smo dobre viceve i još bolju muziku, predavanja su bila posećena a postiglo se da se odigra i koja partija karata i naravno nezaboravne šetnje kroz suncem okupanu Opatiju. Uz poljupce i po koju suzu rastali smo se sa rečima „vidimo se iduće godine“.

Zimovanje u Opatiji 2010 je uspešno završeno. Ali posebnu zahvalnost i reči hvale svi učesnici imaju za maestralnu Melitu Švob.

Melita Švob „mozak“ ovog zimovanja, omogućila je svim učesnicima lep program i provod, imala je lepu reč za svakoga i lek za svaku bolest, izmamila je osmeh svakome i brinula o svima kao o deci a mi učesnici smo se „potrudili“ da joj maksimalno potrošimo svu energiju.

Moja lična zahvalnost Meliti, usmerena je na ukazanom poverenju, da dođem i održim predavanje na ovom divnom skupu a moje je da još jednom pohvalim njene organizacione sposobnosti, plemenitost i marljivost kao ida pohvalim njen organizacioni tim i Sinišu koji je kamerom „pratio“ svaki naš korak.

Jasna Čirić

dr. Melita Švob, dr. Vera Lukić i Jasna Čirić

Omladinski seminar u Sarajevu

Kako je prošlogodišnji omladinski seminar bio odličan, tako smo se svi veselili ovogodišnjem. Mislim da se čovjek nigdje ne osjeća tako dobro kao u Sarajevu i zato je velika sreća što se ovaj seminar organizira upravo u tom prekrasnom gradu. Taj miris istoka koji se osjeća u svakom kutku, ta jednostavnost ljudi, gostoprimstvo i ljubaznost, to je nešto što ovaj grad čini nezamjenjivim. Sada nam je u drugoj državi, a ipak ga svi doživljavamo svojim.

U tom gradu je i najotvorenija i najpristupačnija općina od svih židovskih ili jevrejskih općina ili opština iz bivše nam Jugoslavije. Nama iz malih općina je fascinantno kako se u tamo ljudi stalno „muvaju“, dolaze svakodnevno, neki poslom, drugi iz navike, treći jer se jednostavno osjećaju ugodno; imam dojam da ju svi doživljavaju nekom vrstom svog drugog doma. Nikada nije prazna, stalno nekoga ima, ljudi se zabavljaju, druže, piju kavu, pričaju, ručaju... Mislim da je jedinstvena.

E, sada, kada se nađete u takvu okruženju i sami se osjećate kao kod kuće. Uvijek imate s kime popričati, našaliti se, ali i ozbiljno razgovarati. Pa kada još imate radionice na raspolaganju, a malo biste i po gradu prošetali, nastane problem – prebrzo prođe vrijeme trajanja seminara i za tren već moramo kući. Koliko god trajao, nama je seminar uvijek prekratak (pretpostavljam da se organizatorima čini puno dulji nego što zapravo jest).

Ne bih vam previše o samom seminaru, mislim da je bolje da o tome pišu djeca. Ja bih samo pohvalila glavne organizatore Vedrana i Vladu, kao i sve njihove pomagače koji su se trudili da seminar uspije u svim segmentima.

Zahvalila bih svima iz sarajevske općine koji su nas dočekali otvorena srca, a posebno osoblju kuhinje, kao i glavnom majstoru Cicku, čije su delicije nezamjenjive. Hvala svima i vidimo se dogodine!

Evo sada dojmova iz prve ruke, piše vam Lea Kasabašić

Još sam se prošle godine pitala kada će sljedeći sarajevski seminar. I tako je prolazio mjesec po mjesec

i seminar se približavao. Nekoliko mjeseci prije sam počela odbrojavati dane. Već sam planirala što bih mogla tamo raditi, što bih mogla pogledati, što bih mogla kupiti, koliko ću odjeće nositi, ali najvažnije, koga ću sve vidjeti. Sada kada se sjetim te sve strke, smijem se sama sebi i pitam se kako su ljudi tih nekoliko mjeseci živjeli sa mnom.

I tako je došao taj četvrtak. Okupili smo se svi oko 11 navečer ispred općine i čekali naš kombi. Čim smo izašli iz auta, počelo je procjenjivanje kofera. Za divno čudo, moj je bio među manjima, ali još ne najmanji. Jednog dana će mi i to uspjeti. Maja nas je zato sve prestigla. Njezin je bio veličine svih naših zajedno. Ali, ne zamjeram joj, nama ženama nikada dosta stvari. Ah, da, Sarajevo. Oko ponoći stigao je naš kombi i ukrcale smo se: Maja, Nives, Dina, Marija, Martina i ja. I naravno, naš vozač Hamo, Beninin i Benjaminov tata (a Benina i Benjamin su naši pirovački prijatelji). Putovale smo cijelu noć i malo smo se odupirale spavanju, ali smo na kraju popustile.

Nakon što smo se smjestile u hotel i odspavale koji sat, budilica je zazvonila i vrijeme je bilo za ustajanje. Bile smo užasno umorne i jedva smo došle do općine, ali kada smo vidjele sva ona poznata lica, umor je odmah nestao. Čim smo stigle, trebalo je krenuti na prvu radionicu. Vjerujem da nikome nije bilo stalo do

„ozbiljnih stvari“, nego smo svi jedva čekali da sjednemo na kavu i da se ispričamo nakon toliko mjeseci što se nismo vidjeli. Imali smo puno slobodnog vremena, pa smo se trudili iskoristiti ga što smo najbolje mogli. Oni pametniji su se s vremena na vrijeme vraćali u hotel i odspavali, samo da bi nadoknadili barem malo neprospavanu noć, a mi ostali...

Naravno šetali smo gradom, išli u šoping, sjedili u kafićima i pričali do besvijesti, i da, da ne zaboravim, išli smo na Avaz. Za one koji ne znaju (nisam ni ja znala do prije mjesec dana), to vam je najviša zgrada na Balkanu. S nje se pruža nevjerojatan pogled na Sarajevo. Osim što smo imali puno slobodnog vremena i dobro se zabavljali, imali smo i nekoliko predavanja. Bila su vrlo zanimljiva i svi smo se trudili sudjelovati što smo više mogli unatoč neispavanosti. Govorili smo o tome što znači biti Židov, o etničkim dilemama u židovstvu, pogledali smo film “West bank story”, raspravljali smo o ulozi svjetla u židovskoj religiji, biti ili ne biti Židov...

Eto, prošao je i taj seminar, doduše, prebrzo. No, sve u svemu, super sam se zabavila i ponovila bih sve opet. A nadam se i da ću moći što prije.

Nives Beissmann i Lea Kasabašić

Tu Bišvat u Osijeku

S obzirom da članovi naše općine nemaju često priliku uživati u rabinovom društvu, svaka takva prilika dočekuje se s oduševljenjem. Nekada je to bilo svega jednom godišnje, međutim u zadnje vrijeme uspijevamo organizirati te susrete puno češće. Ovog puta, povod za druženje s rabinom Lucianom Prelevićem bio je praznik Tu Bišvat - Nova godina drveća.

Za tu priliku odabran je restoran-vinarija Josić u Zmajevcu, udaljenom tridesetak kilometara od Osijeka. Vinarija proizvodi kvalitetna vina od svoga grožđa i ima kušaonu u koju smo svi barem nakratko zavirili. Restoran priprema tradicionalna jela, od kojih se mnoga spremaju pred očima posjetitelja. U sklopu restorana je i suvenirnica, gdje se mogu kupiti autohtoni baranjski suvenirni.

Međutim, ono što je najvažnije, jest to da restoran ima prostor u kojem smo mogli biti svi zajedno, u kojem smo mogli nesmetano obaviti Seder za Tu Bišvat, imati službu za Šabat, opustiti se, družiti se i iskoristiti rabinovo prisustvo za brojna pitanja kojih uvijek ima, a nema ih se komu uputiti.

Osim naših članova, imali smo i goste iz JO Subotica, koji se uvijek odazovu našem pozivu na druženje i učine da nam ovakvi susreti budu još ugodniji.

Naša je općina mala, malo je onih koji dolaze u općinu redovno, ali barem takvi događaji dovode do toga da se svi odazovu pozivu i da nam gotovo svi članovi budu na okupu. Zato je dobro stvarati što više ovakvih prigoda, na čemu se i radi posljednjih godina.

Nives Beissmann

Dogovoreno je da za ovaj Ha-kol pišem o omladini Židovske općine Rijeka... Dogovarajući se o čemu da pišem nisam ni pomislio da je iz dva razloga pisati o omladini ŽO Ri sve teže i teže.

NOVE I STARE PRIČE „OMLADINE“ IZ RIJEKE

Prvi razlog je to što su dosad sve priče svih generacija omladine doživljene, ispričane, prepričane, ispisane, napisane i na kraju pročitane.

Svaka generacija židovske omladine, pa i naša generacija omladine, prepoznat će se i bit će prepoznatljiva baš po tim pričama.

Drugi razlog zbog kojeg će pisati o omladini biti sve teže i teže je to, što je velika većina „omladinaca“ prešla tridesetu, a po nekakvom uobičajenom slijedu većina će se udati ili oženiti te dobiti potomke koji bi trebali biti, i nadam se da će postupno postati, nova generacija omladine, a mi generacija bivše omladine polako ćemo preuzimati i nasljeđivati funkcije od srednje generacije.

Došavši u srednju generaciju dat ćemo sve od sebe da očuvamo dugački neprekinuti kontinuitet Židovske općine Rijeka (neprekinut čak i u vrijeme Drugog svjetskog rata). Nastojat ćemo dalje održavati tradiciju i nakon što više ne bude bilo generacije koja je preživjela Holokaust.

Nažalost, danas je već asimilacija došla dotle da je vrlo mala šansa da se u Rijeci, a i u židovskim općinama cijele Hrvatske, pa ni u većem broju židovskih općina u svijetu, u potpunosti zadrži židovska tradicija.

U svakom slučaju dat ćemo sve od sebe da očuvamo našu tradiciju, našu sinagogu i židovsko groblje koje tiho priča o našoj povijesti.

SIMHA ili radost

Godinu i pol dana nakon obnove riječke ortodoksne sinagoge aktivnosti omladine jačaju. Omladina osmišljava sve više projekata s kojima želimo ostvariti dva jako važna razloga: promocija Židovske općine, a drugo aktivnosti Udruge židovske omladina Rijeka – SIMHA, što znači radost ili veselje...

Godine 2008. Rina Brumini, Elena Brumini, Nataša Špiĝl, Nives Radošević i Filip Kohn osnovali su Udrugu Židovske omladine Rijeka – SIMHA. Udruga je osnovana s idejom da omladina samostalno inicira i ostvari svoje projekte. Možemo se javljati na razne natječaje za financiranje i sufinanciranje projekata naše udruge samostalno.

Nedugo nakon osnivanja Udruge Rina Brumini je napisala vrlo ambiciozan program udruge SIMHA-e:

PRIJEDLOG PROGRAMA AKTIVNOSTI OMLADINSKOG KLUBA SIMHA (2008)

Prema statutarnom članku 13, točke 3 i 4, ovim prijedlogom razmatraju se mogućnost te sadržaji stalnih ili povremenih glasila Udruge (3) kao i koncipiranja sadržaja i kalendara informativnih sastanaka, radionica, tribina, sjednica tijela Udruge (4).

1. Kalendar aktivnosti Udruge

Osmišljavanje kalendara aktivnosti trebalo bi blisko pratiti kalendar praznika, kako bi se djelovanje Udruge što bolje uključilo u već ustaljenu dinamiku susreta Židovske zajednice. Pored ostalih aktivnosti navedenih pod 13,4 bilo bi sjajno da omladinci sastave kratak informativni program uoči blagdana (npr. povijesno/biblijsko značenje slavlja i sl.) koji bi se predstavljao u toku posluživanja uobičajenog Hencika-Šarika čaja, prije početka druženja. Program ne bi trebao trajati dulje od 15-ak minuta.

1.1 Prije samog blagdana, valjalo bi da se bar tri člana udruge sastanu kako bi zajedno pregledali prijedlog programa (1) te dodali ili korigirali koncept.

Najuspješniji oblik rada je dakako timski rad, koji prožima duh djelovanja Udruge.

1.2 S obzirom na oskudan broj članova Udruge, u

toku prvog sljedećeg sastanka bilo kakve prirode u ŽO, Udruga bi se trebala predstaviti, vrlo koncizno iznijeti njezina priroda i ciljevi te odmah prikazati kao uzorak djelovanja kratko predavanje o prazniku – malo marketinga. Uporaba projektora i powerpointa je više nego dobrodošla!

- 1.3 Kao i za predavanja koja se tiču blagdana, tako i za ostale aktivnosti – organizirat će se predavanja na različite teme, tribine, informativni sastanci itd. – esencijalno je da se bar tri člana SIMHA-e sastanu ne bi li uoči događanja pregledali dnevni red odnosno prekontrolirali koncept.
- 1.4 Djelovanje SIMHA-e moglo bi se smatrati uspješno kad bi se ostvario bar jedan sastanak mjesečno, otvoren svima i praktično koncipiran. Moje je osobno mišljenje da se pozovu i nežidovi koje zanima židovstvo. Sigurno bi im bilo zanimljivo poslušati koje predavanje ili pogledati film sa židovskom tematikom.

2. Glasilo Udruge

Od vitalne je važnosti da SIMHA ima list. Time dobiva na kredibilitetu i porinuta je u izdavačke vode koje mogu biti dobra karta za neke buduće važne izdavačke pohode. Kako nitko ne zna još koliko će uspješno odnosno produktivno biti djelovanje Udruge, za početak bi list mogao pratiti sastanke.

PRIJEDLOG MJESEČNOG PROGRAMA SIMHE

Prethodno je potrebno nabaviti židovski kalendar blagdana da bi se moglo uskladiti blagdanska predavanja i sastanke te pregledno objaviti sve to na oglasnoj ploči.

1. Predavanja vezana uz blagdane
2. Zaključno predavanje Filipova (+ Natašina) projekta
3. Eseni
4. Povijest židovstva (antika)
5. Povijest židovstva (reformirano židovstvo) Primo Levi
6. Židovski kalendar
7. Gledanje filmova židovske tematike (ne isključivo Holokaust!) i okrugli stolovi
8. Uključivanje potencijalnih predavača u plan programa pod uvjetom da budu: ozbiljni, donose zanimljivu temu vezanu uz židovstvo, bez ikakvog očekivanja naknade (koju za sad ionako ne mogu dobiti)

DRUGI PRIJEDLOZI:

Evidentno je da je SIMHA zasad siromašna. Nema sredstva za list, javljanje sastanaka ili organizaciju ikakvog gostovanja. Zato bismo trebali izvesti udarnu marketinšku akciju dobrotvornih priloga, investiciju u igre na sreću i buvljak. Opet predlažem da buvljak ne bude zatvorenog tipa nego otvoren za prijatelje i simpatizere. Možda bismo mogli upriličiti fiksni datum za buvljak – npr. svake prve nedjelje u mjesecu. Kad napokon materijalno stanje SIMHA-e postane povoljno cilj bi trebao biti da se novine dijele, a ne prodaju. Bacimo se na posao!

Kao što i sami možete zaključiti, poprilično ambiciozno, pogotovo za našu malu zajednicu, a kamoli za našu još manju udrugu SIMHA.

Aktivnosti SIMHA-e

U studenom prošle godine omladina, a na inicijativu starijih članova Židovske općine Rijeka, pozvala je i ugostila nekoliko puta brojniju trščansku Židovsku općinu. Omladina, a i starije generacije, veselo su se družile i izmjenjivale kontakte...

Novo je i to da je Rina Brumini preuzela predsjedanje

ženskom sekcijom od naše divne Agice Bezinović. Uz to Rina je uvijek prisutna i aktivna kad nam dolaze gosti.

Rina i Elena Brumini aplicirale su za projekt «Judaizam na sceni», na natječaju grada Rijeke. Projekt je bio zapažen i proglašen iznimno zanimljivim, ali nažalost nije bilo dovoljno sredstava ni za početne pripreme, a kamoli za realizaciju.

Projekt «Virtualno Židovsko groblje – digitalno

groblje» na natječaju Ureda grada za sufinanciranje Udruga građana prepoznat je i Grad je odobrio sredstva u iznosu od 15.000 kuna kojim ćemo uspjeti nastaviti projekt i realizirati popisivanje i fotografiranje te prevođenje natpisa na grobovima koji se nalaze na polju A.

Nakon dokumentiranja slijedi naporno punjenje baze podataka....

Elena Brumini započela je organizaciju tečaja židovskog folklora i stepa. Svakim danom ima sve više sudionika i interesa je sve više.

Kad nauče dobro plesati, očekujemo nastup kao SIMHA step grupa ili kao folklorna grupa Židovske općine Rijeka.

Doprinos obilježavanju Dana sjećanja na žrtve Holokausta

Židovska općina Rijeka je ove godine dala svoj doprinos obilježavanju Dana sjećanja na žrtve Holokausta. Pomogla je organizirati posjet židovskoj

općini Rijeka te je ugostila grupu prosvjetnih radnika i njihove goste iz Washingtona i Izraela koji su sudjelovali na stručnom skupu: „Poučavanje o Holokaustu i sprečavanju zločina protiv čovječnosti”. Skup se održao u Opatiji od 25. do 29. siječnja.

Drage goste smo dočekali na riječkoj željezničkoj stanici i otišli na židovsko groblje na Kozali. Nakon obilaska groblja, gosti su posjetili Židovsku općinu Rijeka i razgledali našu sinagogu. Irena Deže Starčević je održala predavanje o projektu sinagoga, Rina Brumini o aktivnostima omladine, a predsjednik općine Vlado Kon o projektu obnove sinagoge. Druženje se nastavilo ugodnim razgovorom i toplim čajem koji je pripremila naša nezaobilazna aktivistica Ida Fischer.

Loranda Miletić, jedna od organizatorica tog skupa, srdačno nam se zahvalila i napomenula da je ovo njihov prvi u nizu dolazaka u riječku ortodoksnu sinagogu.

Filip Kohn

Holokaust u školama

Povodom obilježavanja Dana sjećanja na žrtve Holokausta u Opatiji je od 27. do 29. siječnja održan trodnevni državni stručni skup za učitelje i nastavnike koji podučavaju o Holokaustu. Seminar je u sklopu svojih redovnih aktivnosti organizirala Agencija za odgoj i obrazovanje.

Sudionicima skupa se obratio g. Yosef Amrani, veleposlanik Države Izrael u Hrvatskoj koji je zatražio jače napore prema suzbijanju antisemitizma i zločina protiv čovječanstva. Pritom je pohvalio rad predsjednika Stjepana Mesića, posebno oko priznavanja povijesnih činjenica te suprotstavljanja profašističkim izgedima. Prisutne je pozdravio i predsjednik Mesić, podsjetivši na važnost Rezolucije Opće skupštine Ujedinjenih naroda iz 2005. godine o obilježavanju Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta i zločina protiv čovječanstva, izrazivši žaljenje zbog izgreda među mladima koji ponekad imaju i antisemitski predznak.

Kroz zanimljiva predavanja i radionice domaćih i stranih predavača, nastavnici su se mogli upoznati s novim materijalima i metodama poučavanja o Holokaustu. Chava Baruch i Yiftach Ashkenazy iz Memorijalnog centra Yad Vashem naglasak su stavili na svjedočanstva preživjelih, fotografije i tematske filmove, a posebno na vlastito istraživanje učenika.

Posjetom židovskom groblju i sinagogi, sudionici skupa su upoznati s bogatom poviješću židovske zajednice u Rijeci, a predsjednik Općine Vlado Kon je iskoristio priliku da nazočne upozna s radom Općine te pozvao na Tjedan židovske kulture.

Voditeljica programa Loranda Miletić je na kraju skupa najavila da će se slični seminari, unatoč financijskoj krizi, provoditi svake godine jednako kao i stručno usavršavanje nastavnika u inozemstvu te pozvala i ostale nastavnike da se uključe u ovakve seminare.

Milivoj Dretar

Ženske židovske organizacije danas

Unija židovskih žena Hrvatske članica je velike međunarodne organizacije International council of Jewish Women (ICJW). Osim organizacije ICJW postoji i druga velika internacionalna organizacija židovskih žena – WIZO, osnovana u Velikoj Britaniji 1920. godine. WIZO je u svojoj aktivnosti prvenstveno okrenuta potpori Izraela, alijama i brizi za useljenike.

U vrijeme Holokausta nije mogla djelovati u okupiranoj Europi, ali je ustanovila latino-američku WIZO federaciju za one Židove koji su bježali iz Europe. Godine 1949., nakon uspostave Države Izrael, rukovodstvo WIZO se preselilo iz Londona u Izrael, gdje je odigralo veliku ulogu u izgradnji države, prihvatu imigranata osobito onih iz Etiopije i bivšeg SSSR-a te pomagalo tijekom brojnih ratova, intifada itd..

Prije Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj bila je osnovana WIZO organizacija (1926.) koja je odigrala veliku ulogu u cionističkom pokretu i spašavanju izbjeglica.

Druge židovske ženske organizacije – Gospojinska društva, osnovana su u Hrvatskoj pod kraj 19. stoljeća i imala su veliku ulogu u životu židovskih zajednica i emancipaciji židovskih žena. Osobito su se brinuli o djeci i nemoćnicima, osnivala su ljetovališta i zadužbine, organizirala akcije i promocije, održavala židovsku tradiciju.

Nakon rata, preživjele židovske žene okupljaju se u obnovljenim zajednicama i nastavljaju svoju, prvenstveno, humanitarnu aktivnost ali i aktivnost na očuvanju židovske tradicije.

Godine 1953. organizira se Koordinacijski odbor ženskih sekcija Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu, koji je djelovao sve do raspada Jugoslavije devedesetih godina. U novonastalim državama, pa tako i u Hrvatskoj, židovske žene nastavljaju svoju aktivnost u različitim oblicima organizacija i danas su sve mahom članice ICJW organizacije.

ICJW je osnovana 1912.godine i danas okuplja 52 organizacije iz 49 zemalja iz cijelog svijeta.

ICJW je nevladina organizacija koja ima status konzultanta u važnim internacionalnim forumima kao ECOSOC, UNICEF, UNESCO, Vijeće Europe, European Women's Lobby, Religion for Peace, International coalition for Agunah rights i ima stalne

delegacije u New Yorku, Ženevi, Beču i Parizu.

ICJW se zalaže za jednakost, bori se protiv nasilja u obitelji, protiv trgovine ljudima, brine o zdravlju i okolini, promovira žene kao lidere, a osobito pomaže mlade žene; bori sa za oslobađanje «Agunot» u religioznim razvodima, zalaže se za inter-religiozni i inter-kulturni dijalog i, naravno, bori se protiv antisemitizma i rasizma.

To je dakle organizacija koja djeluje na internacionalnoj sceni, osim rada brojnih ženskih organizacija u svojim zajednicama i zemljama s volonterskim aktivnostima osobito u socijalnim projektima, brizi za potrebne članove zajednice i edukaciji.

Biti njezin član je istovremeno i velika obaveza za organizacije u pojedinim zemljama, čiji predstavnici su članovi brojnih odbora i foruma ICJW. Naša organizacija, koliko je moguće, redovno sudjeluje na ICJW jednogodišnjim lokalnim i regionalnim sastancima i konferencijama i svake četiri godine na Konvenciji ICJW, koja je ujedno izborna.

Unija židovskih žena Hrvatske

Naša Unija židovskih žena Hrvatske je tako u vremenu od godine dana održala svoje redovne

(jednomjesečne) sastanke, održala godišnji sastanak Unije s predstavnicama organizacija u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku (Opatija 9. – 16. siječnja 2010.), sudjelovala je u Beogradu na jubileju srpskih ženskih

židovskih organizacija (12.– 13. prosinca 2009.), sudjelovala na Europskoj konferenciji u Pragu (8. – 9. studenoga 2009.) i priprema se za Konvenciju koja će se održati u Južnoj Africi od 6. do 12. svibnja 2010.

Članstvo naših ženskih sekcija je pretežito u starijoj životnoj dobi - kao posljedica gubitaka u Holokaustu i alija u Izrael. No to ne znači da se ne angažira u svim sektorima života zajednice. Ženske sekcije, u suradnji s drugim organizacijama, imaju veliku aktivnost u socijalnom i humanitarnom radu, zdravstvenoj edukaciji, organiziranju volonterske terenske mreže, očuvanju sjećanja na stradanja u Holokaustu, borbi protiv rasizma i negiranja Holokausta.

Ženska sekcija surađuje s tzv. «srednjom generacijom» žena, koje su mahom visoko kvalificirane, zaposlene i angažirane u profesionalnim i društvenim aktivnostima i nalaze se u užem rukovodstvu židovskih općina, u

Splitu i Dubrovniku su i predsjednice općina. No ženska sekcija daje potporu i mladoj generaciji žena – koje nastoje završiti svoje studije i zaposliti se – da bi ostale u Hrvatskoj.

Ženska sekcija organizira redovne sastanke, druženja, predavanja, izlete, zimovanja, konferencije, publikacije, tečajeve kompjutora, rekreaciju, skupljanje materijala i dokumenata, promociju knjiga i časopisa itd. te predstavlja najveću organizaciju koja kontinuirano djeluje skoro 200 godina.

Unija židovskih žena Hrvatske, osim na internacionalnom planu, blisko surađuje sa ženskim organizacijama s područja nekadašnje Jugoslavije, poziva ih na svoje konferencije, druženja, zimovanja i nastoji produbiti suradnju zajedničkim programima i djelovanjem.

Melita Švob

Promocija hrvatskog turizma u Izraelu

U organizaciji Hrvatske turističke zajednice u veljači se u hotelu David International u Tel Avivu održala „Hrvatska večer“ – manifestacija promidžbe hrvatske kulture i turizma. Hrvatska turistička zajednica na ovaj je događaj pozvala partnere koji rade na promidžbi Hrvatske kao poželjnog turističkog odredišta – predstavnike turoperatora i agenata, medije te predstavnike diplomacije u Izraelu.

Na “Hrvatskoj večeri” bilo je nazočno 230 gostiju koje je u ime domaćina pozdravila hrvatska veleposlanica u Državi Izrael Zorica Marica Matković, prezentaciju o hrvatskoj turističkoj ponudi održao je direktor Glavnog ureda Hrvatske turističke zajednice Niko Bulić, dok su prezentacije o turističkoj ponudi Zagreba i Dubrovnika održale direktorice turističkih zajednica Amelia Tomašević i Jelka Tepšić.

Na “Hrvatskoj večeri” su bili nazočni Stas Misezhnikov, izraelski ministar turizma, Moshe Matalon, zastupnik u Knesetu i predsjednik izraelsko-hrvatskog društva prijateljstva, veleposlanik Pinhas Avivi, generalni direktor u Ministarstvu vanjskih poslova Izraela za središnju Europu te Yitzhak Eldan, šef državnog protokola Izraela.

U glazbenom dijelu programa nastupili su violončelistica Ana Rucner i klapa Ragusa. Prikazani su

promidžbeni filmovi o Hrvatskoj te je podijeljen velik broj promidžbenog materijala i suvenira. Tijekom večeri o svojim iskustvima iz Hrvatske govorio je Izraelac Zeev Brazilay, a svoje uspomene iz Izraela podijelila je s gostima Natali Križan, Hrvatica koja je nekoliko godina živjela u Izraelu. Gosti su izrazili oduševljenje ovim predstavljanjem hrvatskog turizma te činjenicom da se Hrvatska u njihovom gradu predstavila dan uoči održavanja sajma turizma.

Održana je i vrlo uspješna poslovna radionica hrvatskih i izraelskih turističkih subjekata na kojoj su sudjelovali predstavnici 15 turističkih tvrtki iz Hrvatske, turističkih zajednica, predstavnici UHPA-e te oko 100-njak izraelskih partnera. Ovo je bila prilika za proširivanje poslovnih kontakata i ostvarenja što bolje suradnje predstavnika turističkog gospodarstva.

Izraelski turistički agenti zainteresirani su za proširenje poslovne suradnje s hrvatskim partnerima, pri čemu ih kao i turiste iz te zemlje najviše zanima kulturna i prirodna baština u hrvatskim odredištima, kazao je Niko Bulić.

Prošle je godine, prvenstveno zbog krize, u Hrvatsku stiglo 14 posto manje turista iz Izraela nego 2008. godine ili njih oko 30 tisuća.

Nataša Barac

UREĐENJE ŽIDOVSKOG GROBLJA U VIROVITICI

Nakon 15 godina "bitke" oko uređenja Židovskog groblja u Virovitici ona ulazi u završnu fazu. Glavni "krivci" za to su pokojni i bivši predsjednik Židovske općine u Virovitici Marko Weiss. Drugi "krivac" je sadašnji uporni predsjednik Ž.O.Virovitica g. Željko Weiss.

Susretljivošću Gradskog poglavarstva Virovitice, na čelu s gradonačelnikom gospodinom Ivicom Kirin te izuzetno angažiranim oko ovog projekta gospodinom Dinkom Ruđerom virovitičko Židovsko groblje danas izgleda ovako:

Hrvatsko odlikovanje za Efraima Zuroffa

Hrvatski predsjednik Stjepan Mesić na kraju svog mandata u siječnju je odlikovao Efraima Zuroffa Redom kneza Trpimira s ogrlicom i Danicom za "osobit doprinos borbi protiv povijesnog revizionizma i reafirmiranju antifašističkih temelja Hrvatske i uspostavljanju dobrih odnosa Hrvatske i Izraela".

Mesić je pritom rekao da je Zuroff svojim kritikama pomogao Hrvatskoj da bude bolja, "da se otrgnemo iz potencijalno smrtonosnog zagrljaja falsificirane povijesti, da ispravljamo pogreške koje su štetile, odnosno koje su mogle trajno naštetiti našem ugledu u demokratskom svijetu sazdanom na temeljima antifašizma".

"Velika je čast i povlastica dobiti ovo odličje. Tko bi mogao pomisliti prije 15 godina, kada smo pokrenuli svoje aktivnosti u Hrvatskoj, da će doći do ovoga", rekao je Zuroff, te zahvalio Mesiću na njegovu doprinosu suočavanja Hrvatske s prošlošću i borbi s neofašizmom i

Efraim Zuroff

ustaškom nostalgijom.

Suđenje Dinku Šakiću, bivšem zapovjedniku logora Jasenovac, "bilo je najvažniji pravni postupak ikada pokrenut protiv lokalnog suradnika nacista u postkomunističkoj Europi. To je bio čin pravde", rekao je Zuroff.

Efraim Zuroff direktor je Centra Simon Wiesenthal u Jeruzalemu i koordinator akcije potrage za bivšim zločincima Drugog svjetskog rata. Od 2002. godine vodi Operaciju „Posljednja prilika“, potragu za preostalim živim ratnim zločincima. Uhićenje i suđenje Dinku

Šakiću, zapovjedniku koncentracijskog logora Jasenovac, smatra jednim od svojih najvećih uspjeha, kao i početak procesa Erni Wallisch, čuvarici u koncentracijskim logorima Ravensbrueck i Majdanek.

Nataša Barac

U siječnju je u galeriji „Milan i Ivo Štajner“ u Židovskoj općini Zagreb otvorena izložba kiparskih radova dvoje umjetnika aktivnih u prvoj polovici prošlog stoljeća, skulptorice Mile Wod i skulptora Viktora Samuela Bernfesta. U svakom ovdje izloženom radu: medaljama, prigodnim plaketama, reljefima, bistama, od kojih su neke i izrazito lirske i intimne i skulpturama manjih dimenzija, očituju se njihove majstorske ruke i duboki senzibiliteti. Ponegdje se naslućuju odjeci novih strujanja u umjetnosti što ih je donosilo sa sobom 20. stoljeće, doba što ga danas nazivljemo skupnim imenom moderna, kad su učili, ili već stvarali, umjetnici kao Mila Wod, pravim imenom Ludmila Wodsedalek.

Dvije ukrštene životne priče isprepletene skulpturom

Mila Wod, talentirana umjetnica, bila je među prvim ženama koje su diplomirale u klasi profesora R. Vlodeca i R. F. Mihanovića godine 1911. na umjetničkoj akademiji u Zagrebu, tada Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt. Neki od njezinih ranih radova, nastalih po narudžbi poslije diplome, konkretno devet reljefa djece i četiri filozofa: Platon, Aristotel, Sokrat i Pitagora krase veliku čitaonicu bivše Sveučilišne knjižnice koju je gradio arhitekt R. Lubynski od 1911. do 1913. godine, bez sumnje remek-djelo secesije u Zagrebu, veličanstvenoj zgradi koja danas udomljuje Hrvatski državni arhiv.

Zadnjih godina Austrougarske Monarhije umjetnička karijera Mile Wod zahuktala se velikim zamahom. Od početka zapažena talenta, održala je nekoliko grupnih izložbi, stjecala priznanja i na međunarodnoj sceni stvarala kontakte s velikim suvremenim kiparima. Nažalost njezin umjetnički polet prekinuo je Prvi svjetski rat, opća tragedija koju je ona dubinski proživljavala.

Autorica izložbe, Darija Alujević, navodi u katalogu radove izložene na njezinoj prvoj samostalnoj izložbi u Zagrebu godine 1918. Kad je Mila Wod pod ratnim dojmom izložila

Vera Dajht Kralj i Tonko Maroević na otvorenju izložbe

djela kao što su Spomenik tuge, Plač, Zarobljenici, Ranjenik, ali i portret glumice Marije Ružičke Strozzi.

Na izložbi 1918. godine upoznala se sa studentom prava Viktorom Samuelom Bernfestom, povratnikom s bojišnice, koji je odlučio, ako i kad se vrati, posvetiti život umjetnosti. U Zagrebu je započeo studirati na istoj školi koju je završila Mila i to u klasi prof. Vlodeca. Povezani istim idealima i idejama o umjetnosti, njih dvoje uskoro nastavljaju životni put zajedno i odlaze u Prag gdje Bernfest specijalizira medaljarstvo na školi prof. Otokara Španijela.

Mila i Viktor se u Pragu vjenčaju i dobivaju prvog sina. Zajedno rade na seriji obiteljskih i intimnih portreta, posebice njihova sina. No, dok Viktor još studira, Mila odlazi u Hrvatsku i zapošljava se kao nastavnica modeliranja u Petrinji. Nakon završetka školovanja u Pragu, Viktor se vraća k obitelji u Petrinju gdje dobivaju drugog sina Juricu, a nakon nekog vremena Viktor dobiva privremeni posao u školi u Petrinji. Godine 1924. zajednički izlažu u Zagrebu, u salonu Ullrich, s 18 njegovih i

sedam njezinih radova.

Početak tridesetih godina brak im se raspada, ali

prije svog odlaska iz Petrinje 1929. godine, Mila radi na spomeniku Stjepanu Radiću, jedinom poznatom spomeniku hrvatskom političaru u to vrijeme. Godine 1930. iz Petrinje Mila odlazi u Karlovac uz koji je od tada njezin život ostao vezan.

Viktor ostaje u Petrinji gdje osniva novu obitelj. Jedan od njegovih značajnih radova iz tog vremena je reljef „Oplakivanje Krista“ za grobnicu u Zagrebu petrinjske obitelji Gavrilović. Viktor je tada imao samostalnu izložbu u salonu Ede Ullircha, koja je vrlo dobro prošla i kod kritike i kod publike. Darija Alujević je iskopala podatak kako „Robert Veith poziva židovsku javnost da podrži ovog mladog umjetnika.“

Drugi svjetski rat donosi nove tragedije

Drugi svjetski rat donosi nove tragedije. Viktor sudjeluje u pokretu otpora no biva uhićen 1942. godine, da bi ga nakon nekoliko mjeseci spasio brat njegove druge supruge, oftalmolog dr. Panac. Vrijeme provedeno u logoru Stara Gradiška duboko se usjeklo u njegovo sjećanje i odrazilo u njegovim kasnijim radovima. Usljedila je još veća obiteljska tragedija kad je u prosincu 1944. godine uhićen njegov sin kojeg je dobio s Milom, Jurica, te pogubljen u veljači 1945. godine. Nakon te tragedija Mila se potpuno priklonila religiji i od tada živjela samo sa željom da radi do posljednjeg daha, daleko od očiju javnosti. Konzekventno ona stvara unutar crkve na opremi za crkve.

Osim sina, u ustaškom logoru Viktor je izgubio i mlađeg brata Hinka, koji je tamo pogubljen sa ženom i dvoje djece. Viktor se poslije rata morao stalno zaposliti, a od 1950. godine s obitelji je živio u Zagrebu. No uz

stalno zaposlenje i ostale društvene obveze nije mu ostalo vremena za umjetnički rad, premda će na portretima obitelji ili prijatelja, kao i na drugim manjim skulpturama, raditi do kraja života.

Kako se radi o jednoj, mogli bismo reći, kiparskoj intimi, a stoga i o radovima većinom iz pojedinih obiteljskih kolekcija, nije ni moguće osvrnuti se na ovu izložbu bez da se govori o životima ovih umjetnika, oboje obilježenih strašnim udarcima sudbine kao što su dva svjetska rata i popratne tragedije koje su ih zahvatile kao uostalom većinu pripadnika njihove generacije.

Gledajući njihove skulpture i medalje, ponekad rađene na istu temu, zadiviti će nas njihovo umijeće a onda kad povežemo ta djela s njihovom pričom osupne nas njezina tragičnost kao i kreativna vitalnost tih dvoje umjetnika.

Zasluguje veliko priznanje inicijativa odbora galerije „Milan i Ivo Steiner“ da se održi izložba, ovih dvoje gotovo zatajenih umjetnika, kao i poziv mladoj povjesničarki umjetnosti Dariji Alujević, unuci Viktora Samuela Bernfesta, da istraži pozadinu njihovih djela, napiše uvodni esej i uredi izložbu i katalog.

Iz njezina informativnog, stručno pisanog ali zanimljivog i temeljito istraženog kataloga saznajemo pojedinosti o dvoje umjetnika koje je prvo život povezao, da bi ih rastavio i sada posthumno ponovo sastavio na ovoj izložbi na kojoj su njihovi radovi izloženi usporedno.

Vesna Domany Hardy

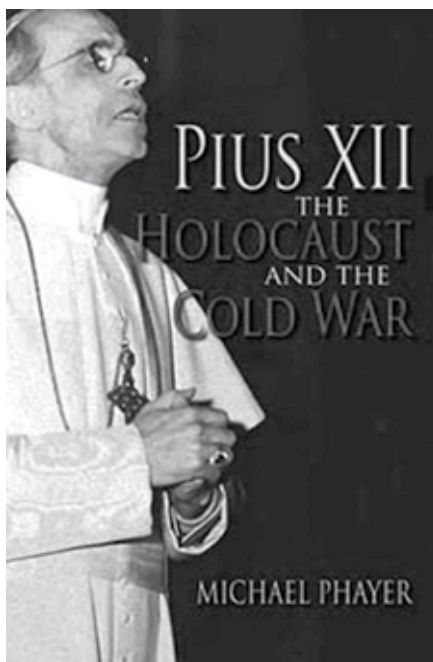
Knjiga američkog povjesničara Michaela Phayera "Pio XII., Holokaust i hladni rat" u kojoj autor, koristeći se nepoznatim materijalima iz nedavno otvorenih američkih arhiva, daje novi pogled na ulogu pape Pia XII. i Vatikana u Drugom svjetskom ratu predstavljena je početkom ožujka na tribini Kulturnog društva "Miroslav Šalom Freiburger".

PHAYER: "PIO XII., HOLOKAUST I HLADNI RAT"

Phayerova knjiga preispituje kontroverznu ulogu Pia XII., kojega neki nazivaju Hitlerovim papom, dok drugi vode kampanju da ga se proglasi svecem. O tim novim pogledima na njegovo ponašanje, postupke i ulogu u Drugom svjetskom ratu na tribini su govorili povjesničar Tvrtko Jakovina te u ime izdavača - Golden marketinga - Tehničke knjige, Vilko Težak.

U knjizi "Pio XII., Holokaust i hladni rat" autor kroz 12 poglavlja analizira nove dokumente pronađene prije pet godina u američkim arhivima, rekao je Težak, napominjući da posebnu zanimljivost za hrvatsko čitateljstvo dokumente koji rehabilitiraju hrvatskog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Također, analizirao je i razloge nepružanja američke potpore nadbiskupu Stepincu tijekom suđenja, a u poglavljima "Pokradeno zlato i Vatikan" te "Ante Pavelić - ratni zločinac, ubojica i branitelj vjere" govori o NDH i njezinu poglavniku.

Phayer naime ističe kako "nijedan od prvaka Katoličke crkve u Europi - s iznimkom Nizozemca Johannesesa

de Jonga - nije tako jasno poput Stepinca progovorio protiv zločina. Među katoličkim čelnicima različitih nacionalnih crkava u istočnoj Europi, Stepinac nema premca kada je riječ o otvorenom protivljenju genocidu".

Recenzent knjige Tvrtko Jakovina smatra da je autor rehabilitirao Stepinca, ali se s druge strane nije ustručavao da teško osudi ulogu Vatikana i pasivnost pape Pia XII. prema nacističkim zločinima koju objašnjava njegovim izrazitim strahom od komunizma.

Birajući između dva zla, Pio XII. ocijenio je da je nacizam manja prijetnja Katoličkoj crkvi od boljševizma, istaknuo je

Jakovina. Autor iznosi kako je "jedino što je donekle potisnulo, ali nikako potpuno zamijenilo bojazan Pape od komunizma, bio strah od doslovnog fizičkog uništenja Rima i Vatikana, što ga je obuzimao tijekom dvogodišnjeg razdoblja njegova papinstva, odnosno 1942. do 1944. godine".

"Strah od komunizma do zapanjujuće visokog stupnja utjecao je na postupke Vatikana prije, tijekom i poslije rata...", ističe autor. Tim gotovo patološkim strahom objašnjava i papino hrabro upuštanje u pustolovinu sa "štakorskim linijama" tj. prebacivanje počinitelja odgovornih za Holokaust vatikanskim tajnim kanalima u Južnu Ameriku.

Phayer kroz nove dokumente donosi i dublje razumjevanje genocida nad poljskim Židovima i katolicima, te okolnosti vezane uz hvatanja i uhićenja rimskih Židova.

Stručnjak za povijest i problematiku Holokausta te prosvjetni radnik Michael Phayer, rođen 1935. godine, predaje diljem Amerike. Priznat je kao autoritet o pitanjima reakcija Katoličke crkve i katolika na ubijanje Židova, problematiku revizije crkvenog nauka o "izabranom narodu" pod utjecajem Holokausta. Phayer je emeritus professor povijesti na Sveučilištu Marquette te istaknuti gost predavač na katedri Ida E. King na studijima Holokausta pri Koledžu Richard Stockton u New Jerseyju. Autor je knjiga The Catholic Church and the Holocaust, 1930-1965. (Indiana University Press, 2000.) te Protestant and Catholic Women in Nazi Germany, kao i suautor Cries in the Night: Women Who Challenged the Holocaust

Prošlogodišnju nakladničku sezonu obilježila je knjiga „Priča o ljubavi i tmuni“ poznatog izraelskog književnika Amosa Oza. Knjigu kritičari opisuju superlativima i već duže vrijeme nalazi se među bestsellerima. Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger organiziralo je sredinom siječnja predstavljanje knjige u auditoriju ŽOZ-a.

Priča o ljubavi i tmuni – magnus opus Amosa Oza

Prof. Viktor Žmegač, čiji je dolazak spriječila bolest, uvrstio je ovu knjigu među najboljih deset knjiga stranih autora objavljenih kod nas u zadnjem desetljeću što je vrlo visoka ocjena.

U predstavljanju knjige sudjelovali su: Seid Serdarević, urednik nakladnika „Fraktur“ i Andrea Weiss Sadeh prevoditeljica s izvornog hebrejskog jezika. Seid Serdarević smatra da je ova knjiga Ozov magnus opus, najvažnija knjiga koja objedinjuje sve druge njegove knjige, knjiga koja čitatelja sasvim obuzme i uvuče u magiju riječi koju je Amos Oz stvorio.

„Priča o ljubavi i tmuni“ po njemu jest i nije autobiografska jer svaki pisac čim nešto napiše to postaje fikcija i nije više autobiografija. To je roman o odrastanju u Jeruzalemu 40-ih godina prošlog stoljeća, svijetu u kome se stvara izraelska država, svijetu nakon iskustva Holokausta. Dječak je okružen ljubavlju svojih roditelja, roditelja koji razgovaraju s djetetom ravnopravno, roditelja intelektualaca koji govore nekoliko jezika i žive u svijetu u kome se ne snalaze najbolje, svijetu političkih previranja. Pisac daje sliku stvaranja izraelske države kroz odrastanje jednog dječaka. Roman obilježava i tragedija njegove majke koja se ubila, što je jedan od dijelova priče koji nas duboko pogađa; kroz sudbinu majke koja ga je obilježila kao pisca shvaćamo i sudbinu židovstva i sudbinu stvaranja izraelske države.

Serdarević posebno ističe više perspektiva iz kojih

Izraelski književnik i novinar Amos Oz rođen je 1939. godine kao Amos Klausner u Jeruzalemu. Oz je i profesor književnosti na Sveučilištu Ben-Gurion u Be'er Shevi, a od 1967. godine aktivist je pokreta za rješavanje izraelsko-palestinskog sukoba.

Amos Oz je jedan od najutjecajnijih i najcjenjenijih intelektualaca Izraela. To je naročito očito u njegovim javnim nastupima, usprkos činjenici da nije više

možemo promatrati roman; od epizode kada odlazi u kibuc da bi se odvojio od roditelja koji žive u svijetu knjige, da bi postao „jak, preplanuo čovjek za razliku od bljedunjavih roditelja“ ali i u kibucu ne može bez pisanja. Tu se iščitavaju njegovi osobni strahovi; sve što ga muči. Amos Oz iznosi u ovom romanu osobni odnos prema prvim ljubavima, prema roditeljima i okolini.

Osim snažnog emotivnog naboja roman ima čitav niz epizoda o političkoj situaciji četrdesetih godina kao i o odnosu pisca prema političkim previranjima te pruža mogućnost da bude iščitavan na razne načine i iz mnogih perspektiva.

Amos Oz ove godine u Zagrebu

Nadovezujući se na misao „Židovi su narod knjige“ Serdarević Amosa Oza smatra najvažnijim suvremenim židovskim piscem te ističe briljantnost njegova pisanja i sve ono što je učinio za suvremeni hebrejski jezik. Označavajući ga kao jednog od najutjecajnijih književnika danas, ovaj roman smatra draguljem u kruni njegova opusa.

Nakon što je Vlatka Bjegović dojmljivo pročitala ulomke iz knjige, Andrea Weiss Sadeh kazala je da je izuzetno zahvalna životu da joj je donio mogućnost da prevede tu knjigu. Pri prvom susretu s knjigom, kako je kazala, prilično se uplašila misleći na sva ona svemirska prostranstva i sve slojeve koji se skrivaju u riječima Amosa Oza.

tako aktivan kao tijekom devedesetih, kada je svakom svojom izjavom punio naslovne strane. Oz je napisao 18 knjiga na hebrejskom i oko 450 članaka i eseja. Njegova su djela prevedena na tridesetak svjetskih jezika, među ostalima i na hrvatski. Oz usporedno s romanima redovno objavljuje eseje o politici, književnosti i miru. Posljednjih godina Oz se smatra jednim od najozbiljnijih kandidata za Nobelovu nagradu za književnosti. Godine 1998. dobio je najugledniju izraelsku nagradu za književnost.

„Meni je velika čast prevoditi Amosa Oza“, rekla je. Kada je 1991. godine emigrirala u Izrael nije ništa znala o suvremenoj židovskoj književnosti. Prva knjiga koju je pročitala u Tel Avivu bila je Ozov „Moj Michael“ na engleskom jeziku. Divljenje prema njezinu prevođenju Serdarević je izrazio riječima: „Andrea je napravila lavovski posao, veliku stvar i za hrvatsku kulturu i književnost. Uspjela je ostvariti težak zadatak da se prevoditelj ne vidi i imate osjećaj da je autor pisao na hrvatskom jeziku“.

Serdarević je Oza upoznao na Sajmu knjiga u Leipzigu i ponovo se susreo s njim u Frankfurtu. Intenzivno radi da tog „velikog pisca, strašno jednostavnog i pristupačnog „dovede u Hrvatsku.

Auditorij ŽOZ-a, ispunjen do posljednjeg mjesta, obradovala je informacija da je potvrđen dolazak u travnju ili rujnu kada ćemo imati priliku susresti se s velikim piscem u istom prostoru. Drugo izdanje ove literarne čarolije očekuje se uskoro.

Nataša Maksimović Subašić

Einsteinova teorija relativnosti

Teorija relativnosti Alberta Einsteina, koju je rukom napisao njezin tvorac, prvi put je izložena u cjelosti početkom ožujka.

Izraelska Akademija znanosti i humanistike u Jeruzalemu izložila je svih 46 stranica rukom pisanog dokumenta u sklopu proslave svoje 50. obljetnice.

Albert Einstein je formulirao posebnu i opću teoriju relativnosti kojima je uveo revoluciju u modernu fiziku. Pored toga, pridonio je napretku kvantne teorije i statističke mehanike. U rukopisu je ukazao na svemir koji se širi i objasnio kako gravitacija može dovesti do zakrivljenosti prostora i vremena.

Einstein je svoj rukopis dao Židovskom sveučilištu u Jeruzalemu 1925. godine a sveučilište ga je posudilo akademiji za njezinu godišnjicu.

početkom veljače u Židovskoj općini Zagreb predstavilo je memoarsku knjigu uglednog filmskog redatelja Bogdana Žižića

„Pješčana ura“ Bogdana Žižića

Žižić se ovom knjigom, na vrhuncu filmske karijere, predstavlja kao suvereni duhoviti pripovjedač, rekao je predstavnik nakladničke kuće Durieux Nenad Popović.

U briljantnoj seriji slika, od smirenih i lirskih iz djetinjstva preko prijetećih iz doba Drugog svjetskog rata i okupacije do onih sa studija i kasnijeg profesionalnog života u Zagrebu sve do još

jednog rata i još jednog poraća, Žižić portretira dosege i ograničenja jednog života, kako je nazvao jedan svoj film, istaknuo je Popović.

U knjizi, u kojoj su sjećanja na Solin, Split, Pulu i Zagreb, ujedno portretira svoju generaciju - Fabijana Šovagovića, Vladu Gotovca, Vinka Nikolića, Dušana Vukotića, Dragutina Trumbetaša i druge, kazao je Popović.

Žižić je pokazao izvanredni dar konkretizacije tema i likova, koje je obuhvatio intelektualno i emotivno poput filmske dokumentaristike, koja je njegova glavna profesija.

Bogdan Žižić rođen je 1934. godine u Solinu, u Zagrebu je diplomirao pravo 1957., od 1960. do 1964. bio je dramaturg u Zagreb-filmu, a poslije i njegov direktor.

Snimio je dokumentarni film o poplavi u Zagrebu, čime je otvorio jedan od naših najbogatijih i najvrjednijih filmskih opusa na području dokumentarnog i igranog filma. Za filmska djela nagrađen je brojnim nagradama i priznanjima, a prošle godine i nagradom za životno djelo „Vladimir Nazor“.

Ulomke iz knjige na predstavljanju u ŽOZ-u čitala je Vlatka Bjegović.

Nataša Barac

Program ŽOZ-a povodom Dana sjećanja na žrtve Holokausta obilovao je raznovrsnim i zanimljivim događanjima. Jedno od njih je i predstavljanje knjige Aleksandra Flakera "Autotopografija I. 1924. - 1946." u suradnji s Kulturnim društvom Miroslav Šalom Freiburger.

Autobiografija Aleksandra Flakera – veliki esej o Europi

"Autotopografija I. 1924. - 1946." prvi je dio dvodijelne autobiografske knjige dugogodišnjeg sveučilišnog profesora, uglednog 85-godišnjeg književnog teoretičara, esejista i prevoditelja Aleksandra Flakera.

Knjiga zagrebačke izdavačke kuće Durieux počinje autorovim sjećanjem na djetinjstvo u Poljskoj, nastavlja se uspomenama na godine mladosti provedene u predratnom Zagrebu, a najopsežnijim dijelom zahvaćene su godine Drugog svjetskog rata, kada je Flaker sudjelovao u partizanskom pokretu.

Urednik u Durieuxu Nenad Popović kazao je kako ta knjiga pruža mogućnost da saznamo više o samom Flakeru, vremenu i prostoru u kojemu je živio. Rekao je da drugi dio autobiografije autor intenzivno piše, izrazivši zadovoljstvo velikim autobiografskim korpusom na hrvatskoj književnoj sceni u zadnjih petnaestak godina. Popović je podsjetio da su tako u posljednje

Aleksandar Flaker rođen je 1924. godine u Bialystoku u Poljskoj. Godinama je radio kao redovni sveučilišni profesor ruske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je gost-profesor na sveučilištu Yale (SAD) te na sveučilištima u Amsterdamu, Muenchenu, Grazu, Beču, Innsbrucku i Peruggi. Objavljuje stručne i znanstvene radove s

područja ruske i hrvatske književnosti, eseje, novinske članke i recenzije.

Autor je kulturnih knjiga "Proza u trapericama" i "Ruska avangarda", a sastavio je i priredio više antologija i zbornika. Član je HAZU-a, dopisni član Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, dopisni član Poljske akademije umjetnosti, a počasni je član Mađarske akademije znanosti i umjetnosti. Flaker je, između ostaloga, i dobitnik nagrade „Kiklop“ za životno djelo.

vrijeme izašle autobiografije Eve Grlić, Branka Polića i dr. te je dodao da će zbog svjedočanstva tih „velikih svjedoka naši unuci živjeti bistrijih glava i duša nego mi“.

Flakerova knjiga je veliki esej o Europi i europeizmu te je ujedno nezaobilazno svjedočanstvo o kulturnoj, političkoj i privatnoj povijesti moderne Hrvatske, navodi se u knjizi.

Dijelovi posvećeni Poljskoj i Zagrebu

Svoju je knjigu kroz anegdote i razmišljanja o položaju Židova predstavio sam autor. Knjigu je podijelio u dva bloka u kojima je opisao "kako je na različit način upoznao što znači biti Židov". Flaker je govorio o svome djetinjstvu u Poljskoj, tamošnjim prilikama i inteligenciji koja se suočavala s pitanjem "da li biti Židov ili Poljak". Autor čitatelje provodi kroz mjesta svog djetinjstva, kroz grad njegova odrastanja koji je u to doba imao oko 700.000 stanovnika, a činili su ih Poljaci, doseljenici i Židovi. Naveo je primjer dvaju najistaknutijih pjesnika tog vremena koji su bili Židovi, ali da bi se probili u sam vrh poljske poezije, morali su biti Poljaci i savršeno poznavati poljski jezik.

Drugi je blok posvećen Zagrebu, kazao je Flaker, koji je podsjetio na svoj razred s učenicima različitih vjeroispovijesti (Židovi, pravoslavci, evangelici i poneki katolik), na najbolje prijatelje koji su poslije stradali u ratu, prve ljubavi i dr.

Trećina učenika pripadala je uglednim židovskim obiteljima. Najbolji prijatelj Aleksandra Flakera bio je Anel Schwarz, kasnije je završio u Jadovnu i njemu u čast zamolio je nakladnika da među rijetkim slikama u knjizi bude slika majke i sina Schwarza. Prva ljubavna veza autora bila je sa Židovkom koju je upoznao u društvu s Anelom. „O njoj znam da je preživjela i sretno se udala za novog okupatora, ovog puta engleskog“, našalio se prof. Flaker.

Fragment iz knjige okupljenima je pročitala Vlatka Bjegović.

Nataša Maksimović Subašić

Mladi hrvatski gitarist Krešimir Bedek predstavio se na izuzetan način ovih dana izraelskoj publici. U Izrael je došao kao najdraži prijatelj, prezentirajući skladbu svoje kolegice, skladateljice Ivane Kiš, koja živi u Izraelu, a s kojom je studirao na akademiji u Den Haagu.

KREŠIMIR BEDEK U IZRAELU

Skladbu *Big John Campbell's last song* izveo je mladi hrvatski gitarist 13. siječnja u okviru ciklusa koncerata izraelskih skladateljica u telavivskoj dvorani Teyva, specijaliziranoj za suvremenu glazbu. Sljedećeg dana održao je solistički koncert u telavivskoj dvorani Beyahad, gdje je uz skladbu Ivane Kiš izveo i zahtjevna djela gitarističke literature Turine, Regondija, Asencija i Castelnuovo-Tedesca.

Seriozan repertoar prikazao je zagrebačkog umjetnika u raznim svjetlima, u raznim stilskim orijentacijama, a nadasve kao agilnog, temperamentnog i iskrenog tumača glazbe koju svira. On to postiže tehnički savršenim sviranjem, širokim dijapazonom kreativnih mogućnosti i spektrom dinamike koji oduševljava.

Posebno je na publiku djelovao Bedekov piano, uranjanje u tihu dinamiku koja slušatelje ostavlja bez daha, pri čemu gitarist iznalazi neslućene koloritne mogućnosti svog instrumenta. U takvim trenucima, zvuk gitare, mada i najtiši, prenosio se diljem koncertnih dvorana, istaknuvši Bedeka kao velikog znanca usklađivanja akustike svog glazbala s akustikom dvorane. Po toj karakteristici jedan ugledni izraelski muzikolog usporedio je Bedeka s „gitariskim Pogorelicem“.

Posebnu pozornost izazvala je skladba Ivane Kiš, za koju već sada slobodno možemo ustvrditi da predstavlja pravo remek-djelo skladbi za gitaru. Ona od izvođača traži maksimum i u konstrukciji dramaturgije i u gradaciji dinamike i u fizičkoj izdržljivosti. Skladba počinje naizgled banalnim repetitivnim nekoliko melodijsko-ritmičkih segmenata, koji mudrim narastanjem dovode do kulminacije, u kojoj se intenzivira kompletan korpus instrumenta do njegovih maksimalnih mogućnosti. Pri tom se od gitarista zahtijevaju i scenski elementi, pokreti i udarci nogom, što dovodi do zbilja ekstatičnog i demonskog ugođaja.

Bedek je ovu skladbu i svoje umijeće predstavio i na seminaru te na koncertu u gradu Modiinu kao i na prigodnoj večeri u rezidenciji hrvatske veleposlanice u Izraelu Marice Matković 20. siječnja.

Dušan Mihalek

ELI TAUBER: KADA SU KOMŠIJE BILI LJUDI

Dana 25. siječnja ove godine pozvani smo u Kulturni centar Bosne i Hercegovine na otvorenje izložbe i predstavljanje knjige autora Elija Taubera pod nazivom „Kada su komšije bili ljudi“

Iznenadio nas je lijepo uređen prostor Centra u zagrebačkoj Ilici. Izložbu je otvorio veleposlanik Bosne i Hercegovine u Zagrebu, Vladimir Raspudić te izaslanica

Eli Tauber je istaknuti član židovske zajednice u BiH, veliki humanist, predstavnik u javnom životu BiH odgovoran za pitanja kulture i tradicije Židova BiH, publicist i urednik lista „Jevrejski glas“.

gospođa Minka Ljubljankić.

Posjetiteljima su se obratili veleposlanik Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini Tonči Staničić i gradonačelnik Grada Zagreba gospodin Milan Bandić.

Knjiga Elija Taubera govori o ljudima – komšijama u Sarajevu za vrijeme Drugoga svjetskog rata koji su spašavali sarajevske Židove žrtvujući vlastiti život. Njihova dobrota i plemenitost ne smije se nikada zaboraviti, a Država Izrael se trajno brine da se imena tih pravednika nađu u Yad Vashemu.

Autor knjige, gospodin Eli Tauber, naglašava da „ovu knjigu ne bi mogao nikada napisati da mu nesebično nisu pomagali ljudi svih nacija i religija kojima ostaje vječno zahvalan.“

Regina Kamhi

Od više od 70 Židova koji su prije Drugog svjetskog rata živjeli u ludbreškom kraju, vratilo ih se manje od deset. Neki se nisu htjeli ni vratiti, neki su se zadržali samo kratko pa odselili, a samo je obitelj Weinrebe odlučila ostati u rodnom gradu i ponovo se uklopiti u život.

ŽIVOT NAKON SMRTI

Ludbreg je konačno oslobođen 6. lipnja 1945. godine. Nisu se vodile veće bitke za to mjesto jer su njemačko-kvislinške snage u brzini odstupale prema Sloveniji, želeći se što prije domoći austrijske granice. Odmah za njima je nastupala Jugoslavenska armija u čijim su redovima bili brojni Ludbrežani. U Ludbregu se tijekom cijelog rata skrivalo dvoje unučadi rabina Deutscha – Dorica i Zdravko Basch. Nakon što su im ustaše ubile roditelje te odveli tetu Gizelu u koncentracijski logor Auschwitz, posvojio ih je njihov tetak Ljudevit Vrančić. Nažalost, mali Zdravko je umro 1946. godine od šarlaha pa je Dorica ostala sama živjeti sa svojim poočimom. Kad je odrasla, otišla je na školovanje u Švicarsku, a putem je sreća svog budućeg supruga s kojim je poslije emigrirala u Ameriku.

Većina preživjelih ludbreških Židova odnosi se na pripadnike NOV-a.

U Ludbreg se s područja Korduna vratila četveročlana obitelj Weinrebe – Zlatko i Zora te njihove kćeri Mira i Stanka. Tada jedanaestogodišnja Stanka prisjetila se kako je izgledao njihov povratak nakon četverogodišnjeg izbjivanja: "... krenuli smo vlakom od Karlovca do Zagreba, zatim do Turčina gdje smo prešli preko srušenog mosta, a onda konjskom zapregom do Ludbrega. Došli smo u prnjama, u svoj dom u kojem je još živio naš nekadašnji pomoćnik u trgovini, Feliks Šambarek sa obitelji. On nam je ustupio dio stana u našoj kući jer u taj čas nije imao kamo, budući da je gradio vlastitu kuću. Kako ništa nismo imali, građani Ludbrega su nam nosili kućne potrepštine i hranu. Tatin prijatelj mu je dao odijelo koje je još prije rata tata poklonio njemu. Dio namještaja je ostao sačuvan zahvaljujući Šambarekovima. Kada su se oni odselili, mogli smo zauzeti cijeli stan iznad trgovine..."

Vratili su se i Dragutin Sattler sa suprugom Herminom, Miroslav Scheyer, Božidar Hirschsohn. U ratu su nestale njihove trgovine ili su u njima bili

Stanka Weinrebe, 1957.

potpuno nepoznati ljudi. Od njihovih domova nije mnogo preostalo. Ako su imali sreće, dočekale su ih samo zgrade, goli zidovi bez namještaja. Sve pokućstvo, umjetnine, posuđe, rublje i oprema je razgrabljena još u prvim godinama rata. Trebalo se ponovo okučiti. Domaći ljudi su im pomagali koliko su mogli.

U Malom je Bukovcu, nedaleko od Ludbrega, pronađeno skupocjeno mahagonij-pokućstvo za koje je utvrđeno da pripada Miroslavu Scheyeru, sinu bankara Artura te mu je ono i vraćeno. Ostali nisu našli ni to.

Olgi Bartoš iz Martijanca nisu vraćene njezine oranice i vinograd, već joj je u zamjenu predano drugo zemljište u prilično manjem opsegu. Uvidjevši da se neki Židovi nikad više nisu ni vratili, susjedi bi jednostavno prisvojili njihove oranice ili šume. Država je preuzela većinu nekretnina. Za privremenog upravitelja židovskom imovinom u Ludbregu određen je Viktor Fizir, ugostitelj i poduzetnik iz Ludbrega. Budući da su se neki Židovi odlučili iseliti u novostvorenu državu Izrael, morali su se odreći jugoslavenskog državljanstva i preostale imovine koja je prešla u vlasništvo nove države.

Nestanak Židovske općine Ludbreg

Prilikom novim životom u Izraelu potražili su Miroslav Scheyer, Drago Sattler i Ernest Deutsch, sin ludbreškog rabina. U Ludbreg su navratili još u pokoji posjet, a kasnije se izgubio svaki glas o njima. Božidar Hirschsohn se odselio u obližnji Varaždin gdje se prvo zaposlio u varaždinskom kazalištu, nastavljajući tako glumački poziv. Naime tijekom rata se aktivno bavio glumom, bio je član ONO Slavonije te je sudjelovao u "kazališnoj grupi". U Varaždinu se ponovo vratio trgovini, osnovao je obitelj i ostao u tom gradu do svoje smrti. Ostali Židovi se nisu ni vraćali u Ludbreg. Četveročlana obitelj odvjetnika Spieglera se odselila u Beograd gdje je dr. Oton dobio službu u Saveznom ministarstvu pravosuđa, a Fedor se poslije zaposlio

kao novinar. Tako se nastavio baviti poslom kojem se naučio i zavolio tijekom rata: bio je šef radiostanice VII. banijske divizije, zatim na radu u radio-stanici Glavnog štaba Hrvatske. Cijela obitelj je 1947. godine promijenila prezime u Stanić. Josefina Gross, kći ludbreškog bankara Ignaca, ostala je u Zagrebu kod svoje rođake kod koje se skrivala tijekom cijelog rata. Poslije se udala za Franju Dominka, partizanskog časnika. U Zagrebu je ostala i cijela obitelj Grünfeld, rodom iz Poljanca. Kako je u Ludbregu ostala živjeti samo porodica Weinrebe, nije imalo smisla obnavljati rad židovske općine pa je ona prestala postojati. Pridružila se nizu ostalih ugašenih općina koje su se prije rata ponosile svojim aktivnostima, a sada nije bilo dovoljno vjernika ni za minjan.

Gotovo ništa nije ostalo od sinagoge, nekoliko knjiga i pokoji bezvrijedni komad pokućstva koji su vraćeni Židovima. Nestala je cjelokupna arhiva općine, ostale je samo nekoliko matičnih knjiga koje su predane u matični ured. Tijekom godina urušili su se i nestali i posljednji zidani ostaci sinagoge. Židovska općina Zagreb, kao zakonski nasljednik Izraelitičke bogoštovne općine Ludbreg, prodala je to zemljište privatnim osobama.

Ono što je još sačuvano od ludbreških Židova jest dio groblja s tridesetak spomenika te nekoliko stambeno-poslovnih objekata u Ludbregu i okolnim selima od kojih još nekoliko služi prvotnoj svrsi. U dvorcu Batthyany se nalazi jedan klavir koji je Gradu poklonila Josefina Gross, a nekad ga je njezin otac kupio na dražbi kao dio vlastelinskog inventara. Tako se klavir opet našao gdje je bio i prije.

Nažalost, do današnjeg dana nije podignuto nikakvo spomen obilježje za tragično stradale Židove u Drugom svjetskom ratu, iako postoji inicijativa za tim.

Milivoj Dretar

Židovi iz Ludbrega i okolice koji su preživjeli

Holokaust

BR. IME I PREZIME ROĐENJA BORAVIŠTE

1. Adler Hedviga, r. Pajtaš 1891. Muračanj Zagreb (?)
2. Bartoš, Olga, r. Schreiber 1897. Sudočina Karlovac Zagreb
3. Basch Vrančić, Teodora 1938. Zagreb Ludbreg SAD
4. Basch Vrančić, Zdravko 1941. Zagreb Ludbreg
5. Blau, Blaženka, r. Scheyer 1905. Ludbreg Zagreb Izrael
6. Braun, Rosa, Gabrielova 1900. Kuzminec Zagreb
7. Deutsch, Ernest, Leopoldov 1897. ? Zagreb Izrael
8. Färber, Isidor, Moritzov 1879. Ludbreg Zagreb

9. Fischer, Moritz, Samuelov 1879. Globočec Zagreb
10. Fisher Ribarić, Hugo 1908. Kutnjak Zagreb Kanada
11. Fuhrmann, Hermina, r. Lausch 1895. Veliki Bukovec Njemačka (?)
12. Gross, Josefina, Ignacova 1920. Ludbreg Zagreb
13. Grünfeld, Desider, Josipov 1902. Križovljan Poljanec Zagreb
13. Grünfeld, Milan, Josipov 1905. Križovljan Zagreb
14. Herzer, Mirko, Hugov 1897. Ludbreg Zagreb
15. Hirschl (Jelenić), Aleksandar 1893. Veliki Bukovec Zagreb
16. Hirschsohn, Božidar, Julijev 1922. Ludbreg Varaždin
17. Kaiser, Pauline, r. Hirschl 1891. Veliki Bukovec Zagreb
18. Lapter Leontine, r. Hirschsohn 1900. Ludbreg Zagreb
19. Lausch, Adolf, Heinrichov 1878. Veliki Bukovec Zagreb
20. Lausch, Milka, r. Pajtaš 1892. Kuzminec Zagreb
21. Milhofer, Josip, Ignacov 1904. Cvetkovec Izrael
22. Mitin Greta, r. Grünfeld ? Zagreb Podsused
23. Petrović, Zlatica, r. Grünfeld 1910. Križovljan Zagreb Podsused
24. Primužić, Zlata, r. Stern 1891. Mali Bukovec Cirkulane, Slovenija
25. Rivoseki, Nada, r. Scheyer 1916. Koprivnica Rijeka Zagreb
26. Rosner, Artur, Brankov 1938. Mali Bukovec Varaždin
27. Sattler, Dragutin, Mavrov 1914. Ludbreg Izrael
28. Sattler, Hermine, r. Willer 1918. Podravska Slatina Ludbreg Zagreb
29. Scheyer, Miroslav, Arturov 1922. Ludbreg Izrael
30. Schlesinger, Walter, Leonov 1907. Beč Varaždin
31. Selinger, Zoltan, Dragutinov 1909. Veliki Bukovec Zagreb
32. Spiegler (Stanić), Fedor 1927. Ludbreg Beograd
33. Spiegler (Stanić), Ljubica 1898. Ljubeščica Beograd
34. Spiegler (Stanić), Oton 1896. Koprivnica Beograd
35. Spiegler (Stanić), Vlasta 1924. Ludbreg Beograd
36. Stančin Pevalek, Antun 1901. Ludbreg (?) ?
37. Stančin Pevalek, Kurt 1936. Ludbreg (?) Beč
38. Šetušić, Margeta, r. Fried 1912. Karlovec Ludb. Zagreb Podsused
39. Švarc, Milan, Samuelov 1896. Kuzminec Koprivnica
40. Weinrebe, Mira, Zlatkova 1926. Ludbreg Ludbreg
41. Weinrebe, Stanka, Zlatkova 1933. Ludbreg Ludbreg Zagreb
42. Weinrebe, Zlatko, Salamonov 1896. Ludbreg Ludbreg
43. Weinrebe, Zora, r. Benedik 1905. Vojni Križ Ludbreg
44. Weinrebe, Julio, Ignacov 1894. Sveti Petar Zagreb
45. Weinrebe, Vilim, Leopoldov 1875. Sveti Petar ?
46. Weinrebe Mirko, Salamonov 1894. Ludbreg Izrael
47. Weiss, Milan, Wilhelmov 1898. Duga Rijeka Split

Na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu dovršena je izrada Registra sinagoga u Hrvatskoj u kojemu je po jednoobraznom modelu obrađeno stotinjak sinagogalnih građevina. Kao prikaz projekta, voditelj istraživanja arh. Zlatko Karač u desetak će nastavaka u Ha-kolu prezentirati „kataloške jedinice“ naših sinagoga nastalih u posljednjem sloju izgradnje, tijekom 20. stoljeća.

Iz Registra sinagoga u Hrvatskoj KUTINSKA SINAGOGA - TEMPL

KUTINA (Templ, novi hram) antrfile!

Kolodvorska ul.
Arh. Slavko Benedik & Aladar Vladimir Baranyai
1910.-1914.
[sinagoga srušena 1968./69.]

Židovska općina u Kutini osnovana je 1806. godine (de iure tek oko 1870. godine); prva bogomolja tijekom 19. stoljeća uređena u adaptiranome stambenom prostoru.

Državnom Odjelu za bogoštovlje i nastavu *Izraelitička bogoštovna općina Kutina* 1909. godine je uputila „... zahtjev za pomoć pri novogradnji hrama“; početkom 1910. godine je dostavljen troškovnik za izgradnju u iznosu od 32.446 kr. i 94 fil. kojemu su priloženi i nacrti zagrebačke tvrtke „Benedik & Baranyai“ (nisu sačuvani). Građevni odsjek Zemaljske vlade o projektu je izdao očitovanje gdje se, uz funkcionalne i sigurnosne primjedbe (npr. zahtjev za vatrootpornim *aron ha-kodeshom* zbog zaštite Tora), govori i o stilu gradnje hrama „...u slogu današnjeg vremena u takozvanom najmodernijem slogu (odvjetak secesije)... pa se može Osnova odobriti“. Iako se navodi da su pročelja previše profano zamišljena i ne ostavljaju dojam misticizma „... Odjel osnovu prihvaća takvom iz razloga umjetničke slobode“.

Parcela površine 689 m² (prema staroj numeraciji k. č. 265) kupljena je 9. 1. 1912. godine za 1500 kr.; kasnijim pripajanjem susjedne čestice povećana gotovo dvostruko (prema novoj numeraciji k. č. 3742). Gradnji se pristupilo 1912. ili 1913. godine; zahtjev za uporabnu dozvolu datiran je 19. prosinca 1913. godine; posvećenje novog hrama obavljeno je 6. siječnja 1914. godine.

Sinagoga se nalazila u tada perifernoj Kolodvorskoj ulici koja je bila tek u nastajanju i vodila je od povijesnog središta do željeznice. Soliterna građevina,

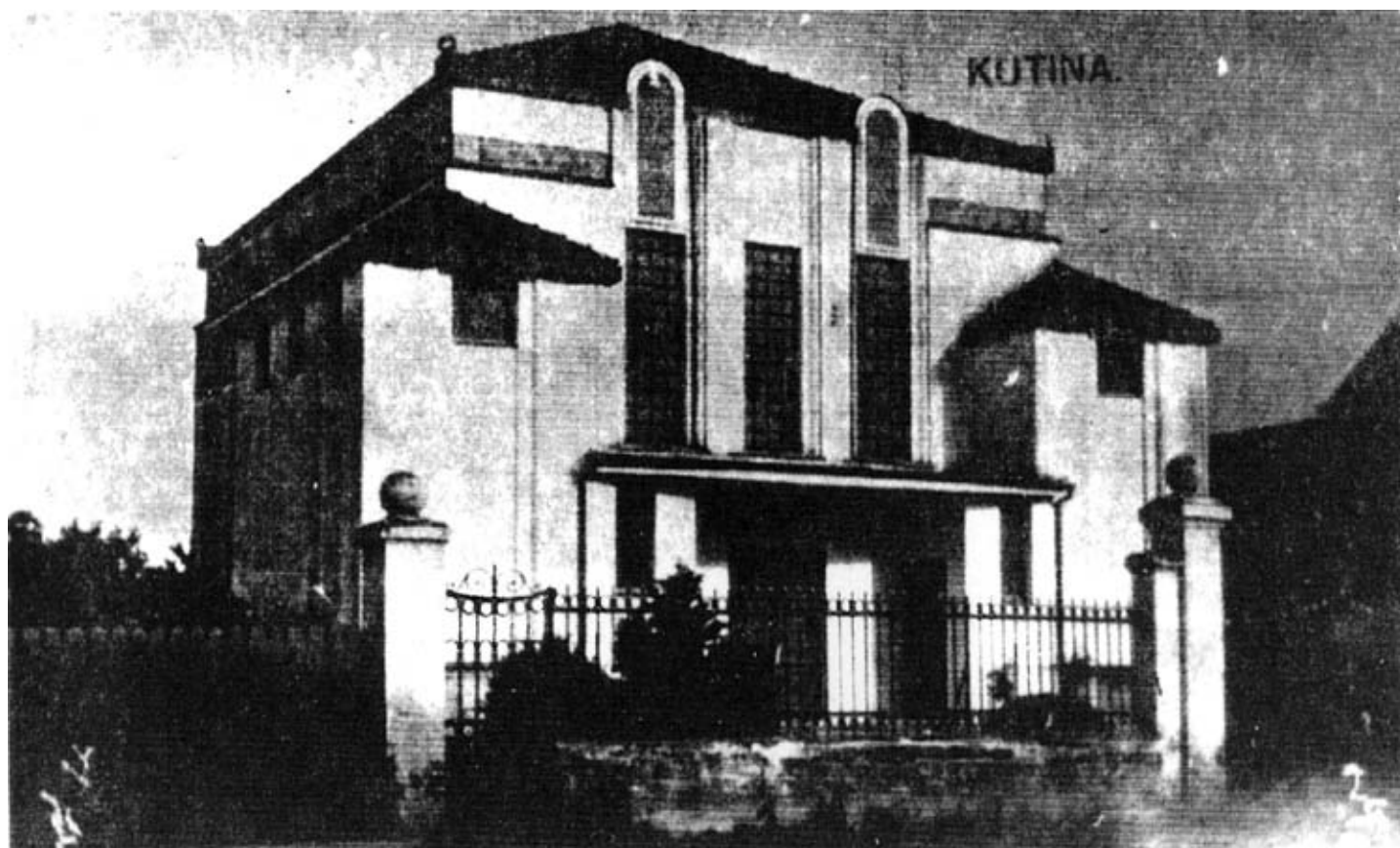
povučena od regulacijskog pravca čak 10 m, s predvrtom i kovanom ogradom prema ulici. Pripada tipu *Westwerk* sinagoge s parom „tornjeva“ na pročelju (rizalitno istaknutih, no nižih od glavnog volumena sinagoge!) u kojima su bočni ulazi i stubišta za ženske galerije. Pročelja su komponirana stilski suzdržano i gotovo avangardno, u oblicima kasne geometrizirane secesije s već jasnim naznakama protomoderne. Od judaičkih simbola u vertikale prozora na glavnom su pročelju ukomponirane pozlaćene ploče *luhota*. Na uglovima strehe nalazili su se akroteriji u obliku lovorova vijenca.

Unutrašnji prostor odgovarao je reformiranom neološkom modelu molitvene dvorane: istočni *aron ha-kodesh* za čuvanje *Tore* s propovjednim postoljem za rabina (*bima*), zapadni ulaz, odvojene ženske galerije (*esrat naschim*), kor nad ulazom. U krovu skrivena staklena kupola interijeru je davala mistično zenitalno osvjetljenje; na stropu je bilo plavo „nebo“ oslikano zlatnim zvjezdicama. Od inventara sinagoge sačuvan je rukom pisani rotulus *Tore* s pet knjiga Starog zavjeta i srebrni *rimonim*, sve iz 19. stoljeća (vjerojatno inventar prenesen iz prve bogomolje).

Početkom Drugog svjetskog rata sinagoga je desakrirana i predana na korištenje pokretu „Ustaša“; kasnije njemački vojni magazin. Od 1945. godine u hramu je skladište žitarica obližnjeg mlina; 18. kolovoza 1947. godine Židovska bogoštovna općina zgradu je poklonila Narodnoj fronti; nakon djelomičnog urušavanja 1953./54. popravljena je i preadaptirana za Društveni dom; potom služi kao sportska dvorana SD „Partizan“ i kao vježbaonica za kutinske škole; od 1966. godine je skladište mineralnih gnojiva.

Zbog „dotrajalosti“ sinagoga je srušena i prodana u građevni materijal 1968./69. (!) - posve neshvatljivo u vrijeme kada su konzervatorske metode obnove, a i svijest o potrebi očuvanja baštine već bile na bitno drugačijoj razini postupanja od one u poslijeratnim godinama (neslužbeni razlog rušenja bilo je „uređenje“

grada u čast Titova posjeta Kutini).

Na mjestu sinagoge danas stoji robna kuća na pročelju koje je 1996. godine postavljena spomen-ploča kao memorija na negdašnju sinagogu.

Zlatko Karač

LITERATURA [izbor]: Dobrovšak, Lj. (2004./2005.), Židovska zajednica u Moslavini i Kutini, „Zbornik Moslavine“, VII-VIII: 112-141, Kutina; Feldbauer, B. (2001.), Zbog čega je srušena kutinska sinagoga?, „Moslavački list“, XXXIV (22. 2. 2001.): 6, Kutina; Findak, V. (1967.), Prijedlog: urediti „Templ“, „Moslavački list“, I, 4 (15. 2. 1967.): 7, Kutina; Gračković, I. (2001.), Sinagoga srušena na preporuku stručnjaka, „Večernji list“ (7. 3. 2001.): 8, Zagreb; Ilijaš, V. (1967.), Što je s „templom“?, „Moslavački list“, I (15. 9. 1967.): 3, Kutina; Karač, Z. (2002.), Kutinska sinagoga, u: Kutina. Povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice: 461-483, Matica hrvatska Kutina, Kutina; Kostelac, Z. (1994.), Templ je srušen 1969. godine. Tragom foto-vijesti o sudbini templja (židovske bogomolje) u Kutini, „Moslavački list“, XXVII, 1120 (13. 1. 1994.), Kutina; Pasarić, D. (1999.), Židovi u Moslavini. Zanimljiva priča iz Kutine, „Bilten

JOZ“, 13: 6, Zagreb; Pelin, T. (2002.), Kutinski Židov traži ostavku člana poglavarstva zbog rušenja sinagoge, „Jutarnji list“, IV (22. 2. 2002.), Zagreb; *** (1914.), Tempeleinweihung in Kutina, „Židovska smotra“, VIII, 1 (9. 1. 1914.): 11-13, Zagreb; V. I. (1968.), Konačno se ruši „Templ“, „Moslavački list“, II, 32 (15. 4. 1968.): 4, Kutina; Vuković, I. (1967.), Što je s „Templom“, „Moslavački list“, I (1. 10. 1967.), Kutina; V. K. (2003.), Kutinska sinagoga. Nove knjige, „Ha-kol“, 77: 35, Zagreb

IZVORI: [HDA] Hrvatski državni arhiv, Zagreb – Fotografska zbirka: br. neg. 65-584/2,3 (zračna snimka sinagoge od 20. 7. 1965.); [HDA] – BiN ZV, sv. IV, 1-12/1914 (dos. 2 – Kutina, Izraelit. Bogoštovna općina, gradnja hrama), kut. 587/80; [MMK] Muzej Moslavine Kutina – Povijesni odjel: inv. br. P.O. 11, 12 (obredni predmeti iz sinagoge); [OSK] Općinski sud u Kutini – Zemljišno-knjižni odjel: Gruntovna knjiga...X. 394-439

Iz Registra sinagoga u Hrvatskoj

ORAOVIČKA SINAGOGA

ORAOVIČKA

antrfile!

Kralja Zvonimira 46
autor nepoznat
1911.

[sinagoga srušena 1943./44.?]

Poslije rata sljednici Bogoštovne općine prodali su 10. lipnja 1948. godine tada praznu parcelu sinagoge „Nabavno-prodajnoj zadrugi“ Orahovica.

Na mjestu sinagoge (preko puta Vatrogasnog doma) danas je nova jednokatna stambena kuća; mjesto nije obilježeno.

Zlatko Karač

Sinagoga je bila smještena u glavnoj ulici na parceli k. č. 75/1 koju je *Izraelitička bogoštovna općina u Orahovici* ugovorom od 8. studenoga 1910. godine za 4.000 kr. kupila od Irme Feral ud. Michlević (Z-3346); gradnja je dovršena 1911. godine.

Soliterna građevina povučena od regulacijske linije, SZ. ulaz; uz ulicu jednostavna drvena ograda sa zidanim stupcima od „dersane“ opeke; u vrtu historicistički lampion. Lijevo od bogomolje je vjerojatno bila kuća rabina koja je imala ulaz kroz parcelu sinagoge.

Pripada tipu „sinagoge-kuće“. Volumen zgrade je zatvoren, raščlanjen tek ritmom polukružnih prozora i plošnih lezena. Ulično pročelje simetrično komponirano, neorenesansne koncepcije; nadvišeno zabatom zvonolike konture s natpisnom pločom (vjerojatno *luhot* s deset Božjih zapovijedi) i medaljonom s motivom *magen Davida*. Isti simboli šesterokrake „Davidove zvijezde“ iskovane u metalu iskorišteni su i kao „akroteriji“ na uglovima zabata. Uz skromnu historicističku plastiku dvobojne palete, primjetne su naznake secesijske stilizacije.

U tlocrtu vjerojatno jednobrodni molitveni prostor bez posebnih ulaza i odvojenih galerija za žene (*esrat naschim*). S obzirom na malu inklinaciju u orijentaciji, propovjedno postolje za rabina (*bima*) i sveti ormar za pohranu Tore (*aron ha-kodesh*) bili su ispravno usmjereni gotovo prema istoku.

Tijekom Drugog svjetskog rata sinagoga je navodno bila pretvorena u njemački oficirski klub ili u dom njemačkoga *Kulturbunda* (?); kolateralno stradala u napadu partizana 1943. godine i potpuno spaljena; po drugim izvorima srušili su je Nijemci. Od inventara sinagoge i Bogoštovne općine sačuvane su matice vjenčanih, rođenih i umrlih vođene od 1914. godine.

LITERATURA [izbor]: Domany-Hardy, V. (1999.), *U potrazi za braćom Domany*, „Ha-kol“, 61-62: 15-20, Zagreb; Karač, Z. (2000.), *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma*, Muzej za umjetnost i obrt, KD Miroslav Šalom Freiburger, Zagreb: ad Orahovica, 42; MAŽURAN, I. (2008.), *Orahovica 1228.-2008. Srednjovjekovna tvrđava, utvrđeni dvor, trgovište i grad*, Ogranak MH Orahovica, Orahovica: 169; *** (1929./1930.), *Statistika Jevrejstva Kraljevine S.H.S.*, „Jevrejski almanah“ (za godinu 5690, 1929-1930), V, Vršac; Švob, M. (2004.), *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice*, I, Izvori, Zagreb: ad Orahovica, 363-366

IZVORI: [DAO] Državni arhiv Osijek – Izraelitičke matice Orahovica 1914.-1939.; Gruntovni ured Orahovica; Ured za katastarsko-geodetske poslove – Ispostava Orahovica; Zbirka razglednica i fotografija D. Rađenovića, Orahovica

Povijest Židova u Poljskoj imala je veliki raspon vrhunaca i padova kao u rijetko kojoj europskoj zemlji. S obzirom da je Poljska od sredine 16. stoljeća bila utočište Židovima koji su bježali iz zapadne Europe, dugo je tu cvjetala izuzetno bogata kultura, umjetnost i duhovnost da bi u 20. stoljeću Poljska postala najveće židovsko groblje u Europi. Židovi su pod raznim poljskim kraljevima, naročito u razdoblju tolerantne Poljsko-litavske unije, imali značajne privilegije, a židovska je zajednica Poljske bila najveća na kontinentu. Dvije brojke dovoljno govore o razmjeru tragedije koja je nastupila u 20. stoljeću – od 3.5 milijuna Židova prije Drugog svjetskog rata, do maksimalno 3 000 danas.

LUBLIN – ŽIDOVSKI OXFORD

Tragova nekadašnjeg sjaja nažalost je malo te se istraživanje židovske Poljske svodi više na sjećanja sabrana u knjigama i iskazima rijetkih preživjelih, nego na neku opipljivu arheologiju. Paradigmatičan je u tom smislu primjer Lublina, najvećega grada na jugoistoku Poljske i središta Lublinskog vojvodstva. Za razliku od Krakova i Varšave, čiju su židovsku povijest popularizirali filmovi i knjige (*Schindlerova lista*, *Pijanist*), za Lublin i njegovu židovsku zajednicu rijetko se čuje, premda je ovaj grad bio poznat kao “židovski Oxford” i “poljski Jeruzalem” i to s pravom, jer se radilo o jednom od najvažnijih centara židovskog kulturnog i akademskog života, sa svojevremeno najvećom talmudskom školom na svijetu.

Prve veće grupe Židova došle su u Lublin u 14. stoljeću naselivši se prvo na rubu grada, a poslije su od kralja Sigismunda I. dobili dozvolu za naseljavanje oko lublinskog dvorca. Do 16. stoljeća se oko dvorca uspostavio zasebni židovski distrikt, Židovi su dobili zemlju na kojoj su mogli izgraditi vlastite institucije i trgovine, a čak su imali pravo zabraniti kršćanima da žive u njihovom distriktu. To je bio početak zlatnog doba, koje je trajalo cijelo 16. i 17. stoljeće, tijekom kojeg je lublinska židovska zajednica brojčano narasla do pozicije treće najveće u Poljskoj.

Bilo je to doba prosvjetiteljstva i izuzetne akademske aktivnosti: 1515. godine osnovana je slavna lublinska ješiva, koja je postala centrom proučavanja Talmuda i Kabale, privlačeći studente iz cijele Europe. Školom su upravljali vodeći učenjaci tog perioda koji su u skladu s kraljevom odlukom imali titulu rektora i jednakopravan status kao i rektori poljskih sveučilišta. Niz roš ješiva uključivao je eminentna imena kao što su Solomon Luria i Mordecai Jaffe, čija je glasovita učenost doprinijela da se Lublin prozove ‘židovskim Oxfordom’.

U istom je stoljeću osnovan hebrejski tisak, sagrađena je najpoznatija lublinska sinagoga Maharšal šul, a uz sve to Lublin je bio i komercijalni centar nadaleko poznat po trgovini i sajmenim danima. S obzirom na značaj Lublina nije ni čudno da je upravo ovdje 1581. godine uspostavljen Sabor četiriju zemalja (Vaad Arba Arazot), institucija koja je trebala upravljati židovskim zajednicama Poljske i Litve i koja se sastajala jednom godišnje sve do 1764. godine. Sabor (Vaad) je donosio odluke, ubirao porez, ali i radio na zaštiti interesa zajednice i to putem oficira za vezu koji su pregovarali s lokalnim vlastima i pokušavali utjecati na donošenje odluka koje su se ticale Židova. Na sastancima Sabora diskutiralo se sve: od fiskalnih pitanja (koja su isprva bila glavni razlog osnivanja Sabora) pa do kulturnog života, odgoja mladih, zaštite zajednice i slično. Upravo je Vaad izglasao da se sagrađe poznate utvrđene sinagoge u Brodyju, Lublinu, Szcebrzeszynu, Zamošću i drugim gradovima, uz potporu poljskih vlasti, nemoćnih da same zaštite Židove od čestih napada.

Sedamnaesto je stoljeće obilježio kozački ustanak pod Hmeljnickim (1648.– 1657.), koji je imao fatalne posljedice za čitavu židovsku zajednicu u Poljskoj pa

tako i u Lublinu, koji je kozačka vojska poharala i spalila židovski kvart. Hmeljnickijev je ustanak bio usmjeren na oslobođenje Ukrajine od kontrole poljske šljahte, a kako su Židovi činili veliki postotak poljske šljahte, postali su jednom od glavnih meta ustanka. Naime, specifičnost poljskog plemstva bila je njegova otvorenost prema drugim društvenim slojevima, uključujući građane, seljake i Židove, koji su se mogli uzdignuti do službenog plemićkog statusa. Petina poljskih Židova je ubijena u ustanku, a stravične priče o kozačkom masakru brzo su prešle granicu i proširile očaj među europskim Židovima, što je sve indirektno utjecalo na kasnija duhovna kretanja, kao što je mesijanski pokret Sabatthai Zevija te nastanak hasidizma.

Upravo je Lublin krajem 18. stoljeća i u 19. stoljeću postao centar hasidizma. Centralna figura pokreta bio je slavni zadik Jakub Izaak Horowicz, koji je učio kod druge velike figure hasidizma, rabina Dov Ber Mezeritcha – a koji je pak bio učenik samog osnivača pokreta, slavnog rabina i mistika Baal Šem Tova. Jakub Izaak Horowicz, poznat i kao “lublinski prorok”, bio je izuzetan karizmatik, a uz njega su se vezale brojne priče i legende, kao npr. da je, premda slijep, bio u stanju vidjeti ljudima u dušu. Koliko god je hasidizam bio popularan, postojala je i opozicija tom pokretu, poznata pod nazivom mitnagdīm (što na hebrejskom znači “protivnici”), a radilo se o grupi religioznih Židova koji su u hasidizmu, naročito u njegovu oslanjanju na “čuda” i “vizije”, vidjeli mistifikaciju judaizma i obmanu. Kako je jaz između dvije grupe bio velik, obje su imale svoje zasebne ješive i hedere, tj. osnovne škole.

S obzirom na to da je 19. stoljeće bio doba kada je Poljska bila izbrisana s mape Europe i podijeljena između Rusije, Pruske i Austrije, Židovi su izgubili

brojne privilegije i bili izloženi restrikcijama. Lublin je prvo završio u Austriji, a 1815. godine je kao dio Kongresne Poljske pripao Ruskom Carstvu, koje nije bilo naklonjeno Židovima. To ipak nije spriječilo rast trgovine i industrije: u Lublinu su Židovi posjedovali više od 50 posto radionica te oko 30 posto tvornica, pogotovo na području kožne industrije gdje su kontrolirali čak 95 posto tvornica prerade kože. Interesantno je da je razina asimilacije bila prilično niska, jer se tek oko 2,5 posto Židova službeno izjasnilo da govore poljski jezik, mada je većina mlađe generacije tečno govorila poljski.

Nakon Holokausta ostala je tek jedna mala sinagoga

U trenutku početka Drugog svjetskog rata u Lublinu je živjelo 45.000 Židova, a židovska je zajednica imala sedam sinagoga, tri groblja, dvije mikve, bolnicu, sirotište, dom za starije osobe, knjižnicu, škole i dvoje novine na jidišu. Geto je stvoren u ožujku 1941. godine, da bi u godinu dana 30.000 Židova bilo deportirano i ubijeno u logoru Bełzecu, a ostatak je ubijen na licu mjesta ili u logoru Majdaneku, smještenom u predgrađu Lublina.

Lublin je bio prvi grad u Poljskoj koji je oslobodila Crvena armija (u srpnju 1944. godine) te je neko vrijeme funkcionirao kao privremena prijestolnica Poljske, sve do oslobođenja Varšave. Nažalost ni kraj rata nije donio mnogo dobrog poljskoj židovskoj zajednici, koja se nakon surove anihilacije od strane nacista morala suočiti s poljskim antisemitizmom, koji je u poratnim godinama kulminirao u nekoliko pogroma, od kojih je najpoznatiji onaj u Kielceu. To je i dan danas tabu tema za Poljake, mnogi od kojih su skloni poricati te

Premda se, na prvi pogled, ne čini da mnogo nudi posjet lublinskoj regiji, zbog manjka materijalnih ostataka židovske kulture, Lublin će vjerojatno ugodno iznenaditi putnika, jer se radi o slikovitom gradu, s dobro očuvanim starim gradom koji je vrhunski primjer tzv. lublinske renesanse, posebnog arhitektonskog stila razvijenog u lublinskoj regiji. Mada većina

židovskog distrikta nije očuvana, dojam o njegovu izgledu može se donekle steći šetnjom kroz Grodzku ulicu koja

vodi prema dvorcu, zatim kroz Grodzka vrata (poznata kao i 'Židovska vrata') te kroz obližnje uličice, u jednoj od kojih je smještena i jedina očuvana sinagoga. Snažno iskustvo može biti posjet Majdaneku, ovijenom tišinom, i u kojem strava prodire mnogo intenzivnije nego u Auschwitzu u kojem se američki turisti fotografiraju ispod natpisa 'Arbeit Macht Frei'. Putnicima koje zanima povijest europskih Židova lublinska regija tako može biti zanimljiva alternativa području Krakova te može ponuditi autentičnije iskustvo od turističke pompe uzrokovane Schindlerovom listom. U svakom slučaju, bit će interesantno vidjeti najavljeno otvaranje prvog europskog muzeja hasidizma, što će vjerojatno povećati interes za posjet ovoj regiji.

dogadaje. Takva atmosfera je uzrokovala iseljavanje i ono malo poljskih Židova koji su preživjeli Holokaust. U Lublinu je Židovsko kulturno društvo djelovalo do 1968. godine, kada se ostatak zajednice konačno iselio. Danas se lublinska židovska zajednica sastoji od tek pedesetak članova, uglavnom starijih osoba.

Od nekadašnjeg židovskog kvarta, koji su tijekom rata zatvorenici iz Majdaneka bili prisiljeni demolirati, sačuvano je vrlo malo. Od nekadašnjih sedam očuvana je tek jedna mala sinagoga, koja sada funkcionira kao muzej s malim postavom ritualnih objekata i povijesnih dokumenata o lublinskoj židovskoj zajednici. Područje podno dvorca koje je bilo srce židovskog kvarta danas je prazno, no postavljena je spomen-ploča s mapom čitavog kvarta.

Sačuvana su i dva groblja, od kojih je jedno najstarije očuvano židovsko groblje u Poljskoj, s nadgrobnim spomenicima koji datiraju s početka 16. stoljeća. Između ostalih tu su pokopani Shalom Shakhna, osnivač talmudske škole, i već spomenuti zadik Jakub Izaak Horowicz, čiji je grob mjesto hodočašća za Židove iz raznih krajeva svijeta.

Što se tiče slavne ješive Hahmei, zgrada je tek nedavno vraćena židovskoj zajednici. Sadašnje zdanje datira iz 1920-ih, kada je počela gradnja nove zgrade za ješivu, a svečano se otvorenje održalo 1930. godine uz prisustvo više od 10.000 uzvanika iz cijele Poljske i inozemstva. Kada su nacisti osvojili Lublin, zgradu su opustošili i pretvorili u regionalno sjedište njemačke vojne policije, a bogatu kolekciju knjiga spalili na gradskom trgu. Prema izvještajima svjedoka vatra je gorjela dvadeset sati, popraćena jecajima okupljenih, dok su njemački vojnici doveli vojni orkestar koji je trebao nadglasati jecaje.

Nakon završetka rata zgradu je preuzela poljska država i dodijelila ju novoosnovanom Sveučilištu Maria Curie-

Skłodowska. Od tada je zgrada služila kao Medicinski fakultet, u kojem su generacije poljskih studenata predavanja slušala u sobama u kojima se nekad proučavao Talmud. Trebalo je dočekati 21. stoljeće da bi se zgrada vratila onima kojima je pripadala, tako da je tek 2004. godine vraćena židovskoj zajednici. U sklopu ogromne ješive 2007. godine je obnovljena sinagoga, a kako velik dio zgrade još uvijek nema funkciju, planira se otvaranje prvog muzeja hasidizma u Europi.

Majdanek

Oko četiri kilometra od centra Lublina smješten je nekadašnji logor smrti, a danas muzejsko područje Majdanek. Prvo što se ugleda na ulasku u logor je masivni kameni 'Spomenik borbi i mučeništvu'. S njega puca pogled na podulju cestu koja je za vrijeme funkcioniranja logora bila popločena fragmentima nadgrobnog kamenja sa židovskih groblja, a koja sada posjetitelja poziva na šetnju do drugog imponantnog spomenika koji se nalazi na kraju ceste.

Radi se o Mauzoleju, velikoj kružnoj građevini, kojoj se treba približiti da bi se otkrilo da se ispod ogromne kupole nalazi brdo pepela kremiranih žrtava. Muzejski dio dokumentira povijest logora, a moguće je posjetiti barake i ostale dijelove logora – i to u daleko većem miru nego u Auschwitzu prepunom turista.

Inače je Majdanek bio pomalo specifičan logor: bio je to jedini logor u neposrednoj blizini grada i, za razliku od drugih logora, bio je smješten na otvorenom području, neograđen bilo umjetnim ili prirodnim preprekama, tako da su prolaznici imali čist pogled na logor, uključujući visoki dimnjak krematorija. Štoviše logor se nalazio točno pored važne prometnice, koja je

bila glavni koridor za odlazak na istočni front. Majdanek je danas najočuvaniji logor Holokausta – s obzirom da je bio blizu sovjetske granice, nacisti pri povlačenju nisu stigli uništiti dokaze prije dolaska Crvene armije.

Kazimierz Dolny

Da posjet lublinskoj regiji ne bi završio s Majdanekom, vrijedi napraviti izlet u obližnji gradić Kazimierz Dolny, koji je također poznat po značajnoj prisutnosti židovske zajednice. Radi se o slikovitom i turistički orijentiranom gradiću smještenom na obali Visle, s izvrsnim primjercima renesansne i barokne arhitekture. Poput Lublina, i Kazimierz Dolny je bio jedan od centara hasidizma u 19. stoljeću, kada su više od 50 posto stanovništva činili Židovi, koji su ujedno posjedovali velik dio zanatskih radionica i trgovina. U Drugom svjetskom ratu lokalna židovska zajednica nije izbjegla sudbinu ostatka poljskih Židova, no do danas je ipak sačuvana sinagoga iz 18. stoljeća (koja trenutno

služi kao kino), dio groblja, a u postavu gradskog muzeja nalaze se brojni srebrni predmeti židovske ornamentalne umjetnosti.

Mirna Marić

Opatija je devedesetih godina 19. stoljeća postala poznata kao klimatsko lječilište. Koristeći pogodnost željezničke pruge koju je Austro-ugarska izgradila prema jugu, u Opatiju doseljavaju mnogi narodi, a među njima, naravno, i prvi Židovi.

Sjećanje na židovsku zajednicu Opatije

Godine 1898. u Opatiji ima 77 stalno naseljenih Židova. Općina Opatija je iste godine odlučila izgraditi novo groblje pošto je staro bilo posve puno; uz to je odlučila da se na rubna područja groblja ukopavaju samoubojice, bezvjerci i Židovi.

Židovska općina nije bila zadovoljna tom nepravednom i sramnom odlukom. Židovi su iskazali svoje negodovanje te osnovali «odbor za vjerske interese». Predsjednik je bio mladi Bernardo Natan, a potpredsjednik Martino Szigeti.

Odbor za vjerske interese počeo je skupljati dokumentaciju potrebnu za kupovinu terena za groblje. Zbog manjka sredstava obratili su se talijanskim, austrijskim i mađarskim židovskim općinama da im doniraju sredstva za kupovinu terena za osnivanje i izgradnju posebnog groblja za Židove. Polaganjem prilično velike kapare 1908. godine počela se graditi prva terasa i ogradni zid koji je završen 1912. godine. Iz dokumenta XX možemo vidjeti da je židovsko groblje u

Opatiji bilo smješteno kao dio katoličkog, a pored ili, po dokumentu, «iznad» protestantskog groblja.

Prva je na židovskom groblju bila pokopana Henrietta Kaddish.

Radovi na groblju su obustavljeni početkom Prvog svjetskog rata a većina opatijskih Židova je bila pozvana u vojsku.

Poslije Prvog svjetskog rata Opatija više nije bila pod vlašću Austro-ugarske, nego je potpala pod vlast Italije što je omogućilo da židovska zajednica Opatije napokon bude službeno osnovana....

Pokušaj gradnje hrama

Početkom 20. stoljeća u opatijskim hotelima kojima su vlasnici bili Židovi postojale su specijalne odvojene manje sale za židovske vjernike. Dvadesetih godina 20. stoljeća broj Židova, a time i ortodoksnih vjernika, narastao je i dosegao toliki broj da više hotelske bogomolje nisu mogle zadovoljiti potrebe pa se zbog toga

pojaviła potreba za izgradnjom sinagoge za veliki broj vjernika.

Opatijski Židovi obratili su se svim talijanskim židovskim zajednicama tražeći novčanu pomoć. Čak su i tadašnjem talijanskom kralju poslali dopis u kojem je bilo napisano da budući židovski hram u Opatiji žele nazvati njegovim imenom Vittorio Emanuele III. i zahvaljujući tomu dobili su znatnu svotu.

Oko 1926. godine ukazala se prilika za kupovinu zemljišta za izgradnju budućeg hrama. Projektanti su bili lokalni građevinski inženjeri Vittorio Coso Angyal i Pietro Fabro (inače projektanti riječke ortodoksne sinagoge).

Monumentalni objekt trebao je biti sagrađen u opatijskom parku «Mandrija», ali nakon polaganja kamena temeljca radovi su prekinuti zbog početka Drugog svjetskog rata, a nedostajalo je i novaca.

Srećom ubrzo se ukazala prilika za kupovinu stana s više ulaza i deset prostorija od kojih je jedna bila vrlo velika i dovoljna za puno vjernika. Od talijanskih židovskih zajednica iz Ancone, Livorna i Trsta dobili su 5 svitaka. Od židovske zajednice Trsta dobili su klupe i sve što je bilo potrebno da se uredi hram.

Židovska zajednica Rima donirala je dragocjenu srebrnu lampu, a bečka obitelj tepih za oltar.

Novim zakonom Židovska zajednica Opatije potpala je pod Uniju talijanskih židovskih zajednica iz Rima. Savjet židovske zajednice Opatije je raspušten.

Kraj jedne zajednice

Porastom Hitlerove moći mnogi Židovi su se preselili u Italiju pa time i u Opatiju te otvorili nove tvornice i radna mjesta i sagradili kuće. Takav priljev izbjeglica, između ostalog iz Austrije, trajao je do 1940. godine

Na kongresu Unije židovskih zajednica Italije kao predstavnik opatijskih Židova bio je Bernardo Natan, a predsjedao je dr. Jarah koji je istovremeno bio i predsjednik Židovske zajednice iz Milana... U zraku se naslućivalo nešto loše i uistinu su u prosincu primjenjivani rasni zakoni iz 1938. godine.

Prvi su prodali svu imovinu i pobjegli iz Opatije nedavno pristigli strani državljani. Hram je okupirala fašistička mladež priobalnog područja, ali srećom prije toga gospodin Letis je uspio spasiti tоре i srebrne svijećnjake i uspio ih sačuvati cijelo vrijeme rata te ih je nakon rata vratio predsjedniku Bernardu Nathanu.

U siječnju 1944. godine Bernardu Nathanu je naređeno da preda svu postojeću imovinu preostalih Židova, ukupnu opremu iz njihovih kuća, uključujući madrace, plahte te kompletne kuhinje zajedno s priborom za jelo.

U siječnju te iste godine su zbog sve većih pritisaka i uhićenja, brojni Židovi odlučili napustiti Opatiju i tako su otišle obitelji Nathan, Steiner, Minz i Weiss.

Nathan se vratio u Opatiju u rujnu 1945. godine i u gradu nije

zatekao niti jednog člana zajednice. Ostao je zapanjen i razočaran.

Od zajednice nije ostalo ništa, ni hram ni tajništvo u kojem su bili pohranjeni ugovori, popisi pokojnika i sve isprave.

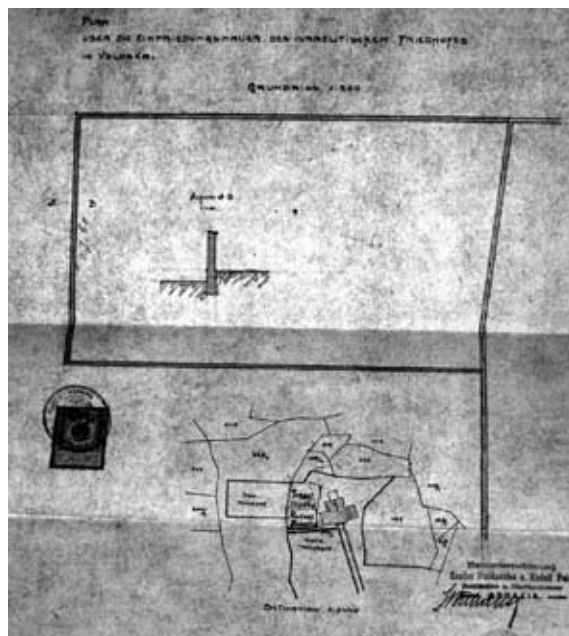
Nathana su zatekle i nove okolnosti, jer je zajednica bila priključena također maloj židovskoj zajednici Rijeke.

Nekadašnji predsjednik opatijske židovske zajednice bio je razočaran, demoraliziran, očajan, ali ipak je našao sebi posla: posvetio se u potpunosti održavanju židovskog groblja. Od djelomično upotrebljivih komada grobnih spomenika, bačenih na poljanu, napravio je spomenik deportiranima članovima zajednice, koji je svečano otvoren 1. svibnja 1955. godine u nazočnosti lokalnih političara i predsjednika saveza židovskih općina Jugoslavije.

Bernardo Nathan preminuo je 26. veljače 1964. godine u dobi od 86 godina.

Na kraju želim napomenuti da je židovsko groblje u Opatiji očuvano do današnjih dana i, kao što se vidi na slikama, u vrlo je dobrom stanju.

Filip Kohn

Nakon što me zaintrigirala životna priča Done Grazie Nasi, posebno njezinih zadnjih dvadeset sretnih godina proživljenih u Istanbulu koncem 16. stoljeća (Ha-kol br.110), a potom i dokumentarni filmovi iz arhiva Alberta Kahna (Ha-kol br. 112) na temu života Židova u Turskom Carstvu prije Prvog svjetskog rata, teško da sam mogla odoljeti pozivu Janet Levin, urednice londonskog časopisa Jewish Renaissance, da otputujem s njom u kratki posjet Istanbulu. Svrha putovanja bili su susreti s nekim pripadnicima istanbulske židovske zajednice budući da je dio siječanjskog broja lista odlučila posvetiti turskim Židovima. Tako mi se pružila prilika da s čitateljima Ha-kola podijelim moje viđenje tih susreta i razgovora i ukratko izvijestim što sam iz njih saznala.

Lekcija iz povijesti prigodom posjeta Istanbulu

Odavno me fascinira povijest ovog prelijepog grada na razmeđu dvaju kontinenata, pozicije koja je povijesno stjecište kultura, religija i izmjene vladavina moćnih carstva. Danas je Istanbul europska metropola, kombinacija modernosti i orijentalnosti s oko 15 milijuna stanovnika. Svjesna sam da je u ovom levantinskom gradu na Bosporu potrebno često boraviti da bi se moglo zaviriti u razne vidove njegove bogate i slojevite povijesti, kulture, umjetnosti, arhitekture i sadašnjice. Uz sve to bogatstvo rijetko se na svakom koraku susreće takvu srdačnost i susretljivost stanovnika što svakog posjetitelja zaista osvaja i navodi da se uvijek ponovo vraća. Za razliku od mojih ranijih posjeta, ovoga je puta svrha putovanja bilo upoznavanje sa zanimljivom pričom istanbulske, i općenito, Židova u Turskoj.

Njihovo postojanje na tom raskršću svjetova dokumentirano datira još iz 4. stoljeća prije naše ere, a povijest njihove, nekoć brojne i velike zajednice, jedne od najstarijih u dijaspori, drugačija je od ostalih u Europi već i zbog toga što kroz šest stoljeća turske moći nisu bili proganjani kao drugdje u kršćanskom svijetu, no ponajviše zbog sretne činjenice da je u Drugom svjetskom ratu Turska bila neutralna čime su turski Židovi pošteđeni Holokausta.

To ne znači da je židovski život u Turskoj uvijek bio, ili da je danas, samo med i mlijeko u vrtu ruža. Od nekoć brojne zajednice od 145.000 članova između

dva svjetska rata, danas ih je ostalo 23.000 od kojih 90 posto živi u Istanbulu, a ostatak u Izmiru. Demografski njihova zajednica stari i opada, djelomično zbog asimilacije, no većinom zbog iseljavanja, prvotno u

Izrael poslije 1949. godine, dok se danas iseljavaju uglavnom u SAD ili zapadnoeuropske gradove.

Čim su od 1299. godine osmanlijski Turci počeli postupno osvajati Anatoliju i ostale bizantske i kršćanske teritorije gradeći svoj imperij, oni nisu proganjali Židove. Naprotiv shvatili su dobrobit koje njihovu carstvu, sastavljenom od seljačkog stanovništva ili vojnika, mogu donijeti židovska tradicionalna zanimanja, poznavanje jezika, raznih zanata ili umijeća i trgovačkih veza.

Posebno je takvo gledište došlo do izražaja 1492. godine, nakon progona španjolskih Židova od strane katoličkih kraljeva Ferdinanda i Izabele, kad su im

ostali kršćanski vladari većinom zatvarali vrata. Za razliku od njih, Veliki sultan Bajazit II. dekretom je naredio upraviteljima svih provincija Carstva da Židovima dopuste useljavanje i da ih srdačno prihvaćaju da se mogu naseliti u turskim zemljama. Tako se postepeno veći dio od 200.000 iberijskih prognanika udomaćio u Turskom Carstvu, posebno na Balkanu i u Maloj Aziji. No premda su bili zaštićeni kao 'dhimmi', turske su ih vlasti ponekad grupno i protiv njihove volje preseljavali u novo osvajane ili opustošene dijelove Carstva sa svrhom privrednog unapređenja takvih

Sultan Bajazit II

krajeva. Prirodno je da je priljev velikog broja Sefarda izmijenio strukturu postojeće zajednice Romanita na Bosporu, odnosno Židova koji su tu živjeli još od antike i da su se tijekom vremena dvije zajednice stopile. Većina današnjih turskih Židova njihovi su potomci. Tijekom stoljeća mnogo je Aškenaza iz Europe prebjeglo u Tursko Carstvo našavši tu utočište od progona u vlastitim zemljama.

Za Turskog Carstva Židovi, Grci i Armenci smatrani su posebnim nacijama 'millot' pod zaštitom muslimanskih gospodara. Svaka od tih manjinskih grupa, ili 'dhimmi' (narod knjige), imala je određenu autonomiju a zastupao ih je njihov vjerski poglavar. Kao 'dhimmi' bili su podvrgnuti nekim ograničenjima kao: obavezu nošenja odjeće određenih boja, zabranu jahanja konja, sinagoge nisu smjele nadvisiti muslimanske kuće, nisu mogli služiti u vojsci, ali su morali plaćati visoke namete.

U Prvom svjetskom ratu Tursko je Carstvo pristalo uz sile Osovine zbog čega su nakon potpisa primirja 1918. godine pobjedničke sile Antante okupirale Istanbul i time je grčka vojska okupirala Trakiju, Izmir i okolicu. Mirovnim ugovorom u Sevreu 1920. godine Tursko Carstvo prestalo je postojati čime je ukinut i turski suverenitet u Maloj Aziji. Međutim taj mirovni ugovor nisu prihvatili turski nacionalisti čiji je vođa Mustafa Kemal, poslije poznat kao Atatürk (otac Turaka), započeo rat oslobođenja koji se završio 1922. godine turskom pobjedom nad grčkim okupacijskim snagama. Za tog prevrata Židovi su ostali lojalni nacionalnom pokretu pa je i zadnji nadrabin Turskog Carstva, Haim Nahum podržao nacionaliste na mirovnoj konferenciji u Laussani 1923. godine, kad je Turska ponovo stekla suverenitet nad svojim teritorijima. Ubrzo nakon Laussanskog mirovnog ugovora 1923. Mustafa Kemal proglasio je Tursku državu svjetovnom republikom. Međutim, premda su pristali uz nacionaliste, prijelaz od carstva u republiku nije se dobro odrazio na Židove. Naime, premda su bili nominalno zaštićena manjina sa statusom ravnopravnih građana po novom republikanskom Ustavu od 1924., stvarnost je bila oporija naprosto zato što su u percepciji većine muslimanskog stanovništva ostali ubilježeni kao 'nevjernici' čija je odanost domovini uvijek upitna. Uz to je za prva dva desetljeća Turske Republike nekoliko događaja zagorčilo život židovskim turskim zajednicama.

U rano ljeto 1934. godine, teški protužidovski neredi izbili su u tračanskim gradovima u kojima su živjele židovske zajednice. Od svibnja 1942. svi nemuslimanski vojni obveznici prisiljeni su bili služiti u kaznenim radnim bataljunima. Iste jeseni zakon oporezivanja kapitala, namijenjen oporezivanju bogatstva akumuliranog ratnim profitiranjem za vrijeme rata, mnogim je Židovima donio financijsku propast i ujedno pokopao nadu da će ikada biti izjednačeni s muslimanima. Prema tom zakonu građani nemuslimanske vjeroispovijesti i stranci bili su značajno više porezno opterećeni od muslimana istih imovnih kategorija. Oni koji nisu bili u stanju ispuniti te visoke porezne obaveze, ekspedirani su u radne logore u istočnoj Anatoliji na prisilni rad u teškim klimatskim uvjetima, dok su muslimanski građani bili pošteđeni kazni.

U poratnoj višestranačkoj demokraciji etabliranjem mnogih političkih stranaka položaj se Židova drastično promijenio na bolje. No ubrzo se ponovo budi Islamski pokret koji su dva desetljeća republikanske vlasti potiskivale nametanjem svjetovnih nazora društvu koje je kroz šest stoljeća trajanja carstva živjelo prema šerijatskim zakonima. Počevši od 1946. godine, Islamski pokret jača da bi kulminirao osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća. Islamisti tada optužuju Židove za propast Turskog Carstva, međutim, njihova virulentna antisemitska retorika poslije 1990-ih prelazi u akciju sve učestalijim fizičkim napadima na Židove i njihove institucije. Godine 1992. militantni pripadnici Hezbolaha napali su ručnim granatama Neve Šalom sinagogu u Istanbulu. Zatim je uslijedilo nekoliko uspješnih ili neuspješnih atentata na živote pojedinih Židova, a te su napade uvijek svojatale razne islamske grupacije. No ti izljevi mržnje samo su bili predigra napadu na sinagogu u studenom 2003. kad su turski teroristi, obučavani u al Kaidinim kampovima u Afganistanu, napali dvije istanbulske sinagoge za vrijeme šabatne molitve i ubili dvadeset i troje ljudi, među njima šest Židova. U tom svjetlu lako se može opravdati oštre mjere sigurnosti kakve su nas susretale u obilasku pojedinih sinagoga i židovskih institucija za našeg posjeta Istanbulu.

U redakciji lista 'ŠALOM'

Odmah s aerodroma pošle smo u redakciju glavnoga glasila turske židovske zajednice – tjednika 'Šalom', gdje

Tilda Levi urednica Šaloma i arhivistkinja Eti Varon su nas čekale glavna urednica Tilda Levi i arhivistkinja Eti Varon.

Nakon upoznavanja sjele smo u uredu i uz obavezni osvježavajući čaj i u prisnom razgovoru ispričale su nam o svom listu utemeljenom 1947.godine, na ladino jeziku. No danas se, kažu nam, zbog političke korektnosti taj jezik službeno zove judeo-espagnol, odnosno židovsko-španjolski. Kako se u moderno doba sve manje ljudi uopće služi tim arhaičnim jezikom, zajednica je još 1982. odlučila da list izlazi na turskom s jednom stranicom na židovsko-španjolskom i opsežnijim mjesečnim dodatkom "El amaneser" na tom jeziku. Zbog toga što je to jedina publikacija u svijetu s redovitim priložima na židovsko-španjolskom jeziku, na 'Šalom' su pretplaćeni odsjeci romanistike 700 akademskih institucija u svijetu. List izlazi ukupno u 5000 primjeraka.

Prelaženje na turski ujedno je značio simbolični naglasak da su Židovi turski građani. Tilda nam kaže da većina ljudi ne može shvatiti da se istovremeno može biti Židov i turski građanin. Što se tiče rada na listu, obje sugovornice potvrđuju da je tu vrlo ugodno raditi, atmosfera je prijateljska i srdačna i otvorena diskusijama. Možda zbog toga list privlači između 25 do 50 dobrovoljnih suradnika koji pišu za list i na njemu rade u slobodno vrijeme, uglavnom za vrijeme vikenda. Njih oko 20 do 25 sudjeluju redovno na uredničkim sastancima redakcije, razrađuju ideje i stvaraju nove planove. Ako je komu rođendan, obavezno će netko od njih ispeći i kolač. Vrlo su zadovoljni da su u mogućnosti privući mlađe ljude što je od velike važnosti svakoj

zajednici.

Usprkos takvoj slobodnoj atmosferi, priznaju da je sve o čemu pišu podvrgnuto autocenzuri. Njihova je zajednica ortodoksna i premda se baš striktno ne pridržavaju svih pravila, sve u listu je prema kašrutu, odnosno pazi se da se nečim ne bi zajednicu skandaliziralo. Kad smo ih upitale o odnosu s turskim vlastima, odgovorili su nam da se o tome šuti i da je bolje da i mi tu temu preskočimo. Na upit kako vlasti gledaju na cionizam, odgovor je bio da su u Turskoj svi nacionalni pokreti ustavom zabranjeni pa oni paze da se o tom ne piše. Tilda nam mudro kaže da postoji vrijeme kad se može otvoreno govoriti i kad se to ne može, ali kad se nađe pravu ravnotežu, problema nema. Objе naše sugovornice slažu se da je asimilacija najveći problem njihove zajednice i da je stoga najvažnije zainteresirati mlađe ljude za razne događaje kao što je na primjer vrlo dobro organizirani i posjećeni Limud, kulturna smotra i okupljanje koje se uspješno održava već peti put.

U istoj zgradi koja pripada zajednici smješteni su uredi i knjižara Goezlema, matične izdavačka kuće 'Šaloma'. Goezlem se diči dojmljivim bogatstvom izdanja na turskom, židovsko-španjolskom, engleskom i drugim jezicima koja se mogu nabaviti u knjižari na prvom katu gdje stoluje urednica mnogih izdanja Gila Erbes. Pokazala nam je tek dio njihovih knjiga na raznim jezicima pa je, čak i malim prostorom ograničeni izbor, zaista zavidan. Nakon što smo kupile nekoliko knjiga, oprostile smo se i pošle dalje.

U srednjovjekovnom židovskom kvartu Galata, gdje smo odsjele u hotelu, odmah pokraj starog denoveškog tornja, s čije se blagovaonice na terasi pruža velebni pogled preko Zlatnog roga i Galata mostova na četvrt Sulejmaniju s Plavom džamijom, Aja Sofijom i Top Kapi muzejima usred parka na vrhu poluotoka između Bospora i Zlatnog roga.

U četvrti Galata prvo smo posjetile sinagogu Neve Shalom iz 1950. potpuno obnovljenu nakon atentata 2003. godine. U tom djelu grada, koji oplakuje zaljev Zlatnog roga, u srednjem vijeku smjestila se kolonija denoveških trgovaca i moreplovaca. Nakon što su Konstantinopol osvojili Turci 1456. godine i grad je preimenovan u Istanbul, tu su se s vremenom doseljavali Židovi.

Od nekad brojne zajednice danas ih je tu ostalo tek nekolicina. Mnogi su emigrirali, a drugi su se preselili u azijski dio na drugoj strani Bospora, u prostranije i

modernije rezidencijalne dijelove grada. No svi nam kažu da Židovi danas ne žive u nekom određenom kvartu, već tamo gdje im se sviđa ili gdje mogu. U Neve Šalomu kažu nam da više nemaju školu jer su je odgovorni za nju naprosto jednog dana preselili drugdje. Tako danas uz velebnu sinagogu zjapi labirint prostranih društvenih prostorija koje kao da čekaju velik broj vjernika za proslave brit milah, bar i bat micve, vjenčanja i ostalih druženja povodom raznih svetkovina, važnih obilježja života svake židovske zajednice. Danas sinagogu obilaze uglavnom mnogobrojni turisti koji često doniraju priloge za njezino održavanje. Posebno me se dojmilo da su u stilu ovdašnje tolerancije, u sinagogi dvije predikaonice, jedna okrenuta prema zidu za aškenaški molitveni obred dok druga gleda prema publici prema sefardskom običaju. Razgledavši mali muzej u jednoj prostoriji Neve Šaloma, uputili smo se prema strmoj obližnjoj ulici gdje se u jednoj bivšoj, staroj i napuštenoj sinagogi danas smjestio Židovski povijesni muzej.

Posjet Židovskom muzeju

Na ulazu nekadašnje sinagoge dočekuje nas direktor i osnivač Židovskog muzeja u Istanbulu, povjesničar Naim Avigdor Gueleryuez. Taj otvoren i srdačan sredovječni gospodin, uz obaveznu čašicu osvježavajućeg čaja, ispričao nam je o svojoj viziji okrunjenoj

Hanukija u obliku minareta iz 17. stoljeća

otvaranjem muzeja.

Kao vrlo mlad, još se pedesetih godina prošlog stoljeća aktivirao u židovskoj zajednici i surađivao s listom Šalom. Osamdesetih godina prošlog stoljeća držao je niz predavanja po američkim sveučilištima i raznim europskim centrima na temu povijesti turskih Židova prigodom petstote obljetnice progona Židova iz Španjolske i Portugala krajem 15. stoljeća, kad ih je prigrllilo Tursko Carstvo. Ova je predavanja objedinio u knjizi da bi bila na usluzi brojnim stranim sudionicima brojnih konferencija ili posjetitelja prilikom proslava obljetnice koju je organizirala 'Zaklada Petstote obljetnice'. U knjizi je sumirao povijest i društveni život u trajanju od 700 godina mirne

koegzistencije Židova i muslimana u Turskoj. Istanbul je jedinstven (ja bih svakako tu dodala Sarajevo) i po tome što su džamije, crkve i sinagoge stajale jedan pored druge stoljećima, a stoje još i danas. U vrijeme tih proslava donesena je odluka o osnivanju muzeja u bivšoj Zulfaris sinagogi koja je na tom mjestu postojala još 1671., i bila obnovljena u 19. stoljeću.

Priču svog grada i njegove židovske zajednice naš je domaćin nastavio pred raznim eksponatima muzeja. Odmah nam je pala u i oči vitrina s neobičnom hanukijom u obliku minareta.

Na jednom zidu središnje prostorije muzeja, nekadašnje sinagoge, očuvane u svojem prvotnom obliku, nalazi se panel s fotografijama mnogih profesora koje je Kemal Ataturk pozvao da dođu živjeti i raditi u Tursku nakon što su bili protjerani s njemačkih sveučilišta 1934. godine. Naš domaćin pokazuje nam sliku svojih profesora sa sveučilišta u Ankari. Mnogi od tih akademika naučili su turski i ostali dok su se neki tijekom vremena odselili u Ameriku.

Svrha muzeja je promoviranje povijesti 700 godina prijateljstva između Turaka i Židova, ali i da se pokaže kako su ove dvije kulture u prošlim sedam stoljeća utjecale jedan na drugu. Muzej skuplja, čuva, izlaže, interpretira i širi znanje o kulturnom naslijeđu turskih Židova isto kao što kroz izložbu u

srednjoj dvorani kroz predmete, dokumente i fotografije dokumentira to kulturno nasljeđe kroz svakodnevni život i odnose s muslimanskom većinom. Nije naravno izostavljen njihov doprinos društvenom, intelektualnom i političkom životu zemlje. Prostor ženske galerije na prvom katu koristi se za postavu izložbe fotografija. U prizemlju je etnografska sekcija gdje je vidljivo kako svako obiteljsko nasljeđe postaje ujedno i kulturno nasljeđe. Kroz prizore rođenja, obrezivanja, opreme nevjesta za brak ili vjenčanja, muzej istražuje utjecaj njihove okoline na židovski život i običaje. Muzej su omogućile privatne donacije istanbulske obitelji Kamhi i vizija Naima Avigdora Gueleryueza.

Susret s Rifatom Balijem

Ovakvu optimističku sliku sadašnjice turskih Židova opovrgava najpoznatiji turski povjesničar, izdavač i pisac Rifat Bali. Posjetile smo ga u uredu njegove izdavačke kuće Libra. Gospodin Bali je autor osam knjiga iz turske povijesti a i njegovi su članci međunarodno priznati. Za našeg kratkog boravka u Istanbulu, svi su nam dotadašnji sugovornici govorili da ga obavezno posjetimo.

Rifat Bali u svom uredu

Čim smo sjele Rifat Bali nas je upozorio da svi žele da on kaže ono što oni ne bi izrekli. Čitajući njegove temeljito istražene članke objavljene na internetu, postaje jasno zbog čega naš prijašnji sugovornik g. Gueleryuez izbjegava govoriti o mnogo čemu i radije gleda optimistički na njihovu stvarnost i propagira toleranciju za koju Rifat Bali drži da ne postoji i ukazuje na sve veći porast antisemitizma. On marljivo bilježi sve medijske izljeve antisemitizma i dokazuje da židovska zajednica u Turskoj danas živi u antisemitskoj atmosferi. On misli da se takva atmosfera doduše ne očituje vanjskim simbolima, crtežima kukastih križeva ili možda diskriminacijom na radnom mjestu, ali se manifestira u medijima.

Ne prihvaća gledište prema kojem je u posljednjih tridesetak godina turska židovska zajednica opisivana kao model tolerancije prema manjinama, kako u

prošlosti Turskog Carstva tako i poslije u Republici. Kaže da su takvu poruku promovirale vlasti Republike da bi neutralizirale negativnu percepciju o Turcima u prošlosti, a djelomično i danas unutar američkog visokog društva. Budući da Rifat Bali istražuje i bilježi sve pojave antisemitizma, dokazuje da su one jednako učestale u lijevim krugovima kao i u nacionalističkim krugovima.. U eseju 'The present Day Antisemitism in Turkey' objavljenom u 'Journal of the Institute for Global Jewish Affairs' on navodi dokaze da antisemitizam ne izražavaju isključivo fundamentalistički političari, već je antisemitizam rašireniji, ali da židovskoj zajednici protestiranje ne može pomoći jer im se uvijek razbije o glavu.

U razgovoru s Rifatom Balijem stekla sam dojam da se Židovi u Turskoj nalaze između đavla i dubokog plavog mora. Posebno se takvo stanje očituje razotkriva u vezi s armenskim genocidom. Naime, drugim riječima, promoviranje pozitivnog aspekta tretmana Židova znači kolaboriranje s vladom koja nastoji predstaviti Tursku kao država koja poštuje prava manjina dok se istovremeno negira armenijski genocid iz 1915. godine. Oko toga je turska javnost podijeljena jer pola stanovništva ne vjeruje da se dogodio dok druga polovina prihvaća povijesne činjenice. Priča nam da je nedavno nobelovac Orhan Pamuk bio prisiljen javno izjaviti da nije pripadnik nijedne manjine. Naime, optuživali su ga da je Židov budući da je njegovu knjigu 'Zovem se Crvena' na engleskom objavila izdavačka kuća koja izdaje Enciklopediju Judaicu.

Rifat Bali drži da zajednica vodi dvostruki život jer ne želi biti neloyalna prema turskom društvu otvorenim izražavanjem simpatija za Izrael dok istodobno insistira na židovskom identitetu mlađih generacija. Prema tome on zaključuje da je jedina opcija živjeti u antisemitskoj atmosferi ili emigrirati.

Kod Clare Perahya

Na kraju našeg obilaska nekolicine ličnosti židovske zajednice u Istanbulu čekala nas je Clara Perahya, žena koja svaki tjedan piše stranicu Šaloma na židovsko-španjolskom. Nasmijana i energična, po svem prva dama i doajen zajednice, primila nas je srdačno u svom prostranom stanu ugodne atmosfere, prepunom slika i antikviteta u živoj rezidencijalno komercijalnoj četvrti Istanbula, Osmanbey.

Rado nam je ispričala zanimljivu priču svog života i

Clara Perahya

time ujedno priču novije povijesti židovske zajednice u Istanbulu, posebno kad se uzme u obzir njezinih devedeset godina, koje ona ni po čemu ne otkriva. Ova vedra gospođa ujedno je autorica pet knjiga u kojima je skupila jezično blago židovsko-španjolskog jezika da bi ga spasila od odumiranja kao jedna od rijetkih koja se tim jezikom od rođenja služi.

Leksikografskom lingvistikom počela se baviti kasno u životu, tek poslije smrti supruga i kad su njezina već odrasla djeca napustila Tursku radi zaposlenja u pogodnijim stručnim uvjetima u Francuskoj i u SAD-u.

Zatim se naš razgovor pozabavio njezinom trenutačnom okupacijom što je rad na kompilaciji ladino rječnika u kojem prevodi riječi sa starošpanjolskog na turski, a ujedno za svaku riječ nalazi i navodi njezin etimološki izvorni put. Takav posao traži mnogo truda i vremena, ali ona nam kaže da joj ujedno ispunjava život smislom. Navodeći poneke primjere riječi kojih

etimologija dolazi iz francuskog, objašnjava nam kako je u 19. stoljeću otvaranje francuskih škola u Turskoj prvenstveno prosvijetlilo njihovu zajednicu, nekoć zatvorenu u tradiciju, neukost, nepismenost, posebno ženskog njezina dijela. Učenje francuskog i mogućnost školovanja djevojčica, ne samo da je proširilo znanje, omogućilo profesije već ih je i jezično obogatilo. Naime kad su jednom djeca počela usvajati apstraktne pojmove, uzak, konkretan leksik starošpanjolskog nije više bio dovoljan zbog čega je tada usvojeno mnogo francuskih izraza koje su oni poladinili. Clarina zbirka ladino poslovice s prijevodom na turski, francuski i engleski ne može se danas više nabaviti premda je izašla u nekoliko izdanja. Nakon što nam je pokazala svoju radnu sobu i hrpe papira s riječima, bilo je vrijeme da se oprostimo od izvanredne i pozitivne žene koja čak i na odlazak svoje djece iz njihove sredine gleda kao na njihovu sreću.

Vesna Domany Hardy

VATIKANSKI DNEVNICI USKORO NA INTERNETU

Vatikanski dnevnik L'Osservatore Romano nedavno je objavio kako će arhivi iz Drugog svjetskog rata uskoro biti dostupni na internetu.

Dokumente koji će se moći pregledavati besplatno, vatikanska knjižica već je objavila između 1965. i 1981. godine, na zahtjev tadašnjeg pape Pavla VI., pod nazivom "Spisi i dokumenti Svete stolice o Drugom svjetskom ratu".

Prijedlog o digitalizaciji 5.125 dokumenata, koji se nalaze na više od 8.000 stranica koji datiraju od ožujka 1939. do svibnja 1945. godine, iznijela je zaklada "Pave the way" čija je zadaća "ukloniti zapreke između religija, promicati njihovu suradnju i prekinuti zloporabu religije u političke svrhe".

"Uvidjeli smo da je pontifikat Pija XII. u vrijeme Drugog svjetskog rata bio jasan povod polemikama koje utječu na više od milijardu ljudi", rekao je predsjednik

i utemeljitelj zaklade, njujorški Židov Gary Krupp, za vjersku novinsku agenciju Zenit, kako prenosi L'Osservatore Romano.

No građa koja se izravno tiče Pija XII. objavit će se tek za pet do šest godina, rekao je u srpnju prošle godine prefekt tajnih vatikanskih arhiva, mons. Sergio Pagano. Po njegovu mišljenju, ti će dokumenti pokazati da je "Papa preuzimao rizik, pa i osobni, kako bi spašavao Židove".

Proces proglašenja Pija XII. blaženim koji je počeo u listopadu 1967. godine, uzrok je napetosti sa židovskim organizacijama, a odluka koju je u prosincu donio papa Benedikt XVI. da ga proglasi časnim slugom, što je korak prema njegovoj beatifikaciji, ponovno je rasplamsala polemiku.

(prema stranim medijima)

Selo Belsetz nalazi se u Poljskoj u Galiciji između Lublina i Lemberga. To malo poljsko selo već je prvih tjedna rata između Rusa i Nijemaca palo u njemačke ruke, ali je značenje i užasnu svrhu dobilo tek u siječnju 1942. godine. Tada je počelo istrebljenje Židova iz istočne Poljske. Eichmann je s visoko rangiranim nacističkim dužnosnicima tražio povoljno mjesto za fizičko uništenje Židova, a najpovoljnijim smatrao je upravo Belsetz.

UŽASI LOGORA BELSETZ – ISTINA O RIF SAPUNIMA

Vrlo brzo nakon tog događaja počelo se s gradnjom posebnog logora. Gradile su se barake, mehaničke radionice, krematoriji i željeznička pruga do Rava-Ruske. I željeznička stanica građena od drva kao i ostale barake, bila je unutar bodljikave žice, da bi deportirani ravno s vlakom ušli u dvorište logora. Gradili su je Židovi koji su bili ondje na prisilnom radu. Tukli su ih bičevima da bi radovi što brže napredovali.

Stanovništvo Belsetza bilo je iseljeno da ne bi bili svjedoci tih događaja. Belsetz je bio tajni logor SS-a. Osim Gestapoa i SS-komande o tome nitko nije znao. Početkom 1942. godine logor je završen i 13. ožujka stupio u funkciju radi „iseljavanja“ Židova koji su bili deportirani u okolini Lemberga. Službeno se ta akcija zvala „Iseljavanje“. Deportirane su u predgrađu Lemberga smjestili u vagone, 110-140 osoba u jednom vagonu. Vagone su plombirali, prozorčice zatvarali žicama, dno vagona posipali vapnom da se ne bi širile epidemije.

Kompozicije su se sastojale od 50 vagona, a na svakom drugom vagonu bio je SS čuvar sa strojnicom. Do Rava-Ruske kompozicijama su upravljali poljski željezničari, a u Rava-Ruski su priključili SS lokomotivu i tako su posao željezničara preuzeli SS vojnici da se ne bi doznala sudbina vlaka i njegovih tužnih putnika.

Transporti su isključivo polazili po noći. Deportirani su ostali samo u košuljama. Unatoč svim mjerama opreza, dogodilo se da je netko pokušao pobjeći, ali nije daleko stigao. Pored vagona su bile jake straže na motociklima koje su stalno kružile i brzo završili s onima koji su pokušali bijeg.

Kada su vagoni stigli u stanicu, u dvorištu logora Belsetz formirane su grupe od žena i muškaraca. Tamo su bili šišani do gole kože, poredali su ih u redove i uzviknuli „kupanje“. Ljude koji su već bili gotovo bez svijesti i sasvim goli SS-ovci su mitraljezima tukli te nogama i bičevima utjerivali u „kupaonicu“:

U „kupaonicu“ je moglo ući oko 550 ljudi. Pod je

bio rađen od metala koji je bio povezan s električnom strujom. Kada su prostoriju napunili, vrata su zaključali, SS tehničari tada su uključili električnu struju od 5 tisuća volta. Istovremeno je puštena voda iz tuševa. Iz te kupaonice nitko nije izašao živ. Trupla su korištena kao izvor sirovina za izradu sapuna.

Tvornica za izradu sapuna

U logoru Belsetz u jednom posve odijeljenom dijelu bila je dobro opremljena tvornica za izradu sapuna. Uz SS stručnjake tu je radilo i oko 150 deportiranih logoraša, koji ni na tren nisu smjeli napustiti baraku. Čuvari su bez milosti ubijali onoga koji bi pokušao istupiti iz tvornice. Slabo uhranjeni i zbog užasno teškog rada ljudi su izgledali kao aveti, a kada više nisu bili sposobni za rad, utjerali su ih u „kupaonicu“ a za radove dovodili nove logoraše.

Tu su se proizvodili sapuni s naznakom RIF, to jest „Reine Israelische Fett“, odnosno „čista izraelska mast“. S takvim sapunima mi smo se prali u jednom drugom logoru. Kako je mogao tako nešto izmisliti ljudski um? Takvu grozotu, takav užas? Prilikom šišanja skupljena kosa uskladištavana je u jednoj baraci gdje se razdvajala prema strukturi. To su radili njemački stručnjaci. Kosu su zatim pakirali u vreće. Te vreće su slali u Lemberg, zatim dalje u Njemačku. Kosa je upotrebljavana u industrijske svrhe, za kosu na lutkama koje su izrađivali u Nuernbergu, za izradu malih četkica te punjenje madraca. Novac koji se za to dobivao završio je u komandi SS-a.

Godine 1942. nastao je veći kvar u električnim instalacijama logora tako da su od novodošlih logoraša izdvojili elektrotehničare i inženjere elektrotehnike radi popravka kvara. Te poslove radio je i Jochan Rechter koji je izjavio da je iz miješanog braka. Izdvojili su ga iz grupe predviđene za „kupku“. On je marljivo radio i razmišljao o bijegu. Bijeg je bio nemoguć. Masa stražara, opasni psi, bodljikava žica pod električnim

naponom. Čitav logor bio je opkoljen stražarnicama i reflektorima. Prigodom jedne male nepažnje čuvara, Rechter je pokvario jedan dio električnih instalacija koji je bilo teško nabaviti. Taj dio nije se mogao nabaviti u logorskom skladištu. Dio je proizvodio AEG tako da bi ga se trebalo naručiti iz Berlina, ali dobava bi trajala tjednima. „Kupaonica“ ne bi mogla raditi a transporti su dolazili. SS zapovjednici su bili izvan sebe. Trebalo se razmišljati o likvidaciji logoraša na drugi način. U to doba zapovjednik logora bio je Globocznik. Kvar je trebalo javiti Glavnoj komandi u Blemburgu, a tada bi ih se sigurno kaznilo. Tada se javio Rechter i rekao da po njegovom saznanju takav dio možda postoji u getu u Lembergu gdje je nekadašnji zastupnik AEG-a, Židov, pohranio dio svojih zaliha. Skriveno mjesto mu je poznato, tamo može odvesti gospodu, kazao je. Zapovjednik logora se tome jako veselio. Rechtera su obukli u civilno odijelo i s dva prateća SS oficira poslali u Lemberg. Rečeno im je da ni minutu ne smiju ostaviti Rechtera samog.

Bijeg i objava istine o logoru Belsetz

Prvi dio plana Rechteru je uspio. Drugi dio plana je prepustio sreći. Ona mu je pogodovala. Dva SS oficira koji su pratili Rechtera odmarali su se putem u svakoj krčmi, polupijani su stigli u Lemberg. Ušli su u hotel da bi se malo odmorili. Rechtera su ostavili u jednoj sobi vezanog uz krevet. Nitko nije pomišljao da je taj blijedi iscrpljeni čovjek logoraš. Nakon nekoliko sati primijetili su da im je logoraš pobjegao. Organizirali su veliku hajku ali ga nisu pronašli. Zbog toga čina u getu su ubili 150 muškaraca i 45 djece.

Rechter je znao da će njegov bijeg imati za posljedicu ubijanje talaca, ali je isto tako znao da će ti ljudi za kratko vrijeme završiti u Belsetzu. Budućnost im nije bila sporna, a i njegova misija, ako uspije, spasti će ljude jer će odati tajnu o tvornici sapuna i o užasu logora Belsetz.

Ilegalni put ga je vodio kod prijatelja i istomišljenika, tamo se skrivao nekoliko tjedana. U međuvremenu su njih dvojica uhvatili vezu s grupom galicijskih partizana. Rechtera su obukli u seljaka i izvukli iz grada. Taj jedini bjeGUNAC iz logora smrti javio se uredništvu ilegalnog lista „Bielutyn Inform geyjny“ 1943. godine u jednog galicijskoj šumi. Došao je do inženjera Wiesentala koji je njegovu užasnu životnu priču objavio u sljedećem broju lista, a isto tako je ta istina objavljena na poljskom

oslobodilačkom radiju s imenom „Suit“. Odmah se istina o logoru Belsetz širila dalje preko Rumunjske i Turske da bi došla do Saveznika. Tako je svijet saznao istinu o logoru užasa, o tvornici sapuna, o sapunima s oznakom RIF, o skladištima kose.

Put k istini bio je jako dug, veza je nekada mjesecima bila prekidana, tako da je Radio London tek krajem 1943. godine u vijestima na poljskom jeziku objavio ovu istinu dobiveno do partizana. Rechtera su partizani poslali u Varšavu. On je od tada živio samo za osvetu. Sudjelovao je u poznatom ustanku varšavskog geta gdje je kao heroj poginuo na barikadama glavnoga grada Poljske.

To je strašna priča o sapunima koje posjedujem – o sapunima s kojima smo se u logoru prali, o sapunima čije smo porijeklo saznali tek nakon rata.

Brat moje mame emigrirao je iz Subotice u Izrael 1949. godine. On je znao za sapune koje posjedujem i iz Izraela nam je 1952. godine poslao novine na mađarskom jeziku u kojim su bili napisani svi ti užasi. Novine su se zvale „Az idoe“, to jest „Vrijeme“, izdane u Tel Avivu u tiskarnici „Uj Kelet“ ili „Novi istok“ 20. studenog 1952. godine.

Nakon spoznaje o sapunima bili smo zgroženi od užasa. Ne ponovilo se! Sapune ću pokloniti muzeju Holokausta.

Magda Oblat-Roguljić

U Zagrebu postoji Zamenhoffova ulica i Zamenhoffove stube. To je ona ulica u produžetku Nazorove ulice. Zna li tko je bio Zamenhoff?

LUDWIG LAZARUS ZAMENHOFF

Tko je dakle bio Zamenhoff? Bio je to poljski Židov, rođen davne 1859. godine u Bialistoku, gradu koji je tada još bio pod carskom Rusijom. Bio je veliki humanist i dobrotvor. Još kao dječak vidio je da se njegovi sugrađani različitih nacionalnosti međusobno svađaju pa i tuku...

On je to sebi objasnio da je to zato što ne govore istim jezikom pa se ne razumiju. Pomislio je – kada bi svi ljudi govorili istim jezikom, prestali bi se svađati.

Kao sin profesora njemačkog jezika već od rane mladosti je govorio nekoliko jezika pa je tako od korijena njemačkog, francuskog, engleskog i talijanskog stvorio međunarodni jezik. Budući da je živio u multietničkoj i višejezičnoj sredini, Zamenhoff je govorio više jezika koje je poznao kao materinji, a i u njegovoj obitelji se govorilo više jezika. Zamenhoff je govorio ruski, njemački, poljski i jidiš, a književnost je čitao i na francuskom, grčkom, latinskom, talijanskom, engleskom, hebrejskom i volapiku (umjetni jezik prije esperanta). Poznao je i španjolski i litavski.

Nakon završetka studija medicine u Moskvi (kasnije je specijalizirao oftamologiju), kao mladi liječnik vratio se kući. Tu je doživio pravi šok: otac mu je uništio rukopis međunarodnog jezika, jer ga je smatrao beskorisnim i opasnim! To ga, međutim, nije obeshrabrilo pa se primio posla i načinio još bolji udžbenik međunarodnog jezika, koji je 1887. godine tiskao. Bilo mu je tek 28 godina. Potpisao ga je pseudonimom doktorot Esperanto (kotor koji se nada). On se istinski nadao da će njegov jezik zbliziti ljude različitih nacionalnosti. Na esperanto je preveo Stari zavjet, a njegova pjesma „La espero“ postala je himna esperantskog pokreta u svijetu.

Prvi kongres esperantista održao se 1905. godine u Francuskoj, a Zamenhoff je za svoj uspjeh odlikovan ordenom Legije časti.

Esperantskom pokretu potporu je dao i UNESCO. Usprkos svim nastojanjima Zamenhoffa i njegovih

brojnih pristalica esperanto nije uspio postati službeni jezik Ujedinjenih naroda.

Treba istaći još nešto: Zamenhoff je napisao i prvu gramatiku jidiša. Rukopis se čuva na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu.

Zamenhoff je preminuo 1917. godine u jeku Prvog svjetskog rata u Varšavi, duboko nesretan zbog tog rata - on koji se cijeloga života zalagao za pravednost, slogu i razumijevanje među narodima. U Drugom svjetskom ratu istrijebljena je skoro sva Zamenhoffova obitelj. Njegova sina Adama nacisti su ubili u Varšavi, a obje kćerke Lidiju i Sofiju usmrtili su u plinskim komorama koncentracijskog logora Treblinka 1942. godine. Preživio je samo njegov unuk Louis-Cristopher Zaleski-Zamenhoff, koji sada živi u Francuskoj.

Kao inicijator, odnosno tvorac esperanta, Zamenhoff je mnogo radio na prevođenju značajnih djela svjetske književnosti na esperanto, a da ne govorimo o radu na stvaranju rječnika za pojedine nacionalne jezika te udžbenike i slično.

Najznačajniji prijevodi su mu: William Shakespeare „Hamlet“ (Hamleto), Charles Dickens „Bitka života“ (La Batalo de la Vivo), „Ifigenija na Tauridi“, Biblija (Stari zavjet i dobrim dijelom i Novi zavjet), Basne Andersena itd. Od izvornih djela poznato je nekoliko njegovih pjesama („La espero“, „La vojo“, „Ho, mia kor“, „Pregħo sub verda standardo“, „Mia penso“). „La espero“ (Nada) uglazbljena je i postala je esperantskom himnom. Objavio je i zbirku poslovice na esperantu („Proverbaro“), kao i raspravu „Esenco kaj estonteco de la ideo de la lingvo internacia“ (Bit i budućnost ideje o međunarodnom jeziku) i niz jezičnih savjeta, koja je u obliku pisama ili novinskih članaka davao ostalim esperantistima („Lingvaj respondoj“; Jezični odgovori).

Oto Konstein

Miep Gies, posljednja osoba iz skupine ljudi koji su štitili Annu Frank i njezinu obitelj pred nacistima, umrla je u siječnju u stotoj godini u Domu za ostarjele i nemoćne osobe.

PREMINULA MIEP GIES

Pravednica među narodima, kojoj je taj naslov dao Memorijalni centar Holokausta Yad Vashem, počasti je dobila i od nizozemske kraljevske kuće i njemačke vlade.

Miep Gies rođena je u Beču kao Hermine Santrouschitz i sa 13 godina se, zbog nestašica hrane u Austriji, preselila u Amsterdam. Obitelj koja ju je udomila dala joj je nadimak Miep. Od 1933. godine radila je kao tajnica u tvrtki za trgovinu začinima Otta Franka.

Kad se 1941. godine odbila upisati u nacističku partiju, prijetila joj je deportacija u Austriju, što je izbjegla udavši se za svog dečka, Nizozemca Jana Giesa.

Kad je Otto Frank u srpnju 1942. godine, zbog sve veće prijetnje njegovoj obitelji, zamolio Miep da pomogne njegovoj obitelji koja ide u skrovište, ona je prihvatila bez oklijevanja

Dvije je godine Miep s još četiri osobe iz tvrtke krila i hranila židovske obitelji u skloništu. Stavljajući glavu u torbu i biciklom obilazeći trgovine u udaljenim dijelovima grada, trošila je točkice za nabavu hrane koje joj je nabavio pokret otpora.

Kada je policija upala i uhitila Frankove, Miep je još jednom riskirala i otišla u policijsku postaju nudeći mito za njihovo puštanje, ali bilo je prekasno – obitelj je već deportirana.

Spašavanje Annina dnevnika

Nakon što su nacisti otkrili njihovo skrovište u poslovnom prostoru u Amsterdamu, skupila je i spremila stvari obitelji Frank. Među papirima razbacanima nakon pretresa bio je i dnevnik Anne Frank koji je dobila za svoj 13. rođendan i u koji je upisivala zabilješke od 12. lipnja 1942. do 1. kolovoza 1944. godine.

U jednom razgovoru sa školskom djecom 1997. godine Miep Gies je istaknula: „Ne želim da me smatrate herojem. Zamislite da mladi ljudi odrastaju misleći da trebate biti heroj da biste učinili ono što vam je dužnost kao čovjeku. Bojim se da nitko ne bi drugome pomogao, jer tko je heroj? Ja nisam, bila sam samo obična kućanica i tajnica“.

Annine papire i bilježnice Miep je skupila i zaključala u jednu ladicu, nadajući se da će joj ih vratiti poslije rata; nije ih čitala, jer je smatrala da je intima bilo koga, čak i tinejdžerice, svetinja.

Dnevnik je poslije rata predala Anninu ocu Ottu, jedinom preživjelom iz obitelji, a knjiga je izdana 1947. godine i od tada prevedena na 67 jezika, prodana u 31 milijun primjeraka i postala jedno od najčitanijih štiva na svijetu.

Sve pohvale za pomaganje Frankovima odbacivala je kao nezaslužene, govoreći da ju je sram što je hvale kao da je spasila baš sve Židove u Nizozemskoj.

Miep Gies preminula je nakon pada i ozljede u Domu u Amsterdamu u kojem je živjela od 2000. godine. Iza nje je ostao sin i troje unuka. Do smrti je

primala mnogo pisama na koje je odgovarala uz pomoć obiteljskih prijatelja. Dok joj je zdravlje dopuštalo, bila je aktivna i u društvenim udrugama te se svim silama suprotstavljala onima koji niječu Holokaust.

Manje je poznato da se Miep Gies brinula o još jednoj židovskoj obitelji koja je živjela u skrovištu s Frankovima. Tijekom života dobila je mnoga priznanja za svoja dobročinstva, a zahvaljujući Svjetskoj udruzi astronoma asteroid između Marsa i Jupitera nazvan je njezinim imenom. Međunarodna astronomska unija (IAU) je rekla da je željela skrenuti pozornost na hrabrost tada stogodišnje posljednje pomagačice židovske obitelji Frank, koja se tijekom Drugoga svjetskog rata skrivala u jednoj zgradi u Amsterdamu.

Asteroid otkriven 1972. godine od sada će biti zvan Miep Gies, a ima promjer od oko sedam kilometara. Tako je hrabra žena doslovce uzdignuta u zvijezde.

Nataša Barac

Dvadeset tri godine i devet mjeseci nakon povijesnog pohoda pape Ivana Pavla II., Benedikt XVI. je u siječnju prvi put posjetio rimsku sinagogu ističući da se nada da će njegov posjet postati važna točka u katoličko-židovskim odnosima.

BENEDIKT XVI. U RIMSKOJ SINAGOGI

Benediktov posjet rimskoj sinagogi duboko je podijelio rimsku židovsku zajednicu nakon što je Papa prošlog mjeseca donio odluku kojom je približio papu Pija XII. proglašenju svecem.

Veliki broj Židova smatra da Pio XII., koji je bio na čelu katoličke crkve od 1939. do 1958. godine, nije učinio dovoljno da pomogne Židovima koje je progonila nacistička Njemačka.

Srdačnost je prevladala nad napetošću kada je papa stigao u sinagogu praćen katoličkim patrijarhom jeruzalemskim Fouadom Twalom, kardinalom državnim tajnikom Tarcisom Bertoneom i drugim dostojanstvenicima Katoličke crkve.

Pred Oktavijinim portikom, na ulasku u geto, Papu je dočekao predsjednik rimske Židovske općine Riccardom Pacifici te rimski rabin Riccardo Di Segni. Papa je položio cvijeće pred spomen pločom ispred rimske Velike sinagoge, gdje su spomenuta imena 1022 Židova iz Rima deportirana u koncentracijski logor Auschwitz te pred spomenom na žrtve palestinskoga antiizraelskog atentata 1982. godine u kojemu je ubijen 2-godišnji dječak Stefano Gaj Tache. Tu je Papu dočekao i izraelski vicepremijer Silvan Shalom te bivši rimski rabin Elio Toaff (94). U Sinagogi je bila i talijanska doživotna senatorica, nobelovka Rita Levi-Montalcini (100). Papa je ustao na noge kad su pozdravljene preživjele žrtve.

Pacifici je zaplakao kad je u pozdravu spomenuo da su njegov otac i on preživjeli Holokaust jer su spašeni u samostanu svete Marte u Firenzi te da su mnogi

Posjet Benedikta XVI . drugi je posjet jednog pape rimskoj sinagogi. Višemilenijski led razbio je papa Ivan Pavao II. posjetivši rimsku sinagogu 1986. godine i pozdravivši Židove kao „stariju braću“. Benedikt XVI. je posjetio sinagogu u Koelnu 2005. godine te jednu od sinagoga u New Yorku uoči Pesaha 2008. godine.

drugi Židovi našli spas u katoličkim ustanovama i obiteljima, bez ikakve naknade. „Utoliko je snažnije uzmanjkao glas Pija XII., makar i ne bi zaustavio vlakove smrti“, rekao je Pacifici.

„Šutnja Pija XII. pred Holokaustom još boli jer se nešto trebalo učiniti“, rekao je Papi Riccardo Pacifici.

Shoa je bila užasna drama, rekao je o Holokaustu papa Benedikt XVI. u rimskoj sinagogi. „Nemoguće je zaboraviti istrebljivanje Židova. Kako zaboraviti njihova lica, suze, očaj žena i djece?“, pitao se papa, čiji je govor prekidan pljeskom. Benedikt XVI. naglasio je da je među katolicima bilo mnogih koji su, stavljajući svoj život u opasnost, pomagali Židovima, kojima je, pa i tajno, pomagala i Sveta Stolica.

Moj posjet, nastavio je, „još je jedna postaja na neopozivome putu sloge i prijateljstva između Židova i katolika“ te je dodao da obje vjere poštuju istoga Boga te dijele skrb za ljudska prava, socijalnu pravdu i mir. Pacifici je izrazio nadu da će Katolička crkva

otvoriti vrata svojih arhiva povjesničarima. Naime, u arhivima postoje dokumenti o spornom djelovanju pape Pija XII. za vrijeme Drugoga svjetskog rata.

Židovi su najstarija postojeća vjerska (a po nekima i etnička) zajednica u Rimu, jer su u tom gradu neprekidno nazočni barem 22 stoljeća, dakle prije nastanka kršćanstva i davno prije od konstituiranja Talijana u naciju.

(prema stranim medijima)

Bivši čuvar nacističkog logora John Demjanjuk na suđenju u Njemačkoj suočava se s optužbama da je pomagao u likvidaciji 29.000 Židova 1943. godine, a njegovo bi suđenje moglo biti jedno od posljednjih velikih suđenja bivšim nacistima u Njemačkoj.

Suđenje Johnu Demjanjuku

Demjanjuk, star 89 godina, odbacuje sve optužbe.

Jedan od svjedoka na suđenju u Muenchenu bio je i preživjeli logoraš Philip Bialowitz (84). On

je sudu kazao da se ne sjeća Demjanjuka, ali je njegov iskaz pružio uvid u funkcioniranje logora.

Bialowitz je rekao kako su Židovi iz zapadne Europe uglavnom vjerovali nacističkim tvrdnjama da se radi o politici preseljenja i da su u logor pristizali s olakšanjem, misleći da im je dugo putovanje konačno završilo.

On i drugi zatvorenici pomagali su pri istovarivanju stvari iz vlakova, pod nadzorom njemačkih i ukrajinskih stražara. Da bi ozračje bilo mirno, iz velikih je zvučnika svirala glazba.

“Neki su mi od putnika čak nudili i napojnicu za pruženu pomoć. Srce mi je krvarilo jer sam znao da će ih za manje od sata pobiti u plinskim komorama, a nisam ih smio upozoriti”, rekao je Bialowitz, koji je u Sobiboru proveo šest mjeseci prije nego li je pobjegao u masovnoj pobuni logoraša u listopadu 1943. godine.

Svjedočio je kako su njemački časnici pucali u neke od zatvorenika koji su u vagonima jedva bili na životu nakon putovanja u neljudskim uvjetima. Neka od tijela već su bila u fazi raspadanja.

Svjedok je opisao kako ga je SS-ovac tukao jer se srušio na pod pri pogledu na mrtvu ženu s mrtvim djetetom u naručju koju je morao izvući iz vlaka i da je taj isti vojnik izvukao fotoaparat i snimio ženu uz komentar “Kakav prekrasan prizor”.

Slušajući opis mučnih scena optuženi Demjanjuk nije pokazivao nikakve reakcije.

Među tužiteljima su i mlađe osobe koje nisu osobno sudjelovale u Holokaustu, već su postupak pokrenule u ime članova svojih obitelji.

“Podigao sam tužbu u ime svojih roditelja”, rekao je 70-godišnji tužitelj, koji tvrdi da je bio dječak kad su mu roditelje odveli u Sobibor 1943. i da je Holokaust

preživio tako što ga je preuzela druga obitelj.

Među tužiteljima je i 67-godišnjak koji je naveo kako je bio jednogodišnja beba kad mu je otac odveden u Sobibor te da je činjenicu da mu je otac ubijen doznao tek u dobi od 6 ili 7 godina, a tek poslije da su u raznim njemačkim koncentracijskim logorima ubijena 74 člana njegove rodbine.

Demjanjuk, koji suđenje prati ležeći na svome ležaju sa šiltericom povučenom preko očiju, boluje od nekoliko bolesti. Liječnici su ga proglasili sposobnim za suđenje u dva navrata po 90 minuta na dan.

Sam Demjanuk tvrdi da je on žrtva zamjene identiteta te da je on zapravo bio pripadnik Crvene armije iz Ukrajine uhićen 1942. godine i da je sam bio zatvorenik, a ne čuvar.

Suđenje je nastupilo 30 godine poslije prve zakonske akcije poduzete protiv Demjanjuka koji je imao američko državljanstvo do 1981. godine kada je bio izručen Izraelu pod sumnjom da je zloglasni čuvar iz logora Treblinka zvan “Ivan Grozni”.

Demjanjuk je 1988. godine u Izraelu osuđen na smrtnu kaznu nakon što su preživjele žrtve Holokausta posvjedočile da je on bio zloglasni “Ivan Grozni” u Treblinki, logoru u kojem je život skončalo 870.000 ljudi.

No međutim, 1993. godine izraelski Vrhovni sud poništava tu presudu i oslobađa ga nakon što su otkriveni novi dokumenti koji su pokazali da je druga osoba, Ivan Marčenko, najvjerojatnije bio taj zloglasni čuvar u Treblinki.

U Cleveland se vraća 1993., a SAD mu 1998. ponovo daje državljanstvo. Nakon što je američki State Department ponovo pokrenuo slučaj protiv njega, tvrdeći da je kao nacistički čuvar radio u tri ostala logora smrti i da je skrivao te činjenice kada je imigrirao u Ameriku, savezni mu je sudac 2001. ukinuo državljanstvo i 2005. donio odluku o deportaciji u Njemačku. Njemačka je potom izdala uhidbeni nalog, optuživši ga da je sudjelovao u likvidaciji 29.000 Židova.

Nataša Barac

Hebrejska imena za Uran i Neptun

Prije više od tisuću godina kada su hebrejski govornici gledali u nebo, vidjeli su pet planeta - Hamu (Merkur), Nogu (Veneru), Maadim (Mars), Tsedek (Jupiter) i Shabrai (Saturn). Pet planeta najbližih Zemlji imaju drevna hebrejska imena, neka od njih potiču još iz vremena Talmuda.

S druge strane, dva planeta koja se nalaze dalje od Zemlje – Uran i Neptun – nisu bila poznata u biblijska vremena i nemaju svoja hebrejska imena. Upravo zbog toga Hebrejska akademija jezika pozvala je javnost da pomogne u odabiru hebrejskih imena za dva preostala planeta Sunčeva sustava.

Ljubitelji astronomije već su taj proces bez presedana nazvali “hebrejska zvijezda je rođena”.

U prvoj fazi glasovanja, javnost je pozvana da predloži imena za dva planeta: Uran i Neptun. Žiri, koji se sastoji od astronoma i predstavnika akademije jezika, primili su više od 650 prijedloga.

Oni su od tog velikog broja izabrali po dva imena za svaki planet a onda je javnost bila pozvana da glasovanjem izabere hebrejsko ime za Uran i Neptun.

“To su imena koja će pratiti hebrejsku kulturu od sada pa nadalje, ta imena ostavljamo budućim generacijama”, kazala je Ronit Gadish.

“Ideja o tome da se takva odluka otvori za javnost stvarno je bez presedana. Ali s druge strane, odlučili smo da tu odluku ipak nadziremo. Kada bi glasovanje bilo potpuno otvoreno za javnost, rezultati bi mogli biti svakakvi. Ovo je provedena demokracija - javnost uz profesionalni odbor”, dodala je.

Od Biblije do Hubblea

Gadish kaže da su neki od prijedloga javnosti uključivali i varijantu da hebrejska imena Urana i Neptuna po zvukovima nalikuju njihovim internacionalnim imenima, poput Oryan ili Oriya za Uran i Naftoah, Naftali ili Naftul za Neptun. Među predloženim imenima bila su i imena Nehora, Barkai i Hillel, ali od njih se odustalo jer ne odražavaju karakteristike planeta.

“To moraju biti imena koja se ne koriste prečesto u svakodnevnom govoru, ali koja su razumljiva i imaju dobar prizvuk. Ta imena moraju također odgovarati planetima i ne smiju biti samo lijepa imena. Tako smo

na kraju završili s četiri verzije”, objašnjava Gadish.

Budući da bog Uran, u grčkoj mitologiji, predstavlja nebo, predloženo je ime “Shahak” jer ono dolazi od “shehakim” sinonima za “shamayim”, što znači nebo.

Neptun će dobiti ime “rahav” ili “tarshish”.

Budući da su strana imena za Uran i Neptun uzeta iz klasične mitologije, veliki broj onih koji su sudjelovali u odabiru predlagali su da planeti imaju imena prema bogu iz hebrejske mitologije. Međutim, budući da je judaizam monoteistički, u Bibliji ima samo naznake drugih imena ranih bogova. Jedno od njih je Rahav – ime koje podsjeća na more, kao i rimsko ime Neptun. Rahav je ime morskog čudovišta u Bibliji i Talmudu.

A pobjednik je.....

I ovaj “zvjezdani rat” na kraju je dobio svoje pobjednike. Od sada se Uran na hebrejskom zove Oron, a Neptun Rahav.

Oron je dobio 2.808 glasova, dok je za Rahav glasovalo 3.000 glasača, više nego dvostruko onih koji su željeli da Neptun nosi ime Tarshish.

Akademija jezika je objavila da je Oron izabran djelomično zbog toga što fonetski odgovara riječi Uran a djelomično zbog toga što “Oron znači ‘malo svjetlo’ te tako aludira na slabo svjetlo planeta koje je tako daleko od Zemlje”.

U Akademiji se nadaju da će nova imena planeta ubrzo ući u jezik i to bolje od nekih drugih hebrejskih neologizama, poput mirshetet za internet, riječi koja se uglavnom ne koristi. (prema izraelskim medijima)

Uran je sedmi planet u Sunčevu sustavu i treći po veličini, a udaljen je 2,870,990,000 km od Sunca. Uran se može vidjeti i golim okom, ali ga je teško razaznati od okolnih zvijezda. Mali teleskop je dovoljan da se Uran iz točke pretvori u mali plavo-zeleni disk. Uran je prvi planet otkriven u moderno doba. Otkrio ga je William Herschel glazbenik koji je postao astronom amater, za vrijeme sustavnog pretraživanja neba, 13. ožujka 1781. godine. Herschel je u početku mislio da je ugledao komet.

Neptun je osmi planet u Sunčevu sustavu.. Udaljen je 4,504,000,000 km od Sunca. Promjerom je Neptun četvrti planet po veličini i spada u plinovite divove. Neptun je kroz teleskop prvi ugledao Galileo Galilej, dok je 1613. godine promatrao Jupiter.

Rabin Danny Marmorstein iz floridske Kongregacije Ahavat Olam upotrijebio je jidiš riječ „bašert“ opisujući kako je jedna Tora, nastala u 19. stoljeću u istočnoj Europi „preživjela“ nacistički režim očuvavši se u gotovo savršenu stanju, proputovala svijet te na kraju stigla u njegovu malu sinagogu u Miamiu.

TORA KOJA JE „PREŽIVJELA“ HOLOKAUST U SINAGOGI U MIAMIJU

„Bašert znači – tako je bilo suđeno, a suđeno je bilo upravo nama“, kaže rabin.

131 godinu stara Tora predstavljena je prvi put na proslavi blagdana Roš Hašana u Kongregaciji Ahavat Olam (u prijevodu Vječna ljubav) kao snažan simbol trajnosti vjere kod Židova.

Vjeruje se da su ispisani svici od pergamenta dovršeni 1878. godine, jer je taj datum upisan na jednoj od drška dvaju drvenih štapova na koje je namotana Tora. Ondje je upisano i prezime para koji ju je donirao kongregaciji u Moravskim Budejovicama u današnjoj Republici Češkoj.

Kongregacija Ahavat Olam osnovana je prije pet godina. Rabin Marmorstein je od njezina osnutka znao da želi svitke Tore koji su „preživjeli“ Holokaust. Na taj je način želio odati počast svim onim Židovima koji su umrli tijekom Holokausta, a dobavljanje upravo tih svitaka Tore činilo mu se najboljim načinom.

Čuvana je na skrovitu mjestu zajedno s ostalim Torama i judaikama nakon Hitlerova dolaska na vlast. Nakon propasti nacizma, kontrolu nad Središnjim židovskim muzejom u Pragu preuzeli su komunisti, koji su 1963. godine prodali 1.563 Tora i judaika londonskoj sinagogi.

Londonska Zaklada za očuvanje svitaka Tore podijelila ih je kongregacijama, muzejima ili židovskim zajednicama kao simbole očuvanja vjere i međusobne povezanosti svih Židova raseljenih po svijetu. Direktorica i kustosica londonske Zaklade Evelyn Friedlander objasnila je kako su ona i njezine kolege odlučili svitke Tore poslati u svijet da bi im „ponovo udahnuili život“.

Svici iz Moravskih Budejovica stigli su u Miami nakon što se rabin Marmorstein prije nekoliko godina upisao

na listu čekanja. Poput svih svitaka Tore i taj ostaje u vlasništvu londonske Zaklade za njihovo očuvanje, no sinagoga u Miamiu dobila ga je na korištenje na neograničeno vremensko razdoblje.

U kongregaciji Ahavat Olam u Miamiu Toru su s oduševljenjem dočekali njezini brojni članovi, a prvi je put iz nje čitano na proslavi židovske Nove godine. Potaknute su i mnoge bolne uspomene. 80-godišnja

Bianca Lerner, koja je preživjela Holokaust, jer su je roditelji povjerili na čuvanje obiteljskom prijatelju kršćaninu, koji ju je potom sklonio u jednome katoličkom sirotištu, iznimno je razveselila vijest o Tori iz Moravskih Budejovica. Njezin otac ubijen je u poljskome getu, a majka je umrla u koncentracijskom logoru Treblinka.

„Moji su roditelji bili prisiljeni napustiti prekrasno uređen stan pun vrijednog antiknog namještaja i predmeta, orijentalnih sagova i drugih vrijednosti. Od tada sam vjerovala da materijalne vrijednosti za mene u životu više neće značiti ništa. No ovo je nešto drugo – ova Tora nije samo središnji simbol moje vjere, već i nešto što svakodnevno koristim pri molitvama u sinagogi“, rekla je Bianca.

88-godišnji Irving Whitman iz New Jerseya ispričao je da je sudjelovao u oslobađanju zatvorenika iz zloglasnog koncentracijskog logora Buchenwald kao mladi pripadnik savezničkih vojnih snaga i da su te uspomene duboko usađene u njegovo sjećanje. „Ova Tora simbol je iste priče. Dio istog povijesnog trenutka, za mene i za Biancu.“

Direktorica američke Zaklade za očuvanje svitaka Tore Susan Boyer, istodobno voditeljica Češke mreže za očuvanje svitaka Tore iz kalifornijskoga Sherman

Oaksa, značajno je doprinijela da većina Židova koji su preživjeli Holokaust, a žive u raznim dijelovima Sjedinjenih Država, dobiju Tore iz svojih rodnih gradova ili iz domovine.

Kad pomisli na očuvane Tore, koje su poslane židovskim zajednicama ili sinagogama u SAD-u, često se i sama zapita kakvi su bili životi onih koji uz njih mole. Svjesna je činjenice da je riječ o iznimno tužnim i bolnim pričama, no istodobno su njihovi životi povezani nadom i vjerom, jer vjera je, kako sama kaže, „preživjela“ zajedno s njima.

54-godišnji rabin pokazuje crno-bijele fotografije jedanaest članova svoje obitelji – samo ih je dvoje preživjelo Holokaust, njegov otac i ujak, koji su uspjeli preživjeti Auschwitz. Na pitanje zašto je toliko godina želio svitke Tore koji su uspjeli preživjeti Holokaust, oči mu se ispunjavu suzama.

„Ta cijela priča, priča je i moje obitelji. Vama i meni čini se jednostavnim razgovarati o tome, no kad je riječ o vašem ocu, ujaku, kad je toliko članova vaše obitelji pobijeno bez ikakva razloga, onda je to nešto drugo, jednostavno vam teče venama. Zbog toga je moja želja da u rukama držim ove svitke bila toliko velika“, odgovara jednostavno rabin Marmorstein.

Priredila: Marijana Hajdić Gospočić

U jednom od prošlih brojeva Ha-kola pisali smo o njemačkoj Židovki Gretel Bergman, odnosno Margaret Lambert, i o sportskoj nepravdi koju su joj vrhunskoj sportašici nanijele nacističke vlasti. Današnja Njemačka da bi joj se odužila snima film o njezinu životu i djelu, priznaje joj državni rekord u skoku u vis kojeg je postigla davne 1936. godine“.

NJEMAČKI ATLETSKI SAVEZ PRIZNAO REKORD MARGARET LAMBERT

Njemački atletski savez nedavno je priznao nacionalni rekord u skoku u vis iz 1936. godine, koji tadašnje nacističke vlasti nisu željele priznati jer ga je postavila Židovka Gretel Bergmann, poznata i kao Margaret Lambert.

Gretel Bergmann je 1936. godine na mitingu u Stuttgartu preskočila 1.60 metara što je bila visina

novog tadašnjeg njemačkog rekorda no državne vlasti nisu priznale taj rezultat, a njoj su zabranile nastup na Olimpijskim igrama koje su te godine održane u Berlinu.

“Znamo da ovo nije prava nadoknada, već samo pravedan čin i simbolična gesta prema Gretel Bergmann,” poručili su iz Njemačkog atletskog saveza dodavši kako su zatražili da se Gretel Bergmann primi u njemačku Kuću slavnih sportaša.

Gretel Bergmann danas ima 95 godina i živi mirnom životom u New Yorku. U SAD je emigrirala 1937. godine i promijenila je ime u Margaret Lambert. Sva ta priznanja i počasti prima danas nakon pune 73 godine. Zaista zaslužuje sve čestitke!

“Učinili su lijepu stvar. Cijenim to. Vjerujem kako bi i danas mogla preskočiti tu visinu,” kazala je sa smiješkom.

Ove je godine o životu Gretel Bergmann ili Margaret Lambert, snimljen film “Berlin 36”.

Oto Konstein

Izrael je nedavno od njemačkoga Muzeja moderne književnosti zatražio vraćanje originalnog rukopisa romana "Proces" Franza Kafke koji je, tvrdi Izrael, nabavljen "na prijevaru".

IZRAEL OD NJEMAČKE TRAŽI KAFKIN RUKOPIS

Prema pisanju izraelskog lista "Ha'aretz" izraelska nacionalna biblioteka, koja tvrdi da je jedini nasljednik rukopisa, svoj zahtjev je poslala u njemački arhiv u Marbachu.

Rukopis poznate Kafkine knjige "Proces" je 1939. godine donesen iz Praga u Tel Aviv, a 1988. godine prodan je Njemačkoj za otprilike dva milijuna dolara što je najveći iznos ikad plaćen za neki suvremeni rukopis.

Zahtjev nacionalne biblioteke dio je dugoga spora o književnoj ostavštini Maxa Broda, Kafkina bliskog prijatelja i izvršitelja oporuke.

Franz Kafka rođen je 1883. godine u Pragu, u doba Austrougarske Monarhije. Potjecao je iz imućne židovske obitelji u kojoj je dominirao radišni, ali često i tiranski i samovoljni otac. Kafka je studirao pravo, a neko vrijeme je radio kao činovnik

Ipak veći dio svog života Kafka je proveo materijalno opskrbljen očevim imutkom (činjenica koja se često zanemaruje, posve u skladu s legendom o Kafki kao žrtvi beščutnoga i despotskoga oca grubijana). Umro je 1924. godine u Beču od tuberkuloze, prethodno naredivši svomu prijatelju Maxu Brodu da spali većinu njegovih rukopisa - posljednja volja koju ovaj, nasreću, nije ispunio. Brod je posthumno izdao velik broj

Kafkinih djela, često uz teško prihvatljive intervencije u tekstu. Većina je Kafkine uže obitelji (sestre, očeva i majčina rodbina) stradala tijekom Holokausta.

Max Brod (1884. - 1968.) bio je češko-židovski autor, kompozitor i novinar, poznat po svom bliskom prijateljstvu s Kafkom. Kafka je Brodu povjerio svoju ostavštinu, tražeći da on nakon njegove smrti uništi njegove rukopise. Kada su 1939. godine nacisti zauzeli Prag, Max Brod i njegova supruga Elsa Taussig pobjegli su u tadašnju Palestinu a Kafkine rukopise ponijeli su sa sobom. Nastanili su se u Tel Avivu, gdje je Brod nastavio pisati. Tijekom sljedećih trideset godina Brod je radio kao dramaturg za Izraelsko nacionalno kazalište Habimah. Preminuo je 20. prosinca 1968. godine u Tel Avivu.

Nakon smrti Maxa Broda, Kafkini rukopisi su bili dio nasljedstva koje je ostavio svojoj tajnici Esther Hoffi.

Izraelska nacionalna biblioteka tužila je Evu, kćer Esther Hoffe, da zajedno sa sestrom prodaje Kafkine tekstove.

Eva Hoffa navodno je prodala rukopis "Procesa" što je protivno i Brodovoj oporuci i zakonu koji zahtijeva da se važni rukopisi čuvaju u Izraelu.

(prema izraelskim medijima)

Iza zidova starih trgovina, sagrađenih od opeka, kroz labirint vijugavih malih uličica dolazimo do malih vrata kroz koja se ulazi u osunčano dvorište, gdje se djeca igraju pored duhova prošlosti afganistanskih Židova.

DUHOVI PROŠLOSTI AFGANISTANSKIH ŽIDOVA

Yu Aw jedna je od četiriju sinagoga u staroj četvrti grada Herata na zapadu Afganistana. Ta je sinagoga nakon desetljeća zapuštenosti obnovljena da bi se dobio toliko potreban prostor za dječju školu.

Kada je Izrael osnovan 1948. godine, oko 280 židovskih obitelji koje su živjele u Heratu počelo se spremati na odlazak. Danas u gradu više nema Židova, a u cijeloj zemlji živi još samo jedan Židov, posljednji ostatak zajednice koja se u Afganistan doselila prije nekih 2.500 godina. Posljednji afganistanski Židov Zebulov Simentov živi u Kabulu i brine se za sinagogu u glavnom gradu Afganistana.

„Prije se ovdje nalazio centar zajednice i škola te sinagoga za židovske obitelji koje su živjele u ovom području“, govori Fatemeh Nezary, učiteljica i direktorica škole.

Ima dokaza o tome da su Židovi u Afganistanu živjeli već u 7. stoljeću, kada Tabqat-i-Nasir spominje narod koji naziva „Bani Israel“, te navodi da su se nastanili u Ghoru. Paštuni imaju legendu prema kojoj su upravo oni jedno od deset izgubljenih plemena Izraela. Paštuni, prema toj legendi, vele da je Kabul dobio ime od „Kain i Abel“, te da je Afganistan dobio ime prema Afghanu, unuku kralja Saula. Prema pisanim izvorima, u 12. stoljeću u Afganistanu je živjelo oko 80.000 Židova.

„Djeca ne znaju tu priču, ona su premala da bi sve to mogla razumjeti“, dodaje Fatemeh i pokazuje na svoje učenike.

Sinagoga u Heratu, stara više od jednog stoljeća, sastoji se od skromna kamenoga dvorišta okružena nizom malih soba, uključujući i glavnu sobu za molitve, u kojoj se još uvijek nalazi povišeni dio na kojem se čitala Tora.

Neki dijelovi visokih stropova sobe za molitve ukrašeni su cvjetnim uzorcima i motivima u perzijskom stilu.

Mikvah, podzemna prostorija koja se nalazi ispod

dvorišta, također je obnovljena. Radnici su danima iznosili desetljetno smeće da bi otkrili bazen koji se koristio za ritualne kupke.

„Gdje god je to moguće, trudimo se stvari povratiti u stanje kakve su bile. Ne možemo povratiti ono što ne možemo naći, neke od zgrada su potpuno uništene“, kaže Jolyon Leslie, južnoafrički arhitekt koji je vodio projekt obnove starog grada Herata u ime Aga Kanove zaklade za kulturu.

„Pokušavamo zaštititi što veći broj starih povijesnih spomenika. Pokušavamo vratiti u uporabu sve te zgrade, bez obzira je li riječ o džamiji, nekadašnjoj sinagogi ili hamamu“, dodaje Leslie.

„Važno je da građani Herata shvate da se radilo o vrlo bogatu društvu u smislu vjerske raznolikosti i pluralizma“, zaključuje.

Tamo gdje su nekada odjekivale židovske molitve, danas se čuju glasovi i pjesme afganistanske djece.

„U gradu se osjeća veliki nedostatak prostora za škole. Grad ima oko 60.000 stanovnika od čega su 20.000 djeca. Želimo zaštititi stare građevine, ali moramo im

dati novi život i svrhu“, priča Leslie, te dodaje da se radi o „kombinaciji konzervacije i socijalnog razvoja“.

U istom dijelu Herata obnavljaju se još tri sinagoge. Dvije od njih također će se koristiti kao škole za djecu koja ondje žive. Treća sinagoga danas je džamija.

Davno prošlo vrijeme

Pretpostavlja se da nekada vrlo jaka židovska zajednica Afganistana svoje korijene vuče iz Asirije i Babilona, te da su Židovi u tu zemlju stigli prije više od 2.500 godina.

Do 1992. godine, kada je palo komunističko vodstvo u Kabulu, židovske je zajednice nestalo iz Herata. Samo su se neki nakon toga vratili da ponovno posjete mjesta svoje prošlosti.

„Židovi iz inozemstva, čak i oni koji su nekada živjeli u Heratu, dolaze u posjet i vrlo su ponosni kada vide da se zgrade obnavljaju“, govori Leslie, te se prisjeća nedavne posjete jedne židovske obitelji, podrijetlom iz Herata, koji su doputovali iz Kanade da bi se uvjerali u obnovu Yu Awa. Kada su vidjeli što je sve učinjeno, plakali su.

Nekoliko kilometara od staroga dijela grada, afganistanski dječak otključao je teška željezna vrata koja vode na polje gdje travurina prekriva stare grobove od bijeloga mramora, na kojima stoje ispisana hebrejske slova.

Obitelj koja se brinula za groblje u proteklih 150 godina i dalje čini najviše što može da bi zaštitila i očuvala stare grobove, ali otkada su Židovi otišli iz Herata, više za svoj posao ne primaju novčanu naknadu.

„Kada je moj djed radio ovdje, Židovi su još uvijek bili tu i davali su mu plaću. Ali kada se sigurnosna situacija pogoršala, posljednji Židovi iz grada iselili su se u London. I tako smo i mi prestali dobivati plaću“, govori Jalilahmed Abdelaziz, dodajući da se na groblju nalazi oko tisuću grobova.

Tijekom desetljeća i sukoba koji su obilježili strahovladu islamskih talibana, Abdelazizova obitelj čuvala je groblje.

Talibani su, unatoč strašnom režimu i ubojstvima, poštedjeli groblja.

„Talibani nisu bili naš najgori problem. Imali smo susjede koji su pokušavali oskvrnuti groblja i ukrasti spomenike. Oni su bili najgori, ali uspjeli smo ih spriječiti i reći im da ono što rade nije u skladu s Islamom.“, dodaje Abdelaziz.

ANSHEI SHALOM – ČUVAR TRADICIJE

Afganistanski Židovi i njihovi potomci koji živi u SAD-u i dalje pokušavaju uzdržati tradiciju svog nekadašnjeg života. Njihovo središte je zajednica Anshei Shalom, koja je također duhovni dom Židova iz Iraka, Egipta, Libanona, Maroka, Rusije, Sirije, Uzbekistana i Jemena.

Binyamin Pinchasi, draguljar, rođen je i odrastao u Izraelu. On nikada nije bio u Afganistanu, ali njegovi su roditelji odrasli u Kabulu i još uvijek s čežnjom čuvaju uspomene na život u glavnom gradu Afganistana prije više od 50 godina. Pinchasi zna nekolilko riječi darija – koji je jedan od službenih jezika Afganistana - i kaže da osjeća duhovnu povezanost s Afganistanom. „Mislim da bih se ondje, da odem u posjet, osjećao kao kod kuće“, rekao je.

Do 1948. godine u Afganistanu je živjelo oko 5.000 Židova, a 1951. oni su dobili dozvole da se isele iz zemlje, i uglavnom su se preselili u Izrael i SAD. Više od 10.000 potomaka afganistanskih Židova danas živi u Izraelu, dok više od 200 obitelji afganistanskih Židova živi u New Yorku.

Jack Abraham rođen je u Afganistanu i živio je tamo do 11 godine. Danas je predsjednik Anshei Shaloma. Abraham tečno govori dari i u svome srcu čuva posebno mjesto za jedinu preostalu sinagogu u Kabulu – tu je sinagogu izgradio njegov otac 1964. godine. Abrahamov otac doselio se 1969. godine u SAD. Nakon pada talibanske vlade 2001. godine Abraham je platio za obnovu sinagoge u Kabulu. O toj se sinagogi brine jedini preostali Židov u Afganistanu – Zebulov Simentov. Zajednica Anshei Shalom pomaže Simentovu, svake godine šalju mu pakete košer hrane. Abraham kaže da se Simentov ne želi preseliti u SAD, već želi ostati u Afganistanu.

„Govorio sam s njim, ali Kabul je mjesto gdje se on osjeća kod kuće. On je potpuno sam, potpuno sam u čitavoj zemlji“, veli Abraham te dodaje da će mu zajednica nastaviti pomagati sve dok će mu pomoć biti potrebna. Nakon što su prije par godina obnovili sinagogu u Kabulu, Simentov se više ne mora penjati u sinagogu kroz prozor, kao što je to do tada činio.

(prema stranim medijima)

ODLAZAK NAJZNAČAJNIJEG PJESNIKA NA JIDIŠU 20. STOLJEĆA

Židovski pjesnik poljskog podrijetla Avraham Sutzkever preminuo je u siječnju u 96. godini u Tel-Avivu, objavili su izraelski mediji.

Avraham Sutzkever, kojeg se smatra najznačajnijim svjetskim pjesnikom na jidišu 20. stoljeća, rođen je 1913. godine u Smorgonu koji se tada nalazio u Poljskoj, a danas je to mjesto u Bjelorusiji. Tijekom Prvog

svjetskog rata njegova obitelj je pokušala pronaći novi život u Sibiru, a 1922. godine preselili su se u Vilnius u Litvi.

Sutzkever je pripadao krugu modernističkih pisaca i umjetnika skupine „Mlada Vilna“ tridesetih godina prošlog stoljeća. Njegova prva pjesma objavljena je 1934. godine

Na početku nacističke okupacije u lipnju 1941. godine, Sutzkever je prvo razdoblje užasnih progona Židova, između 25. lipnja i 20. srpnja 1941. godine, preživio tako što se skrivao u dimnjaku svoje kuće. O tim je danima napisao pjesmu „Kuga“, čiji je rukopis bio skriven u njegovoj kući sve do 1990. godine.

Poslije je zajedno s ostalim Židovima grada prebačen u geto u Vilniusu. Sutzkever je 12. rujna 1943. godine zajedno sa svojom suprugom pobjegao u šumu i borio se kao partizan protiv nacista. Tijekom razdoblja nacizma, Sutzkever je napisao više od 80 pjesama, koje je uspio sačuvati i objaviti nakon rata..

Nakon rata živio je u Moskvi i Lodzu. Kao jedan od rijetkih preživjelih zatočenika geta u Vilniusu, bio je svjedok na suđenju u Nuerebergu 27. veljače 1946. godine, gdje je govorio o Holokaustu u Vilniusu i o Franzu Mureru, ubojici njegove majke i sina. Njegovo svjedočenje uključeno je u zbirku tekstova o nacističkim okrutnostima prema Židovima u istočnoj Europi koju

su objavili Vasili Grossman i Ilija Erenburg u “Crnoj knjizi” koju je Staljin zabranio, ali je objavljena 45 godina poslije.

Njegove prve tekstove je na ruski preveo Boris Pasternak, budući dobitnik Nobelove nagrade za književnost.

Sutzkever je 1947. godine emigrirao u Izrael. Bio je blizak prijatelj Marca Chagalla, koji mu je ilustrirao knjige.

(prema izraelskim medijima)

Ivan Vranetić, hrvatski partizan koji je spašavao Židove tijekom Drugoga svjetskog rata te zbog toga dobio titulu Pravednika među narodima, najviše priznanje koje nežidovima dodjeljuje Izrael, preminuo je u Izraelu u 84. godini života.

PREMINUO PRAVEDNIK MEĐU NARODIMA – IVAN VRANETIĆ

Memorijalni centar Holokausta Yad Vashem je 1970. godine Vranetiću dodijelio titulu Pravednika među narodima zbog toga što je tijekom Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj spašavao Židove.

Vranetić, kojeg su zvali Ivica, poslije se preselio u Izrael gdje se oženio s Ernom, jednom od žena koje je spasio.

Ivan i Erna prvi put su se sreli ratne 1943. godine kada su Ernu i njezinu obitelj partizani oslobodili iz talijanskog zatočeništva. Ivan je tada ima 18, a Erna 23 godine. Erna je dva mjeseca lutala s majkom, sestrom i svojom četverogodišnjom kćerkom te su tako dospjele i u Topusko, gdje su Ivana zamolili za pomoć.

Kako je poslije mnogo godina ispričao, Ivan se sažalio nad ispaćenim i gladnim ženama te ih odveo svojoj kući gdje su se zatim skrivale sve do kraja rata.

Erna je već tada bila udovica jer joj je suprug 1941. godine ubijen u logoru Jasenovac. Ivan je tijekom rata skrivao Erninu obitelj kao i još 12 Židova. Nakon završetka Drugog svjetskog rata Ivan i Erna su otišli u njezino rodno Sarajevo. Ivanova majka bila je protiv njegove veze sa židovskom udovicom, a on se zbog teško bolesnog oca iz Sarajeva vratio u Topusko. Erna i Ivan su se oprostili a ponovo su se sreli tek za 18 godina. Erna se u međuvremenu ponovo udala, rodila još dvoje djece, a nakon smrti drugog supruga godine 1949. odselila se u Izrael. Čitavo to vrijeme Ivan i Erna su se dopisivali, a Ivan je 1963. godine odlučio otići za njom u Izrael. Tamo su se, tek 1995. godine, oženili, a Erna je ubrzo nakon toga preminula.

Dobio je počasno izraelsko državljanstvo, a 1986. godine izabran je za predsjednika Pravednika među narodima.

Titulu Pravednika među narodima dosada je dobilo više od 22.700 osoba.

Ivan Vranetić i šest preživjelih žrtava Holokausta susreli su se s papom Benediktom XVI. tijekom njegova posjeta Yad Vashemu 11. svibnja 2009. godine.

„To je za mene bilo vrlo emotivno... Papa nije obična osoba. Za mene i moju obitelj to je bila velika čast. Želim da papa donese mir svijetu. Čitav svoj život želio sam mir. Zato sam i učinio to što sam učinio“, kazao je nakon susreta Vranetić.

Ivan Vranetić pokopan je u Tel Avivu.

(prema izraelskim medijima)

PREMINUO OSKAR DANON

Veliki dirigent i skladatelj židovskog porijekla Oskar Danon preminuo je 18. prosinca 2009. godine u Beogradu.

Oskar Danon rođen je 17. veljače 1913. godine u Sarajevu, studirao je u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji i Pragu gdje je diplomirao dirigiranje i kompoziciju na Praškom državnom konzervatoriju i doktorirao filozofiju na Karlovom sveučilištu u Pragu.

Kao dirigent radio je u Sarajevu, a nakon Drugoga svjetskog rata postao je direktor Beogradske opere (1944. - 1945.) te glavni dirigent Slovenske filharmonije (1970. - 1974.). Bio je dirigent u Beogradskoj filharmoniji i Simfonijskom orkestru Radio Zagreba, a s tim orkestrima nastupao je diljem tadašnje Jugoslavije i po Europi.

Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger organiziralo je početkom veljače tribinu o nedavno preminulom dirigentu i muzikologu svjetskoga glasa – Oskaru Danonu. Na tribini su o dugoj i izuzetno bogatoj glazbenog karijeri Oskara Danona, koji je dirigirao orkestrima širom svijeta, izvodeći pritom i hrvatske kompozitore, od Gotovca i Baranovića do Papandopula, Devčića i Kelemena, govorili glazbeni kritičari Branko Polić i Branimir Pofuk.

Veliki radnik i dirigent koji je obišao mnoge svjetske dvorane i pozornice, bezbroj je puta nastupajući po cijelom svijetu kao individualni igrač predstavio i hrvatsku baštinu. Krasili su ga široki obzor i smisao za realnost, a posljednje se ratne i osamljeničke godine preselio na Krk i u Opatiju gdje mu je svakodnevna zabava bilo plivanje. Oskar Danon ostaje zlatnim slovima upisan među velike dirigente svjetskog ugleda.

“Uvijek sam imao veliki problem kada se izjednačavaju vjeroispovijest i nacionalnost. Dok sam odrastao u Sarajevu, većina tamošnjih katolika, pravoslavaca, Židova i muslimana osjećala se Bosancima. Nikada u pravoslavcu nisam gledao Srbina, niti u katoliku Hrvata. U našoj kući u Sarajevu jedino se postavljalo pitanje jesi li demokrat ili fašist“, kazao je Danon u jednom intervjuu.

(prema hrvatskim medijima)

Dopuna članka „Zgrada na Starčeviću trgu vraćena ŽO Osijek“

U navedenom članku, objavljenom u posljednjem broju Ha-kola, na temelju podataka dobivenih od jednog mladog Osječanina, stoje povijesno netočni podaci o događajima iz vremena Holokausta, te nešto iz kasnijeg razdoblja.

Prilažem sljedeće napomene:

U članku stoji da je u Županijskoj ulici u Osijeku do *Drugog svjetskog rata bila sinagoga, koja je srušena za komunističkih vlasti 1957. godine, premda je sinagoga bila u normalnoj funkciji tijekom jednog dijela Drugog svjetskog rata, sve do okupacije Jugoslavije 1941. godine kada su sinagogu spalili fašisti.* (Vidi monografiju Z. Živaković-Kerže „Stradanja i pamćenja, Holokaust u

Osijeku i život koji se nastavlja“. Osijek 2006, strane 30-32) *a vlasti su uklonile ruševine sinagoge 1957. godine.*

Osim toga u članku piše „da je u Osijeku živjelo prije Drugog svjetskog rata oko 3000 Židova i da je to bila najveća židovska zajednica u Hrvatskoj“, što nije točno. Gornjogradska Židovska općina u Osijeku je brojala oko 2500, a donjogradska oko 170 članova, prema zagrebačkoj Židovskoj općini koja je bila višestruko brojnija (oko 10000 članova).

Postoje dvije izvanredno vrijedne, informativne knjige o povijesti osiječkih Židova, pa mladi članovi ŽO Osijek imaju mogućnosti upoznati se s poviješću svojih predaka.

Zdenko Šternberg

Dobrovoljni prilozi za Dom Lavoslav Schwarz prosinac 2009. - veljača 2010.

Obitelj I. i A. Singer u spomen na Vericu Albreht	300,00 kn
Mirjana Radman povodom 5. godišnjice smrti voljenog supruga Josipa	200,00 kn
Obitelj Švarc – Weber	200,00 kn
Vesna Domany-Hardy u sjećanje na majku Evu Grlić	200,00 kn
Povodom smrti Dore Barbarić kolegice s porte: Ana, Dragica i Mirjana	320,00 kn
Obitelj Perera povodom smrti majke Sare	1.000,00 kn
Žuži Jelinek	6.000,00 kn
Klub starijih osoba – sudionici tombole na zimovanju u Opatiji	640,00 kn

Dobrovoljni prilozi za ŽOZ prosinac 2009. - veljača 2010. Za socijalne potrebe ŽOZ-a

Sudionici zimovanja u Opatiji – od tombole	600,00 kn
Dr. Dragan Stern (u ime obitelji Stern) u spomen na Noemi i Dana Jungwirth	5.000,00 kn

ISPRAVAK

Uredništvo Ha-kola upućuje ispriku gospođi Gizeli Weinberger, koja je dala dobrovoljni prilog u iznosu od 400,00 kuna, u spomen na svog dragog supruga dr. Lazu Weinbergera, a čije je ime u prošlom broju greškom izostavljeno.

DR. BRANKO HEINRICH (1947. – 2010.)

Dana 3. siječnja ove godine umro je poznati i istaknuti koprivnički liječnik dr. Branko Heinrich. Otac Albert, također liječnik, preživio je Holokaust u četverogodišnjem zarobljeništvu i logorima diljem Njemačke i Rusije, a majka Silvija Wolfensohn, kći nekadašnjeg kantora koprivničke Židovske općine, spasila je život sakrivajući se u Beogradu pomoću krivotvorenih dokumenata, dok je njena sestra nakon koncentracijskog logora uspjela otići u partizane. Sva ostala brojna njihova bliža i daljnja obitelj stradala je u Holokaustu.

Vrativši se nakon oslobođenja u Koprivnicu, Albert i Silvija osnivaju obitelj, u kojoj se 1947. godine rodio Branko. Osnovno i srednje školovanje završava u Koprivnici, a potom se posvećuje medicini i 1975. diplomira na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Odmah potom zapošljava se u tadašnjem Medicinskom centru Koprivnica i od tada započinje njegova istaknuta stručna karijera. Posvećuje se internoj medicini te 1982. godine završava specijalizaciju iz te grane medicine, a 1984. i poslijediplomski studij iz nefrologije.

Godine 1985. osniva Centar za hemodijalizu i njime rukovodi kroz čitavo razdoblje, s time da je uz to obavljao i dužnost rukovoditelja Djelatnosti za unutarnje bolesti u razdoblju od 2003. do 2008. godine.

Dugogodišnji je član HLZ-a i Hrvatskog društva za hemodijalizu te, uz mnoge zborske aktivnosti unutar podružnice, organizira dva velika internistička skupa u Koprivnici. Sudjeluje aktivno na brojnim kongresima i simpozijima u Hrvatskoj i inozemstvu.

Svojom osobnošću, ponašanjem, kolegijalnošću i susretljivošću istaknuo se među kolegama, a strpljivošću, suosjećanjem i zalaganjem među pacijentima te je bio jedan od najomiljenijih koprivničkih liječnika.

Sve su to faktografske činjenice o izuzetnom liječniku koji je svoj život i rad posvetio liječništvu.

No članovi male Židovske općine u Koprivnici izgubile su u osobi dr. Branka Heinricha jednog od najistaknutijih članova te svoga potpredsjednika.

Osjećamo želju i potrebu da se oprostimo od dragog nam člana Branka Heinricha u ime Židovske općine Koprivnica, jedne male grupice njegovih istomišljenika, iste rodne pripadnosti, obilježenih istom povijesnom sudbinom.

Pred nešto manje od dvadesetak godina bio je inicijator obnove Židovske općine u našem gradu, u kojoj je bio od prvog dana ponovnog okupljanja pa sve do njegova odlaska iz naše sredine, ne samo aktivan član, već i njezin potpredsjednik.

Svaki čovjek ima samo jedan život, zato ga mora iskoristiti ne samo za dobro samoga sebe i za svoju obitelj, već i za sve druge ljude. Život se ne smije potratiti. To je Branko Heinrich upravo u najboljem smislu tih riječi i ostvario. Ne mislimo kod toga samo na sve ono što je učinio za dobrobit ljudi u sklopu svojega liječničkog poziva, spašavajući živote brojnih, gotovo uvijek, najtežih bolesnika.

Mislimo pri tom na njegovo sudjelovanje u skromnim aktivnostima naše male židovske zajednice, čiji članovi smatraju svojom dužnošću učiniti upravo ono najteže, ono najodgovornije, ali i najvažnije – očuvati tradiciju naših predaka i tako očuvati i naš vlastiti identitet. U tim nastojanjima bio je uvijek najagilniji i najangažiraniji sudionik, a unutar židovske zajednice bio je naš najvažniji i najzaslužniji član. Kao i svi mi ostali, i Branko Heinrich je manje taj naš identitet temeljio na religijskoj tradiciji, a više na sjećanju i uspomenama na sve stradale u Holokaustu. I to je ono što sve nas u toj našoj maloj zajednici, koja je zapravo tek „ostatak ostataka“, zbližava i ujedinjuje.

Njegovim odlaskom ova naša zajednica ne može biti ista kakva je bila. Bez Branka ni Pesah, neće biti isti, ni Roš hašana neće biti ista, ni sve ostalo, ne može biti isto kao prije.

No, naš dragi Branko, u našim će mislima i srcu biti uvijek prisutan i obilaziti ćemo njegovo zadnje prebivalište na koje ćemo ostavljati po koji kamenčić, održavajući tradiciju sjećanja na one naše tisućama godina udaljene pretke, koji su pod kamenjem pokapali umrle u pustinji, bježeći od ropstva, pogroma i progona. Oni su tisućljećima obilježili sudbinu toga našeg naroda.

Zahvaljujemo Branku na svemu što je učinio, hvala mu na njegovoj dobroti i dobroćudnosti koju nam je uvijek tako nesebično darivao.

Zihrono livraha!

Za Židovsku općinu Koprivnica
Dr. Sanja Švarc Janjanin

IN MEMORIAM

ESTER BEM

1. ožujka 2010. godine, preminula je u Torontu Ester Bem, bivša članica Židovske općine Zagreb, velika prijateljica naše općine i židovske zajednice u Hrvatskoj, te aktivistica koja je velik dio svog života posvetila obrazovanju o Holokaustu. Sahranjena je 2. ožujka 2010. na Beth Tzedec Memorial Park groblju u Torontu.

Ester Bem rođena je u Osijeku 1930. godine. Doba Holokausta provela je u Italiji, a u Zagreb se vratila 1945. godine, gdje je bila članica Židovske općine Zagreb.

U Izrael je uselila 1950. godine, a u Kanadu 1966. godine. Uključila se u rad kanadskog Centra za proučavanje Holokausta odmah nakon njegova osnutka 1985. godine te postala predavač za srednje škole. Svoj je rad temeljila na vlastitim pozitivnim iskustvima koja je stekla za vrijeme boravka u Italiji. Kao predavač pozivana je na sva sveučilišta u Ontariju.

Bila je potpredsjednica Kanadskog židovskog kongresa, članica Educational Committee of Ontario, članica Committee of Speakers and Docents, članica The Board of Officers CJC, Ontario Region, članica Hadassa Organization te članica Hidden Children Organization of Toronto.

Sudjelovala je kao predavač na seminarima u Zagrebu u okviru programa Holokaust, ljudska prava, obrazovanje, u organizaciji Židovske općine Zagreb.

Zihrona Livraha

DR. ŽELJKO PEJČIĆ-FREIBERGER

Dr. Željko Pejčić- Freiberger pripada mlađoj generaciji u obitelji rabinera Miroslava Šalom Freibergera. Rođen je u Zagrebu, 1938. godine. Ratne godine Željko i njegovi roditelji su proveli u Zagrebu incognito. U Zagrebu je završio školovanje, te 1964. godine diplomirao na Medicinskom fakultetu. Iste godine oženio se kolegicom sa studija, dr. Dubravkom Kispatic.

Nakon završenog staža u Zagrebu, bračni par Freiberger odlazi 1968. godine na daljnje usavršavanje u Englesku, a zatim u SAD. Željko specijalizira internu medicinu sa subspecijalizacijom hepatologije i kardiologije.

Godine 1972., dr. Freiberger osniva svoju privatnu praksu u Bostonu i postaje aktivni suradnik u nekoliko poznatih bostonskih bolnica. Bio je neobično

požrtvovan liječnik, a kolege i pacijenti su ga posebno cijenili i voljeli.

Godine 2008., dr. Freiberger odlazi u mirovinu pun planova za budućnost i s velikom željom, da se što više posveti svojoj obitelji - djeci i unucima. No podmukla, iznenadna bolest sve je to spriječila i u nekoliko tjedana okončala mu život 22. veljače 2010.

Dr. Freiberger je bio svestrano obrazovan, aktivan u širokom spektru kulturnih i naučnih disciplina. Volio je društvo i razgovor s njim je bio pravi užitek. Bio je aktivni sportaš do zadnjeg časa: odličan skijaš i vrstan planinar, prošao je nebrojene staze, od europskih Alpa do Rocky Mountains. Bio je i veliki ljubitelj likovne umjetnosti - sakupljao je umjetnine i rado ih pokazivao gostima koji su dolazili u njegov dom.

Željкова smrt je veliki gubitak za sve nas koji smo imali prilike kroz mnogo godina dijeliti s njim iskreno prijateljstvo.

Dr. Andrija Kornhauser

SINIŠA JUNKER

U Zagrebu je nedavno iznenada u 63. godine preminuo dugogodišnji član Židovske općine Zagreb i naš dragi prijatelj Siniša Junker.

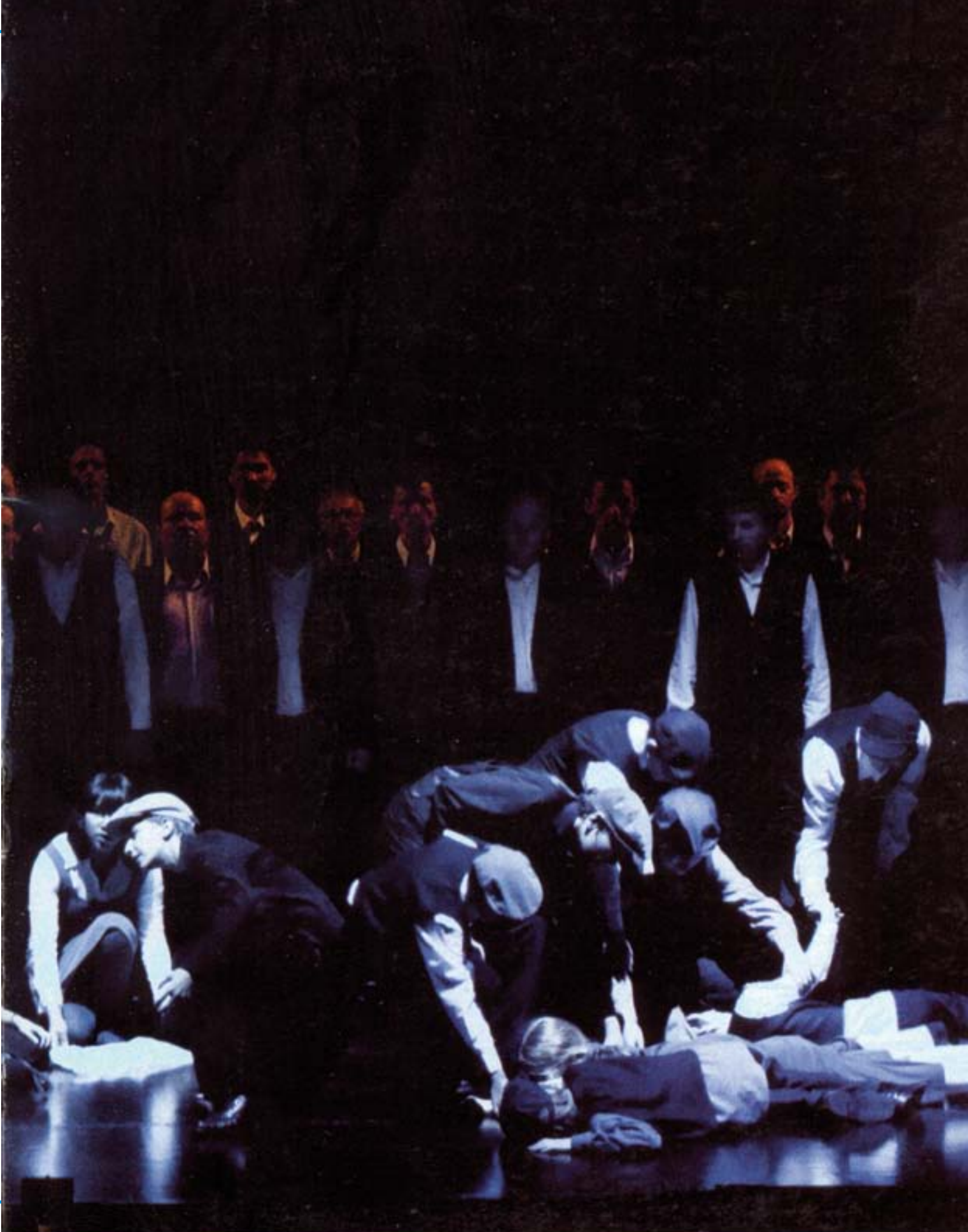
Zihrono Livraha

Mole se osobe koje nešto znaju o sudbini zagrebačke obitelji Kaufman da se jave. Emil Kaufman je bio poznat kao „kralj ugljena“, stanovao je na Tuškancu 14, umro je 1932. godine

Imao je suprugu Bertu, kćer Gretu i sina Milana. Za Milana se zna da je odselio u Englesku, a za Gretu da je odselila u Sjedinjene Američke Države. Milan je bio oženjen Enom rođ. Kraus, čija majka je imala drogeriju „Nobilior“ u Ilici 34 i na Jelačićevom trgu 15.

Molimo sve one koji imaju podatke o obitelji Kaufman da se jave Davoru na telefon u Hrvatskoj: (1) 46-55-178

Traže se svi koji nešto znaju o spašavanju Mancija Hiršl i njezinog sina Zlatka, koji su uz pomoć Ivana Medara 1942. godine iz Zagreba prebjegli u Primorje, a 1943. godine su iz Primorja otišli u partizane. Molimo javiti se u knjižnicu Židovske općine Zagreb, dir. tel. 486753, centr. 4922692, ili kćeri g. Medaka, gđi Lasić na tel. 4834572

סימני סדר פסח

כּוּזְיָא מוּזָה

אמך אולנו זיבר די סימני אלה
 סוכ טעק מיין טטיק פון די הב אלה
 סוכ ולנו לוילו ברכות :
 דרכה חזנית ליגלה די קניסות כי ט
 קומה כלרעלה די לה מידיה די תל
 מדיות יחזרה טודוייטעו קי דירה על
 חכילת טנה :

כּוּרָר

לטיך מיין חרופת טונק איטליין
 מיין וייניג מי גנוג :

אינעמיידה די לה לטנה לינלעשער
 קי דירה על חכילת כורר :

כּוּרָך

נעס מיין טטיק פון דר דרטי אלה
 סוכ עט ארט ביטר קרויט זום ב
 ביטטו ילמו :
 טומרה די טודש קי די לה מנה קי ת
 אינעמיידה לינלעשער חרופת קי דירה
 זכר למקדש :

שְׁלַחַן עֵרוּך

ריכט מיין דיין טיט סוכ עט ארט ע
 ערין יעשהג דיר הכי פיל זעט
 בטערין :

תורדימלך לה מיזה :

יִצְפּוֹן

לאך דו האוסט זענעסן זאנדר :
 זאנדר עט מיין טטיק פון חפיקואן
 דער דו מי פֿר בארן :
 קי קומרת קלרה ליט קוטשע קוט
 קוייטונה :

כִּרְך

חאס דום החטט זענעסן חפיקואן
 זאטט דו בענטין ארט
 זאמאן :

דירה ברכת האזון :

נְרִיצָה

סוכ זייט די הגדה פֿולענדן
 ברכות זה יערט סוכ זעט א
 אטיח זענדן חוסיך :
 יהי לפני ה לרנן :

קדש

פֿר מיין זאטט זאטט קידוש א
 זאטטין :
 דירה קידוש :

וּרְחִין

טעט פֿר זעטין דיט הענד לו
 וועטין :
 לתורה לקט מאנוש אינ דירה ז
 זרכה :

כִּרְפֵס

מיפוך טונק מיין עסק טרר אטך
 סוכ אטך דינו ברכה בורח פרי
 האדמה :
 טומרה די לתוילי אינעמיידה לינל
 וינאגרי די דירה טררת פרי האדמה :

יְהִין

די איטאטו אלה פֿון זאנדר טפלי
 די העלפט לו חפיקואן סוכער די א
 און ביהאוס :
 לרטידה לה מנהש מורה די ת
 אינעמיידה לינלעשער לה מידיהשון
 טש מנטליש :

מַגִּיד

דאט זיי סוכ זאטט זענעסן בעקין כ
 נעקן סוכ זאטט ארט האכיר
 טטיקן :
 דירה לה הגדה :

רְחִיצָה

קן וועט די הענד סוכ אטך כ
 נטיילת דיך ביהענד :
 כי לתורה לקט מאנוש קי דירה
 על טעילת ידיים :

הִלָּל

די טיר זאטט דו מיין זאטטין
 סוכ זאטט זאטט זעט פֿר מיין
 זאטטין :
 דירה הלל :